

מוֹלֵד

ירחון מדיני וספרותי

אב-אלול תש"ט כרך ג' חוברת 17-18 אבגוסט-ספטמבר 1949

259	אפרים ברודא	אי-תלות פעילה, לא נייטראליזם
264	ד. בן-גוריון	הצבא כבית-יוצר לעם
271	פ. נפתלי	התקציב הראשון
277	ג. ד. ת. קול	החלום והענין
282	ז. דניאל	הדרכנות החמריים בכרית-המועצות
288	שלום קסאן	בית-הדין לנוער: הלכה ומעשה
293	יצחק לבני	היש לעברית דקדוק?
303	יהודה יערי	שני כדי הרם
311	יעקב קופלביץ	אלגית גרגר האבק
315	ברוך קורצווייל	הבעיה הפאוסטית והשפעתה על רוח אירופה
325	לאה גולדברג	הסנדלר
332	יהושע מנח	אהד מן הדור
337	דב סדן	שמונה שורות
		ספרים:
342	רות קסטנברג	היסטוריה יהודית במיטת-סדום
345		ספרים שנתקבלו; בשולי החוברת

דפוס החתומה: 2.750 ל"י לשנה, 1.400 לתצי שנה; מחיר החוברת הכפולה 400 מ"י; שכר הדפוס: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין המערכת אחראית לתוכן המודעות; כתבי-יד שלא צורפה להם מעטפה כתובה ומנויילת אינם מוחזרים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב.

MOLAD, Monthly Review of Politics and Letters
Published by the Palestine Jewish Labour Party
Vol. III No. 17-18 August-September 1949
Editorial Office 40 Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel

אי-תלות פעילה, לא נייטראליות

אפרים ברוידא

שאפקם רהב יותר, וממילא לבס פתוח יותר להבנת אחרים, משוחקים הם, לעיקרו של דבר, גם במוסקוה גם בווינגטון. אנשי-המדע אשר המציאו בדי עמל ומאמץ קולקטיבי את הפצצה האטומית קידמו בדחילו, ולא ברחימו, את ילד טיפוזהים. „אני כותב כדי להפחידכם“, כתב הארולד הוראפ, אחד מממציאי הפצצה. „אני עצמי איש נפחד. כל אנשי-המדע שאני מכיר נפחדים“. אכן אנשי-המדע ניסו להזהיר את האנושות מפני הצפוי לה וכמה מהם גם הציעו בתום-לבם מה שהציעו להחיש רפואה למפה. אך כל פיקוח והסדר מותנה בהנחה של אפי שדות שיתוף-פעולה בין הבאים לדי הסכס. היתכן פיקוח יעיל על ייצורה ופיתוחה של האנרגיה האטומית למטרות מלחמה בעולם מפור לג. שעיקר פילוגו גובע מההכרה שמשטרים שונים אי אפשר להם שידורו בכפיפה אחת וממילא אין יסוד שריר וקיים לשיתוף-פעולתם? מה תימה אם הצעות אמריקה לפיקוח על מכשירי המלחמה האטומית, הצעות נאות ונבונות כשהן לעצמן, לא היתה להן תקוה להתקבל, שכן הן מניחות, כביכול, קיומה של ממשלה עולמית אחת, וזה בשעה שהפצצה בידה, ושיתוף האחרים בסודה יבוא רק שלבים שלבים, ובשעה שהקהל האמריקני אחוז, עקב תעמולה שיטתית, פחד היסטרי המעורר תביעת מלחמה פראָאָנטי-בית נגד ברית-המועצות? ומה תימה, אם הצעור תיה של ברית-המועצות, שאולי אינן מצטיינות באידיאליזם ואינן מרחיקות לכת כהצעות האמריקניות, אך הן מתאימות יותר למצב העולם כהווייתו בשעה זו, לא היתה להן תקוה להתקבל, שכן תבעו, קודם כל, את סודות האטום לאלתר, ועם זה לא נתנו כל ערובה מספקת, שהפיקוח הבין-לאומי על הניסוי והייצור יהיה פיקוח יעיל גם בתחומיה שלה, וזה בשעה שכל כלי תעמולתה עמלים להשחיר פניו של היריב ולסרס גם דמותם של כוחות שאינם לצריה?

„המלחמה הקרה“ היא גילוי היאוש מכל דיון ויישוב על דרך התבונה, והיא הולכת ומקיפה בחישוקים של סילוף ובערות את חיי האדם והינוכו מילדותו. ככל שהיא מצליחה יותר לזרוע את זרע הפירור, גובר היאוש; וככל שגובר

הרגשת הפורקן המוצדקת שבאה בלב רבים עם הידיעה על מציאות הפצצה האטומית בידי רוסיה יש בה כדי לחזור ולהעמידנו על מכונית-נפשו ואולת-ידו של דורנו. יכלתו השכלית והטכנית של האדם בספירת המדע השימושי הניחה במרחק רב מאחריה את יכלתו לסגל את יחסיו החברתיים והמדיניים למסקנות המתחייבות. לכאורה, לא רק מן הכמיהה החברתית של דורות רבים, אלא גם, ועכשיו בעיקר, מן השיגים של הטכנולוגיה והמדע בזמננו, הישגים אלו, ההולכים ושודדים מידי הבריאה אחת-אחרונה-סודותיה, שוטפים-גורפים במרוצתם את הסכרים המעטים, סכרי אחריות מדינית וערבות חברתית, שבנה האדם. עץ הדעת מאיים לעקור את העצים. הצורות המדיניות הקיימות, המישטרים הדימוקראטיים והבלתי דימוקראטיים כאחד, על פתרוניהם לבעיות האדם והחברה וכוח עמידתם בפני משבר ביחסי לאומים, כל אלה עומדים דלים וריקים לפני הכוחות המתפרצים של סודות-טבע שקורא להם דרור.

לכאורה לא היתה עוד תקופה למין האדם כתקופתנו, שבה התגלגלה במידה כזו, נתונות על כף-היד כמעט, אפשרויות התיכונן בצדק ולמען הכל; בזכות המדע והייצור-בהמון בתעשייה, הרי הן מצויות במדה גדושה ושופעת כל-כך, שניתן לה-שיגן, כביכול, בארגון מלמעלה, ולא דוקא בסיומו של תהליך מלחמה חברתית ממושכת ורב-ת-קרבות. והנה בה בשעה, אין עוד דור כדורנו לאותה מידת יאוש ואפס-אונים לנוכח כשלונם החברתי והאנושי של מישטרים שונים ואף מנוגדים, במזרח כבמערב, ולנוכח השתלטותם על הישגיו הגדולים והמסוכנים של המדע.

עד שאנו מתרגלים במושג „המלחמה הקרה“, לא שמנו אל לבנו, כיצד חדרה, באין רואים, צורת-חיים חדשה לתוך החיים הבין-לאומיים, וכוחה להתקיים ולחבל גדול, והיא מאיימת להעשות צורת קבע ביחסי העמים. החשדנות והבערות נוטלות בדרך הטבע מקום בראש במדיניות „המלחמה הקרה“ בשני המחנות כאחד, וכממילא עולים לעמדת מנהיגות הללו שחשדנותם הבין-לאומית ובע-רותם בטיבם של עמים זרים מרובה יותר, הללו

בנות-לויתה הנאמנות: היהירות והנחיתות. מיד לכניסתנו מתבדות עלינו כמה הנחות פזיונות. ויפה להתבדות זו שעה אחת קודם. מי שהעלה בדמיונו כי עצם ההצטרפות ושיווך המעמד הכרוך בה יתירו את רוב סבכינו, כבר היתה לו שהות לעמוד על טעותו. הלחץ עלינו לא הוקל. מעתה הוא ישיר, ללא רפידה, ללא מסתור-חסות של אחרים. ואולם הבא לקבוע מסמרות, שאין תקוה לפעולתנו החפשית בתוך ארגון אומות זה, שכולו שסוע בין שני האיתנים, ואין לנו תקנה אלא בהכרעה נפשית ומדינית לצד זה או אחר, אף הוא טועה ומטעה את הרבים. רק מי שתפיסתו מצוינת בפשטנות שאינה סובלת גוונים ובני-גוונים יעצום עיניו מראות את סיכויי השכנוע המצויים בציבור מדינות מנומר כאסיפת האומות, מנומר בהרכבו ורקעיו הרוחניים והמדיניים, וממילא גם בקוי התגבשותו בשאלות שונות — אף מעבר לגבולות הגושים הגדולים ובניגוד להם. למדנו זאת מנסיונונו. לא זו בלבד שניתנה לנו מעתה רשות להשיב מלחמה בתוך הזירה, ושוב אין אנו אנוסים להסיר תפק בהתנצחות-צללים מחוצה לה. חובת-חיים היא למדינתנו, אם הפצת-חיים היא, להישמר מכל משמר מפני ראית-עולם שאינה כוללת כל צבע זולה שחור ולבן בלבד. הבה נקדש בתוך ארגון האומות מלחמה בסילוף ובחשדנות ההדדית התופכים ללחם-חוק, ולתרעלה, לעמים רבים. מיקשת גושים קבועה ביחסי העמים סגנה היא לעצם קיומנו לא פחות משהיא סגנה לשלום העולם. במידה שכוחנו הדל מגיע — וככל שתגברנה בהירות מגמתו ועצמותו, תפחת דלותו — בדין שתהיה זו מגמת-יסוד לנו, לשבור, קודם-כל, את מיקשת הגושים, את הנוהג הפוסק בכל בעיה ובעיה לא לגופה, אלא בהתאם ליחסי הגושים וצרכיהם השלטוניים, כבבואתם בתפיסת שליטיהם.

ואכן דומה שאין עוד מדינה כמדינתנו עולתי הימים, שבכל הווייתה תשקף במידה כזו את מעמדו של עולם, על אפשרויותיו ההרפתקניות לקללה ולברכה, על היציב והרופף שבו, על העליה והרווחה הצפונים לו עם הפשרת-שלגים ביחסי העמים (אמנם לא ממנה בלבד), ועל הירידה וההתנוונות הצפויים לו מקפאון והקפאת שחת לבבות. האמת ניתנה להאמר: גם מניגודי העולם נשכרנו. עם תקומת המדינה ולשם תקומה זו נסתייענו גם באיזון כוחות מתחרים ועוינים, לאורך-ימים לא תצלה דרך זו לא רק מטעמים

היאוש, היא מצליחה יותר.

מה תימה איפוא אם דור זה, שטעם מפרי עץ הדעת (טוב ורע), אך אין בו כוח הבחירה בין טוב ורע, נאנח אנחת-רווחה בהגיע אליו השמועה כי מעתה עלולה הרעה להיפתח עליו לא מצד אחד בלבד, אלא משני צדדים?

ב

גם מי שאין לבו תר אחר הסמל המיטאפיסי, אינו יכול שלא לראות מידה של סמליות, מוחר שית ומחייבת, בהצטרפותה של מדינת ישראל הקטנה לחבר האומות בשעה זו דוקא שברירות היצירה והכליון, הברכה והקללה, מאור זנות איזון דק כליכך על פני התהום הפעורה לרגלי האדם. דורות מרובים כליכך נפתל העם היהודי, וימים מרובים כליכך נפתלה תנועתו הלאומית, עם מרגורלנו המיוחד כאומה מקור פחת, עד שגם כניסתנו לאומות המאוחדות נרית אית, אולי בדרך הטבע, לרבים מאתנו רק באורם של שעת-כושר מוגברת ומקום-כושר משופר להביא עצומותינו שלנו לפני קהל העמים. והרי כניסתה של מדינת ישראל לאו"ם אינה רק ביטוי חיצוני להישג מלחמתה של תנועת התקומה הירודית ולשיוון המעמד הכרוך בעצמאות; הריהי גם קבלת-עול חמורה, רק עתה בטל ומבוטל החייץ שהיה בנפש היהודי בינו ובין העולם — לא רק בשל יחס העולם אליו, אלא, קודם-כל, בשל מצבו האובייקטיבי, מחמת העדר צינור ברי היפר, שבו יקבל את שפע העולם ויחזיר השפעתו אליו. ההתבוללות ביקשה להתגבר על החייץ הזה, בלא הצלחה, בדרך האינדוידואלית, בהירדבקות על ידי התפוררות; הציונות ביקשה להתגבר עליו בדרך קולקטיבית, בהירדבקות על ידי התגבשות. אך הנה נרפא הקרע. עניינה של מדינת ישראל, בחינת יצור חי ולא עוד בחינת שאיפה, נוגעים בעניני העולם, גורל בגורל נוגע, נגיעה ישרה, ולא על ידי שליח.

והרי זה שינוי נוקב: שוב אין אנו נושאים בלבד, אלא גם נתונים, שוב אין אנו תובעים בלבד, אלא גם נתבעים. כל תביעה יש בה גם העברת אחריות מן התובע על זולתו; לעומת זאת, ההיתבעות היא מידה של קבלת עול וקבלת אחריות. בענינים שלנו כבעניני אחרים אין לנו עוד מפלט במנטאליות של גלות ופיזור: „מה לנו ולבעיותיהם?... וכי שאלו את פינור?... יטיחו ראשם בכותל“ קצה של התבודדות מאונס הוא גם קצה של התבודדות מחנאה — וקצן של

לגבי אפשרות מלחמה שלישית. הקו הראשון להתקפה — קו תורכיה-עיראק-איראן — הוא גם הראשון לחשיבות. בו מקורות-הנפט. הוא הפרוץ דור והוא הסרקלין. אך ייפרץ קו זה ויהרבו המעינות מידי פולש, והדל ערכו של האזור כולו. עובדה זו יש בה משום סיוג הלחץ שאנו נלחצים מבחוץ ומשום הגברת יכולתנו לעמוד בפניו.

ואולם אלמלא היה פיזורנו הלאומי-האתני „מאונן“ כל-כך בין שני הגושים, ואלמלא היתה ארצנו מאותרת איתור מרכזי כל-כך בין שתי ספירות-ההשפעה הגדולות, ההיינו הולכים בדרך אחרת? אילו היתה, למשל, שארית עמנו מרוכזת כולה בגוש אחד מן השניים, ההיינו רואים במקרה גיאוגרפי ומדיני זה אות להכרעה גם כשפירוש עשיית שקר בנפשנו? התשובה מקופלת בשאלה.

מכאן שאיתו מושכל-ראשון טעון תיקון. לא מצבנו האובייקטיבי וגורמי חוץ בלבד כופים עלינו את דרכנו. צביוננו המיוחד אף הוא שותף להכרעה (ההכרעה של א להכרעה). מכל פינות תבל הוצברנו, ונופים תרבותיים וחברתיים שונים נתנו בנו סימניהם. אילו היינו ערב-רב בלבד, גם אז היתה זהירותנו מובנת. אך עם כל חבלי ההתמוזגות אשר עוד לפנינו, שוב אין אנו ערב-רב. בכוחם של נפתולי השתרשות ומלחמה היינו, במידה מרובה, לחטיבה בעלת פרצוף משלה; בכוחה של תנועת פועלים צמאת-מעשה הפכנו לאומה בעלת חיתוך-פרצוף מתודש. ואין החידוש בתחום האתני והאבגני בלבד, אלא גם, ואולי בעיקר, כמוניחה החברתית ובצירוף המחר שבתי שהוטבע בו. אם יש בתוכנו גם „מערביים“ גם „מזרחיים“ — ולא דוקא, בכל מקרה ומקרה, באותן המפלגות המוסמכות והמובחנות לכך — הנה רובנו, ואפילו „כולנו“, בתורת חטיבה קולקטיבית, לא „מזרחיים“ אנו ולא „מערביים“. בלבנו המערב והמזרח, ולא תמיד הם מתרוצצים בקרבנו. במחשבתה, ויותר מכן בעשייתה, קיפלה תנועת הפועלים העברית, בשילוב הרמוני, יסודות שניתן לראותם כיסודות „מזרחיים“ ויסודות שניתן לראותם כיסודות „מערביים“, זמן רב קודם שידעה מה טיבם של מונחים אלו, ואין צריך לומר, קודם שנהגשו הללו לגבישים קשים, ופגומים בחד-צדדיותם, במציאות הבינ-לאומית. וכשם שבתוך מציאות קטנה ונבילת הקדמנו בתלאמת הקרקע וקולקטיביזציה את תנועת הפועלים הרוסית, גם הרחקנו לכת בהיקפה ותכנה של הקומונה, כך

מוסריים, אלא גם משום שאיזון זה יתכן רק במערך כוחות מסויים, וזה איננו בידינו. בעיני קרו של דבר, קיומנו הוא פונקציה של שלום. מעמדנו כעם מפורד בין העמים ומפורד בין הגושים, כמדינה היושבת בין בתרי יבשות, וכתרבות שיש לה קשרים עמוקים, אך לא קשרי זהות, עם כל אחת מן הציויליזאציות המתחרות על השלטון-בכיפה, כל אלה מצוים עלינו ציוויים מיוחדים, ועל כולם את ההאזנה לצרכינו אנו, ואת האמונה הפעילה והמחיה בשינוי: שיתוף בין-מדיני ואזורי, שיתוף בין-אזורי ובין-לאומי, ושיתוף בין גושים רחוקים ותפיסות מנוגדות. שיתוף שמתוך עצם הנחת אפשרותו מראש, ונסיון קיומו והתפתחותו בדיעבד, הוא מקהה עוקצם של ניגודים, פותח פתח לראיית אורו, ולא רק צלו של הזולת, וממילא נמצא מרחיק את הקץ, התלוי כגורדין באפקו של מין האדם.

ג

כמושכל-ראשון הוא לנו: פיזורנו בין העינים אוסר עלינו את ההכרעה לצד זה או אחר במלחמת האיתנים. אילו כולנו „מערביים“ היינו, גם אז היה מעמדנו האובייקטיבי, כאומה בעצם תהליך התלקטותה מפורזית, כופה עלינו עמדה של איִתְלוּת, על אפה של תפיסתנו המערבית. אילו כולנו „מזרחיים“ היינו, הרי מטעמים יסודיים הטבעיים אף הם בקיבוץ הגלויות ובגיוס היכולת הכספית להבשיר את הארץ לקליטתן של גלויות, היינו חייבים בעמדה שאינה מזדהית עם תפיסתנו המזרחית. כי תנאי קודם לקיבוץ גלויות הוא קיומן, חינוכן, עצם המגע עמן. גולה שהושמדה לא תקובץ עוד, וגולה שנותקה לשעה, ניתוקה עשוי להיות, כפי שלמדנו, בכיה לדורות. ולא זו אף זו: לא פיזור עמנו בלבד, כי גם מקומה של ארץ-ישראל באזור החיתוך של ספירות-ההשפעה עולמיות מורה באותו כיוון של איִתְלוּת. עמדת-ביניים זו בין המעצמות, שנפרדה בגורל ארצנו משחר ההיסטוריה, או שתהיה למקור השפלה ודלדול האופי לאומה, או שתהיה לכוח מניע ומחדש היים לאומיים השואבים כוחם מתנופה רוחנית עצמית, שאינה בתחום השלטוני בכלל, היים שאינם שוגים באשליה מנופחת של הכוח העצמי אף אינם תולים עצמם, מהרגשת אפס-אונים והולשת-רוח, בכוחות עולמיים זרים. אמנם ככל שמרובים השואפים לעשות את ארצנו „בסיס“ למעצמה זו או אחרת — ומסירת בסיס רוחני אין סכנתה פחותה ממסירת בסיס אסטרטגי — הן יש לזכור כי אין אנו אלא בקו השני

הבכורה שבדרכה העצמאית של תנועתנו, ואף מלעיג על „עצמיותם“ של ערכיה, סופו שמסר תפק, או מעמיד פנים כמסתפק, בניזיד עדישים ודוהה, מטעמים זרים לנו, במקום אחר ולתכלית אחרת לתלוטין, מי שאינו רואה במערב אלא „ולסטריט“ ו„באוי“; ובמזרח לא זו בלבד שאינו רואה כל מום אורגני, אלא הוא גם עמל לטהר שרציו (עיין פרשת טיטו מכאן ופרשת העליה מכאן), חזקה שאינו שומר משוכה לאי־תלות ול„נייטראליות“.

ודאי, כל אחד משני האי־תנים מבקש לסבכנו בספירת השפעתו. ספינתנו חותרת בין שני סלעי־מגור אלה, וכל התקרבות יתרה לאחד משניהם עשויה להעלותה על שרטון. המסייע בחתירה זהירה זו את עצמאות ישראל הוא מתוק.

אך מפלגה חשובה המתריעה, ערב ובוקר וצהריים, על השתעבודותנו לארצות־הברית, כלום מטרה זו היא מסייעת? בהדשים האחרונים חשנו על בשרנו את פעילותם של המלחצים האמריקניים — בשאלת הפליטים הערביים, בשאלת הגבולות, ועתה בשאלת גורל ירושלים. אפשר וסודה של פעילות זו נעוץ בנסיון־עקיפים להביא אותנו לידי כך, שניפול, מתוך נטיה של התגוננות ומאין ברירה, בזרועות הגוש האמריקני בהתמור דות העולמית, ובכל זאת, ספק אם יש עוד מדינה בימינו שעמדה בפני הלחץ האמריקני, בכל ענין של חשיבות, מהוך אותה עקש־נות ומסקניות ובאותה מידת הצלחה כמדינת ישראל. לכאורה, אף מפלגה החרדה לשמור רגלינו שמירה חד־צדדית מפני המוקש האמריקני ראוי היה לה לברך על כך, ולו גם מטעמי סוגסטיה פסיכולוגית בלבד, אך עם שהיא תובעת „ניטי־ראליות“ חד־צדדית, עוינת לאחד הגושים, היא חושדת ומחשידה את ממשלת ישראל בחד־צדדיות, ומספקת כלי־זין לידדינו בשני המחנות כאחד. ל„סטייט־דפארטמנט“ בוושניגטון היא מביאה עדות, באינו מידה אנו כפוחים בלבנו לגוש הסוואטי; לקומאינפורם היא מביאה תר־ספת אישור להנחה המפורסמת שעבדים נרצעים אנו לדולר ולמזימותיו, כך נמצאת מדיניותה של מפלגה זו מקצצת בשני הענפים כאחד, שביחסם הטוב ובאיזונם תלויים חייה ומוזנה של האומה, לא לעודד היא באה, אלא לבודד.

כל אופוזיציה חותה גחלים על ראש הממיר שלה, זכותה היא, אך באומות מתוקנות יש סייגים להתנגדות. קצת הערבות הלאומית עושה; קצת אימת הבוחרים עושה; וקצת עושה שיוך

הקדימה תנועתנו במעשי יזמה וקיבולת של מעמד הפועלים המאורגן, בחקלאות, בבנין וב־חרושה, את תנועת הפועלים המערבית על כל אגפיה. מגמת־היסוד שלה, שגברה, בכל זאת על כל המאפיל עליה, היתה לבכר את אחדות העבודה והעושים מתוך אמונת־יסוד שבלב על ההישג המפוקפק שבדוקטרינה המגובשת, הערוכה לפרטיה, הזקוקה להטלאה חדשים לבקרים, והמפרידה בין אחים למעמד ולמשאת־נפש, קוצר־רוח חברתי חוכר בה עם אור־ררות מדיני, זיווג מופלא אשר הוליד מדינה יהודית שראשית צעדיה לטוציאליזם כבר מאחריה.

תנועת הפועלים העברית — ומבחינה זו, לפחות, אין חילוק בינה ובין המפלגה הראשה שבה — הנחילה למדינה אשר יסדה את המזיגה הרחננית הזאת, המיוחדת־במינה, באמונתה בחי־רות האדם וחשיבותה של אישיותו היא קרובה ל„מערב“, אך היא נפליה ממנו בחרדתה שלא לעשות אמונה זו פלסתר — ולהשלימה בדימור־קרטיה חברתית וכלכלית של ממש; באמונתה בשוויון חברתי וכלכלי אין היא נופלת מן ה„מזרח“, אך היא מורחקת ממנו בחרדתה מפני שלטון שאין האפשרות החוקית של ריסון עצמו כלולה בו, מפני תיכנון כלכלי הבונה על המישטר, ולא על האדם, על גזירת אחיזות תרבותית כפויה מלמעלה, ולא על עושרה ופיתוח כוחותיה של האישיות.

המבקש בצביון זה של תנועת הפועלים העברית מתו־יפניו של „הרפורמיזם“, חזקה שימצא, ומי שיבקש לגלות בו משהו מקלסטרן של „הבולשאוויזם“, אף הוא חזקה שימצא, אך מי שיעשה כן ויאמר שמיצה את הענין עדי־תומו, מובטח לו שמסלף הוא, אם במזיד ואם בשוגג, כי לנפשה של תנועה הוא חוטא.

המבקש למצוא כאן דרך סינטיטית, „שלי־שית“, יבוא וימצא, זכותו לכך, אך לא בזה זכות קיומה. זכות קיומה נעוצה בה גופה, בשירותה את עניני ישראל וממילא את הענין האנושי. מזיגה זו היא לבדה היתה קובעת את דרכנו — אף אלמלא היה מעמדנו האַת־נר־פוליטי והגיאור־פוליטי מחייב דרך זו.

ד.

בראשית־חטאת של הדבקת תו מזויף על תנועת הפועלים העברית בארץ־ישראל נעוצה דרך־המדוחים שבוחרת מפלגת הפועלים המא־חדת למדיניותנו הכין־לאומית. מי שמוכר את

מהנסיבות שבהן היתה ברית-המועצות נתונה בראשית צעדיה. דוברי מפ"ם יודעים בלי ספק להסביר ואף ללמד זכות על הסכם סטאלין-היטלר שהרחיק את המלחמה משערי רוסיה ונתן לה שהות להתכונן. ואולם מה קשה להם למצוא צד-זכות לשביתות-הנשק, אשר לא רק השביתו את המלחמה, אלא גם הביאו זאת הפעם הראשונה את ארצות-ערב, ולו גם בעקפים, לידי הכרה בקיומה של מדינת ישראל ובגבולותיה הקיימים. ומה קל להם לחזות כוחות מתקדמים יורשים למדינה ערבית עצמאית, אשר עלינו לתבעה ויהימה, ואולי גם לקדש מלחמה לשמה. לנוכח הסיכויים המעורפלים שמפ"ם גוננת בנרתיקה, הלא מוטב לנו „אופורטוניזם“ שלנו מאופורטוניזם הנגזר משורש צרכיהם של האחרים. לתכנית כוללת של יישוב פליטים נתן ידנו, אם מכוונת היא להחיש צעדי פיתוח ושלום במזרח התיכון, ולא נפסול אותה משום שאמריקה ובריטניה סומכות עליה ידן. רק קוצר-ראות הוא לדון תמיד כל מעשה לא לפי מהותו, אלא לפי מיהות מחולליו. וכי מעשה שלילי בתוצאותיו היתה הבאת ענין ארץ-ישראל לאור"ם משום שבא"י וין עשה אותה? וכי לא היינו עומדים במרדנו נגד החלטת כ"ט בנובמבר ומוסיפים ונלחמים במישטר בין-לאומי לירושלים, אפילו היתה ברית המועצות שומרת לו אמונים? והן בהחלטתנו שלא לתת את ירושלים הפקר עוד, לא זו בלבד שמחדשים אנו ברית-עולם ומחזירים למדינתנו את זיוה, אלא שומרים אנו את ירושלים וכבוד האומות המאוחדות גם יחד, בהצילה במאמץ גבורה את העיר מחוצאות אפס-אנו של אר"ם ומחסדיו של שליט עבר-הירדן הלא נתנה מדינת ישראל לאר"ם את האפשרות לדין עכשיו דיון עקר בבילאום העיר — ואולי גם להציע הצעות של ממש לפיקוח על מקומות-הקודש.

על כן אין חפץ לנו ב„נייטראליות“ — שר אלים אנו לתכנת. אם כסות היא לשותפות חשי-אית בתכונת-מלחמה נגד ברית-המועצות — תר עבה היא לנו. ואם פירושה פרישות של אדישות מעניינו הכואבים של העולם — אין אנו שותפים לה. „שב ואל תעשה“ מעין זה, שאינו דן לפי עקרונות, כחירות-אדם, קידמה חברתית, עצמאות-עמים ושלום-העולם, מות הוא לנו ולתפיסתנו על איתלות פעילה הנגזרת מצרכינו אנו. צרכים אלה ודאי מתישבים הם עם צרכי שלום-העמים. נעשה איפוא את המוטל עלינו ואל נפוזל לצדדים.

של זיקה לאמת העובדתית, שממנה אף הזיקה המפלגתית אינה פוטרת שום אדם, אלא אם כן יעמוד ויכריזו שאין בינו ובין יריבו אלא תאות השלטון בלבד וכל האמצעים כשרים בעיניו לסיפוק תאותו. ככל שבגרותו המדינית של עם מרובה יותר, אף האפוזיציה שלו מרוסנת יותר. רק בתוכנו עדיין רואים ריסון כסימן חולשה ורכי-רוכית, ואולם מפלגה שתדע להתקיף בשעת מח-לוקת של ממש, ולכבוש יצרה ולהרכין ראשה לפני העובדות בשעה שאינן נוחות לה, תחת לסרסן, מעידה על כוונה למשול, אם יגיע תורה; מפלגה הפוסלת בסיטונות, במום ראייה שבה היא פוסלת, והמוני העם — במידה שאינם מבני המשפחה המפלגתית, המוכנים תמיד לאהוב ולסלוח — סופם שיעמדו על כך.

אם מ„מערב“ ילחצו עלינו בענין הפליטים או הגבולות, הרי נדע כולנו, ותדע גם מפלגת הפועלים המאוחדת, על פי איזו כתובת לכוון מחאתנו. ואולם אם מ„מזרח“ תבוא פגיעה בעליה היהודית, יסוד קיומנו, הרי יודעת מפ"ם להכריז כי אשמים — אנחנו. אילו עמד אדם והודיע, שאם רק תיכנס ישראל לחופתה של אמריקה, יהיה כל הלחץ בענין הפליטים או בענין ירושלים והנגב כלא היה, חזקה על מפ"ם שהיתה יודעת מה להשיב לו. ובדין היתה עונה לו כאיולתו. אך מי יענה למפ"ם בשעה שדובריה מכריזים קבל-עם, לרגל ענין כאיסור העליה על שני הישובים היהודיים הגדולים שבארופה, כי „ברצונו של חלק אחד מן העולם מתחשבים, ואילו בעד אהדתו ועזרתו של החלק האחר אין מוכנים לשלם כל מחיר שהוא“.

מפ"ם יודעת לפרש מהו המחיר: „אי תלות בעולם האימפריאליסטי“, ומה פירושו של דבר? האם פירושו הסתלקות מקבלת המחצית השניה של המיליון האמריקני — זה שמפ"ם הסתלקה מתמיכה בו אך לא הסתלקה מהנאה ממנו? היש בידי מפ"ם אלטרנטיבה להון אמריקני לשם מימון הקמת שממות הארץ? אם כך, לא הצליחה לפרשה. או שמא כוונתה, שאין אנו רשאים ללוחץ מאמריקה כל זמן שלא זכינו באשראי רוסי? ואולם כל הודעותינו כי רוצים אנו גם באשראי של ברית-המועצות לא זכו עדיין לתגובה של ממש ממוסקוה. ולעומת זאת, הלא נזכור כי בשנים הראשונות לאחר המהפכה לא היססה המדינה הסוציאליסטית לבקש מלוחץ ואף להזמין השקעות מארצות-הברית. על שום מה תפסול מפ"ם דוגמה זו? מצבנו אינו שונה כל-כך

הצבא כבית-יוצר לעם

ד. בן-גוריון

נצחונות אלה אסור שיזיחו את דעתנו, ואל-נא נהא שיכוריי-נצחון. חתמנו על הסכמי שביתת נשק עם כל שכנינו, ואנו חותרים לקראת שלום יציב. אך יש לחשוש, שבמקרה הטוב ביותר לא יהיה שלום זה אלא שלום מזויין. כל עוד מותרת מלחמה בין עמים — נשקפת לישראל סכנת התקפה ופלישה חדשה, ונתבעת מאתנו כוננות מתמדת. אסור לנו להתעלם מעובדות יסוד גיאוגרפיות והיסטוריות, הקובעות את מצב בטחוננו. אעמוד בקיצור רק על אחדות מהן.

ארצנו אינה אלא קטע קטן בחוף שטח ענקי רצוף, המיושב כולו עמים דוברי ערבית. חלקם שרויים תחת שלטון זה, וחלקם, שהם כל שכנינו הקרובים, עצמאיים. אנו מועטים, וגם אם יעלה מספרנו פי כמה — גישאר מיעוט קטן בתוך הים הערבי. עליפי טבע הדברים אין עמים מגד צחים שוכחים בנקל את מפתחם, והם מתפשטים הזדמנות של נקמה. המתוחות והחשדנות הביני-לאומית בעולם — אם כי היא, כפי שאני מקווה, רחוקה מסכנת מלחמה ממשית — פותחת פתח להרפתקנים ומחררי מלחמה. מדינות ערב אינן יציבות, ולהמוני העם בתוכן כמעט שאין כל השפעה על החיים המדיניים. ליבוי השנאה לישראל הוא אמצעי נוח וזול בתחרות הפנימית של הגושים והאישים המתחרים על שלטון. כן אין אנו יכולים להתעלם מהזרגנות הבינלאומית החיצונית, הממלאה תפקיד לא-קטן במדיניות של ארצות ערב, וכל חולשה של ישראל עלולה לדרבן את שואפי הנקמה והרפתקני הקרבות בקרב עמי-ערב. דאגת הבטחון תעמוד לאורך ימים בראש דאגותינו.

ובדאגתנו לעתיד אין אנו רשאים להסתפק באמצעים ובכוחות שהביאו לנו את הנצחון בעבר. אי-אפשר לנתח כאן ניתוח מלא את המלחמה ולעמוד על המעלות והחסרונות של כל אחד מהצדדים במלחמה, ולברר, מה היו גורמי הנצחון. שום יהודי בעולם אינו צריך להתבייש במעשי צבא ההגנה לישראל. אך עלינו להתכונן לעתיד, לא מתוך התפארות בעבר, מה שהספיק לנו פעם, אין שום ודאות שיספיק גם להבא. לא עם אחד נכשל ונפל, מפני שהתכונן למלחמה שלעתיד בתכניות שהנחילו לו נצחון

מדינת-ישראל נולדה במזל מלחמה, אך פנינו מועדות לשלום. התפקידי היסוד של המדינה — קליטת עולים, פיתוח הארץ, שירותי היגוך ובריאות מתוקנים, שמירה על רמת-חיים הוגנת — כל אלה מחייבים שלום יציב וממושך.

אולם לשלום כמו למלחמה דרושים שני צדדים, ואולי אין עוד עם כעם ישראל, שהסתירה בין שאיפתו הנאמנה לשלום ובין חוסר בטחוננו היא חריפה כל-כך. עוד לפני צאתה לאויר העולם הועמדה המדינה במבחן דם ואש, ויצאה מן המבחן בכבוד ובנצחון. אחרי ששה ירחי מהומות תחת שלטון המנדאט נתקפנו ביום קום המדינה עלידי צבאותיהן של שש מדינות ערב, בקרבות שנמשכו בהפסקות שונות ששים ואחד יום, היכה צבא ההגנה לישראל את כל אויביו, הרץ את גורל הארץ ושינה את מאזן הכוחות במזרח הקרוב. שלושים ושבעה ימים עמדנו נגד כל צבאות ערב בכל החזיתות, מגבול הלבנון ועד חוף הנגב, ממוצאות הירדן ועד חוף ים-התיכון. קרבות אלו נעשו בשתי מערכות: מער-כה ראשונה נמשכה עשרים ושבעה יום, מ-15 במאי עד 11 ביוני; מערכה שניה עשרה ימים, מ-9 ביולי עד 18 ביולי. אחרי הפוגה של כשלוש שנה חדשים נתלקחה המערכה ברדוב, הפעם הזאת רק עם מצרים, ונמשכה שבעה ימים, מ-15 באוקטובר עד 22 באוקטובר. במערכה זו שחי-רנו את מבואות הנגב וכבשנו את באר-שבע. מיד אחרי כן באה מערכה קצרה בגליל, שנמ-שכה שלושה ימים, מ-29 באוקטובר עד 31 בו. במערכה זו חוסל צבאו של קאוקגי ושחרר כל הגליל. המערכה האחרונה נתלקחה אחרי שלושה חדשים בערך והפעם שוב נגד מצרים בלבד, ונמשכה 14 יום — מ-23 בדצמבר ועד 7 בינואר 1949. במערכה הזאת שוחרר הנגב כולו וכיס פאלוג'ה נמסר לרשותנו. בקרב זה על הנגב נסתיימה למעשה מלחמת ישראל עם אר-צות ערב.

אמנם, אחרי כן כבש צבאנו את הנגב המזרחי מעין-גדי ועד אילת. אך זו היתה פעולת כיבוש בלי קרבות, וכמעט בלי כל שפיכות דמים — כמסקנה טבעית מהסכם שביתת-הנשק בינינו ובין מצרים.

גדולה. אולם, אין המדינה רשאית לסמוך על היזמה החלוצית בלבד. עליה להגיש מלוא עזרתה להתיישבות בכוח תחוק, בכוח אמצעים הכספיים ובכוח התכנון. המדינה צריכה לכוון את ההתיישבות וליצור על הגבולות ובשטחי-התורף רשת של ישובי-מגן ובצרון, שתשמש קו ראשון בהגנת המדינה.

בטחוננו מחייב פיתוח כוח הייצור שלנו, החקלאי והחרשתי. בטחוננו מחייב כוח יצירה אדיר-תפוקה, המיוסד על ציוד משוכלל, שיטות עבודה מדעיות ופריון עבודה גבוה, והנהלה חסכונית ויעילה. העצמה הכלכלית היא אחד הגורמים המכריעים במלחמות בימינו, וכשרנו הכלכלי והמשקי מילא תפקיד רב במלחמתנו ובטחוננו.

אסור לנו להסיח דעת ממעמדנו הגיאוגרפי היחיד בימינו. במקרה של סכסוך עם שכנינו אין לנו קשר עם העולם דרך היבשה. עובדה חמורה זו מחייבת לשורה של מסקנות: (א) שהחקלאות והדיג שלנו יספקו לאוכלוסי המדינה את מזונותיהם: ירקות, פירות, חלב, לחם, דגים ובשר; (ב) טיפוח ייצור עצמי של מכשירי התגוננות, שלא נהיה לגמרי תלויים בחוץ; (ג) טיפוח הספנות הישראלית והרחבת קשרי תחבורה עצמיים ביים לכל קצווי תבל. עלינו לשים לב במיוחד לריבוי אניות מסחר בעלות מהירות גדולה, ולחינוך הדור הצעיר להיות יורדיים; (ד) טיפוח דרכי התחבורה האוויריים הפנימיים והבינלאומיים, רכישת מטוסי משא והובלה. אימון צוותי-קרקע ואוויר במספר רב, ושיכלול רשת ראדאר.

כמעט שאין מדינה שיכולה להיות בלתי-תלויה מבחינה כלכלית ומשקית בסחר-החץ. ופרחות מכל — מדינה קטנה כשלנו. אך עלינו לזכור, שקשרינו עם חוץ-לארץ יעמדו בעיקר על דרכי הים והאוויר ועלינו להשתלט על שני האיתנים האלה. במקרה של מצור נוכל לבוא בקשר עם העולם רק דרך הים, ואולי רק דרך האוויר.

עצמאותנו ובטחוננו תלויים במידה רבה במחיר המדעי והטכני שנטפח. בציוד המדעי ובמעבדות משוכללות, היכולת הטכנולוגית של העם הוא אחד הנכסים הבטחוניים הגדולים ביותר. כל פיגור לעומת ההתקדמות המתירה בעולם בשטח הטכנולוגי והלאבורטורי, יפגע פגיעה חמורה ומסוכנת באפשרות בטחוננו. בגיוס הכלכלי שהיה לנו במלחמה הזאת נת-

בעבר. עלינו להסתכל בעתיד בעינים פקוחות, בלא התרברבות ובלא ביטול יכולתו של האויב. עלינו לראות את האויב הפוטנציאלי בעתיד, לא כפי שהופיע במלחמה שחלפה, אלא כפי שהוא עלול להופיע במלחמה שתהיה.

אין בכנסת הזאת איש המעריך יותר ממני את כשרה, נאמנותה ויכולתה של ההגנה. אך מהרגע שנראתה באופק סכנת מלחמה שבאה עלינו, היה ברור שבכוחות ההגנה ובאמצעייה ובדרכיה בלבד לא נעמוד. ועלי לומר עכשיו לעם: אם חלילה צפויה לנו בעתיד מלחמה שניה, לא נעמוד בכוחות, באמצעים ובסידורים שעמדו לנו במלחמה הקודמת. קודם-כל יש לעקור מתורנו טעות נפסדת, אם היא קיימת, שבצבא בלבד נקים את בטחון המדינה. גורמי הבטחון הם מרובים. ואני אעמוד כאן בקיצור רק על העיקריים והראשיים.

גורם ראשון ועליון לבטחוננו הוא עליה רבתי בממדים גדולים ובקצב מהיר. אין שום מאמץ מלחמתי ובטחוני שידמה מבחינה זו להגברת העליה. העליה היא לא רק מצווה ציונית ודרך ליעודה העליון של המדינה — קיבוץ הגלויות; היא האמצעי היעיל ביותר לבטחון המדינה. ואין דבר העולה עליה מבחינה זו בחשיבותו ובדחיפותו. שום שיקולים כלכליים ומשקיים אינם רשאים להאית את קצב העליה, וכשם שלא התחשבנו בשום שיקול משקי בהתיישבותנו מפני צבאות ערב בעבר, ככה אסור לו לשיקול כלכלי לצמצם את היקף העליה.

גורם בטחון לא בהרבה פחות חשוב ודחוף הוא ההתיישבות והחלוקה המאוזנת של האוכי לוסין בשטחי המדינה השונים. שתי עובדות חותכות ומדאיגות הן הסכנה הגדולה לבטחוננו: (א) פחות מ-10% של העם היהודי יושבים במדינה, פחות מ-10% משטח המדינה מעובדים בידינו; (ב) הריכוז המופרז של האוכלוסים במרכז ישראלי אחד סכנה רבה בו לבטחוננו. ועלינו לנהל מדיניות התיישבות, שתאכלס את כל חלקי הארץ, עד כמה שאפשר במידה שווה. העברת עולים לחקלאות במזרח, בדרום, ובסביבות ירושלים הוא לא רק צורך ביאולוגי ומשקי, אלא הכרח בטחוני. ואין מן הצורך לחזור כאן על חשיבות עמידתם של משקי הספר (אני מתכוון לחשיבות המלחמתית) בגליל העליון, בעמק הירדן, בהרי ירושלים ובנגב. זה מחייב תכנון ממלכתי של ההתיישבות. התיישבות זו, שתבצר את הבטחון, לא תיעשה בלי תנופה חלוצית

הנוער העברי, והנסיון שרכשנו בהגנה וביחידות הצבא והבריגדה במלחמת העולם השנייה עמדו לנו כרגע יש לנו הפוגה ממושכת פחות או יותר, וניתנת לנו האפשרות לבנות את צבאנו מתוך מחשבה תחילה, בלי לחץ דוחק של אויב בשער. ואנו נתבעים לארגן את צבאנו מתוך תכנון שקול, הבנוי על שני יסודות עיקריים: א) הנסיון והמדע הצבאי בעולם בשלביו העל-יונים; ב) הצרכים והתנאים המיוחדים של מדינת-ישראל ועם ישראל.

עלינו לעקור ולהרוס את ההנחה המוטעית, שירשנוה מארצות ירודות ומפגרות, שצבא על-פי עצם הווייתו הוא דבר-מה מטמטם, משפיל ומנוון. אמנם יש צבאות כאלה בעולם. אך הם פרי משטר נחשל וירוד של מדינה, שממילא מקימה גם צבא ירוד. צבא באומה מתוקנת יכול להיות, וצבאנו חייב להיות, גורם מחנך, מעלה ומבריא. הצבא לא יעשה את שליחותו במדינת-ישראל, לא כלפי חוץ ולא כלפי פנים, אם השיירות הצבאי לא יהיה מכוון לקראת העלאת מעמדו הגופני, התרבותי והמוסרי של הנוער. צרכי הבטחון שלנו, וגם צרכי בנין אומתנו, לא יבואו על סיפוקם, אם הצבא לא ייהפך לביתי-יוצר של נוער חלוצי לוחם, בריא בגופו ובנפשו, יוזם, עוזרו וכשר-פעולה, קל-תנועה וחרוץ-עבודה, שלא יירתע מכל קושי ומכל סכנה. אסור לשכות, שטרם היינו לעם נורמאלי, הוותיקים בתוכנו, שנתערו במולדת, בתרבות, בחיי העצמאות העברית עוד לפני קום המדינה, על-ר לים להתעלם מן העובדה החמורה, שהם אינם אלא אחוז מיצער בעם היהודי, ורוב רובו של עמנו אינו עדיין מבחינה יהודית אלא אבק-אדם, בלי שפה, בלי מסורת, בלי שרשים, בלי זיקה לחיים ממלכתיים, בלי הרגלי חברה עצמאית. אנו עומדים עכשיו רק בראשית עליה עממית ונתקלים בחבלי קליטה קשים, שהם לא רק כלכליים בלבד, אלא גם חברותיים ותרבותיים. עלינו לאחות קרעים שנתהוו בגלות, לקרב לבבות שנתרחקו מרחקי זמן ומקום. עלינו להתיר בכור המצרף גלויות ועדות מרותקות בתרבויותיהן מאתנו ולעצב מחדש אומה אחידה. אסור לנו להתעלם, שגם במדינתנו פועלים עדיין כוחות מפרידים ומפוררים, ההתפצלות המפלגתית והאידיאולוגית אצלנו אינה נופלת מזו של העמים הירודים והמקולקלים ביותר, והאטר-מוספירה המלוכנת של ריב המפלגות והסיעות אינה מועילה לאיחוי מהיר של קרעי הגולה.

ברר עד להכאיב, כמה גדול הוא האחוז של בעלי בריאות פגומה בקרב הנוער שלנו. אולי העליה הבאה עכשיו לארץ היא במצב גרוע בהרבה מבחינה זאת. ההבראה הגופנית של העם, השבחת התזונה של הילדים, שיפור בריאות הנוער והעם, הם אחד הצרכים החיוניים של הבטחון.

לכסף — אין לפסוח על גורם אחד עיקרי בשטח הבטחון — על מדיניות-חוץ של שלום, שאיפה נאמנה לשלום עם כל שכנינו, עם כל מדינות העולם, חתירה אקטיבית ליחסי ידידות עם כל המדינות הגדולות והקטנות במזרח וב-מערב, הימנעות מכל נרגנות-מלחמה מאיזה צד שתבוא ובאיזו צורה שתתגלה, עזרה מתמדת לכל צעד המכוון לשלום בעולם ובמזרח הקרוב — מדיניות זו עצמה היא גורם חשוב בבטחוננו. גם שכנינו תלויים לא מעט בדעת הקהל בעולם, ובמידה שהעולם כולו יכיר את שאיפותיה הא-מיתיות של מדינת-ישראל, בה במידה יגדל בטחוננו, אולם, כל עוד ישנה אפשרות של מלחמה בעולם, לא יקום בטחוננו בלי צבא.

צבאנו מן ההכרח שיהא קטן, כי מספרנו מועט, וכוח האדם שלנו דרוש למפעלי פיתוח, לקליטת עולים, ליצירה משקית ותרבותית, שהם תפקידי היסוד של מדינתנו. ולכן בעיית הבעיות של צבאנו היא איכותו העליונה. כל הידיעות הטכניות והמקצועיות שיש לכל צבא מתוקן בעולם, כל הסגולות הפיזיות והגופניות הדרושות לכל חייל, כל השכלולים הארגוניים המעלים את היכולת הקולקטיבית של כוחות הבטחון — כל אלה דרושים לנו לא פחות מאשר למדינה אחרת. אך אלה בלבד לא יספיקו לנו, כי בתוקף מצבנו המיוחד, הגיאוגרפי וה-היסטורי, מן ההכרח שצבאנו יוסיף על כל אלה נוסף חשוב משלו, וזהו הנוסף החלוצי, רק בהעלאת יתרוננו המוסרי והאינטלקטואלי לשיא-יכלתו, ימלא צבאנו את ייעודו בקיום בטחון המדינה.

כשהוכרזה עלינו המלחמה עוד בטרם היינו עצמאיים, ודינו היו עוד כבולות על-ידי שלטון זר ואויב, ובאנו לגייס את כוח-האדם להגנה, לא היו לנו הרבה ברירות. אין בודקים בשעת הסכ-נה, לא יכולנו אז לשים לב לכמה דברים חשובים ביום וחיוניים, שהם תנאי יסודי לצבא מתוקן. אז ראינו לפנינו רק מטרה אחת ויחידה — להדוף את האויב ולנצחו. נאמנותו וגבורתו של

חוק שירות הבטחון מכון להנחיל לצבאנו שתי תכונות-יסוד הדרושות לבטחוננו: כושר צבאי וכושר חלוצי. השנה הראשונה בשירות תוקדש בעיקר לחינוך חלוצי במסגרת צבאית: אחרי אימון צבאי ראשוני של כמה שבועות — מחודש וחצי עד שלושה חדשים — יישלחו השנתונים בני 18 ומעלה, בני הארץ ועולים, נערים ונערות, להכשרה חקלאית, מלווה פעולה תרבותית מאומצת, מכוונת להקנות את הלשון העברית לעולים החדשים, להנחיל ידיעת התרבות העברית לנוער שלא ביקר בבתי-ספר, או שהוצא מחמת עניו מבתי-הספר, ולהעניק לכל תדור הצעיר חושים לשירות, לעבודה משותפת, לעזרת-גומלין, לאחריות, לסדר ולמשמעת, להכרת הארץ, לחיי טבע, לשירות לוחם ויוצר.

ההכשרה החקלאית שתיתן לכל הנוער, לרבות עולים עד גיל 26, שתי מטרת לה: צבאית והתיישבותית. לפי דעת מומחים צבאיים שהתייעצתי אתם, וביניהם מומחים חשובים מחוץ-לארץ, לא יקום צבא יעיל בארץ זו, שהיא ארץ של עליה, אם הנוער, וביהוד העולים, לא יקבלו קודם-כל חינוך חקלאי שישריש אותם בחיי המולדת, ירגיל אותם לעבודה פיסית, יקנה להם את הלשון, הרגלי תרבות וסדר ומשמעת לפני שייכנסו לצבא סדיר. הכשרה בחקלאות האפשר הקמת ישובי-ספר, שבלעדיהם לא ייכון הבטחון במדינה. יישובי-גבול אלה ישמשו חומת-מגן ראשונה במדינת-ישראל, לא חומת-אבנים, אלא חומה חיה, המדינה איננה יכולה לגזור על חלק מאזרחיה, שילכו ויתיישבו על הקרקע ודוקא על הגבולות. אין אדם נעשה חלוץ על-ידי צו מגבוה. את כל החינוך בארץ בבית-הספר ומחוצה לו, בספרות ובעתונות, יש לכוון לכך, שיגדל לנו דור חלוצי, הרואה את יעודו בהיסטוריה היהודית והאנושית — לבנות את נשמות הארץ, להשתלט על איתני הטבע ביבשה, בים ובאוויר וליצור במולדת משק וחברה ותרבות, שימשנו אבן שואבת לבני-ישראל אל בכל התפוצות, ודוגמה ומופת לכל העולם. ההיסטוריה היהודית לא פינקה אותנו. אנו לא ירשנו מן הדורות הקודמים. כפי שירשו עמים אחרים — עושר וחוסן וארצות ואוצרות טבע. במשך 40 יובלות ידע עמנו רק רדיפות ותלאות. אך דבר אחד הוריש לנו עמנו, דבר עצום ויקר — כוח מוסרי גדול וכושר שכלי מופלא, שאינם נופלים מאלה שבכל עם ועם

ומלבד בית-הספר, שגם הוא לא נקי לגמרי מהתפצלות זו, רק הצבא יכול וצריך לשמש גורם מלכד ומעלה בעיצוב דמותו החדשה של העם והקלטתו הנאמנה בתרבות ובחברה החדשה הנוצרת במדינת-ישראל. תפקיד חינוכי זה בצבא הוא לא רק צורך לאומי פנימי בלבד, אלא גם תנאי הכרחי לבטחוננו. צבא שכירים, שאיננו מעורה בעצמאות העם וחזון עתידו, לא יעמוד במבחן, כשיצטרך להילחם מעטים נגד מרובים. לא רק אנשירוח מובהקים, אלא גאוני-מלחמה וחילי-קאריירה כחניבעל ונפוליאון הכירו בערכו הצבאי המכריע של מותר-הרוח באדם. ולנו דרוש היתרון הרוחני יותר מאשר לכל צבא אחר בעולם, כי אנו מעטים.

החיל שלנו צריך להיות קודם-כל אזרח מדינתו במובן הנעלה של מלה זו. אזרח המושרש במולדת, בעבר האומה, בתרבותה ובלשונה, במאמצי יצירתה ובחזון עתידה. מן ההכרח שהצבא יושתת על האהווה הלוחמת. הצבא הוא בימינו המסגרת היחידה במדינה, שבה געלמות כל המחיצות העדתיות, המפלגתיות, המעמדיות והאתרות, כל חייל שווה לתברו במעמדה בזכויותיו, במוזנותיו, בשיכונגו במדיו. אהווה זו אסור שתהיה פורמאלית וחיצונית בלי בדי, אלא יש למלא אותה תוכן חיובי תרבותי, אהווה של ייעוד ותפקיד, אהווה של התעלות הברתית והתרבותית.

בגיוס ההמוני שבימי המלחמה, נפגשו בפעם הראשונה בארץ נערים ונערות מכל שכבות העם ומכל העדות, יוצאי משקים ובתי-חרושת, ויוצאי שכונות-העוני ושכבות ירודות ודלות, ואז נתגלתה כל התהום, לא תהום אידיאולוגית ופרי ליטית, שמנפחים אצלנו כריב המפלגות, אלא תהום שבהווי, בין השכבה המנהלת של הישוב לכל מפלגותיה ובין הנוער שנעשק בילדותו מכל אפשרויות של חינוך ותרבות וגדל בתוך בערות, אינזיקון, חוסר מידות, ללא ערכי-יסוד יהודיים ואנושיים.

גם הנוער הזה גילה במלחמה גבורה ויכולת מוסרית שהיתה גנוזה בתוכו, אך הצבא לא נתן לו מה שהיה חייב לתת במידה מספיקה. כשר קיומנו כולו היה תלוי עליכף המאזנים, לא יכולנו להיפנות במידה מספיקה לפעולה חינוכית ותרבותית בצבא. מכאן ולהבא אין כל הצדקה להזנחה כזו, כשאנו באים לסדר את צבאנו מחדש במחשבה תחילה.

להקמת ישובים אלה דרושים לנו במידה שווה חלוצים וחלוצות. ותושבי הישובים הללו, העליר לים להיות הנתקפים הראשונים בכל פלישה של צבא סדיר, או של כנופיות בלתי־סדירות, מן הדין שיידעו כולם, גם הגברים וגם הנשים, לאחוזו נשק ולהשתמש בו. משום זה יקדם אימון צבאי ראשוני להכשרה החקלאית שתינתן לכל נער ונערה.

ביחס לנשים, פטרנו מתובה זו ארבעה סוגים: אשה נשואה, אשה שיש לה ילד, אשה הרה, ואשה שומרת דת. יהודית נוצרית או מושלמית, שהכרתה הדתית מונעת ממנה לשרת בשירות הבטחון. אלה תהיינה פטרות משירות זה, אך רוצה אני להביע תקווה, שלא כל הנשים הדתיות בישראל תשתמשנה בזכות־פטורין זו. תנועות נוער חלוציות קיימות לשמתתנו גם בתוך בני הנוער הדתי ואלה יידעו להעריך את חשיבות ההכשרה החקלאית בשביל חבריהן וחברותיהן, שירצו להתיישב על הקרקע, ובטוחני, שלא ייבצר מממשלת ישראל ומצבא־ההגנה־לישראל ליצור תנאים כאלה בהכשרה ובצבא, שכל נערה דתית תרגיש בהם את עצמה לגמרי בביתה והכרתה הדתית לא תיפגע כמלוא נימה.

בשביל נערים — זה כולל עולים עד גיל 26 — תקופת שירות־החובה היא שנתיים. לאחר שנים־עשר החדשים הראשונים, שיעברו בעיקר בהכשרה חקלאית ובפעולה תרבותית, תהיה השנה השנייה מוקדשת כולה לאימון צבאי מאומן.

במלחמת העצמאות היינו נאלצים לשלוח טירי רונים לשדה־הקרב אחרי אימון קצר של שבו־עות, ולפעמים גם פחות מזה, אך אסור להסיק מן הנסיון הזה — אם כי הוא היה לא בלתי־מוצלח — שאין ערך לאימון צבאי יסודי. אסור לסמוך על נסים, הפלישה של מדינות חברית לאירופה במלחמת העולם האחרונה נתעכבה זמן רב, כי אמריקה לא הפצה לשלוח את חייליה הטירונים לקרב, בלי אימון מספיק.

עלינו לאמן חייל, שיוכל לפעול גם ביחידות וגם בצוותא. החייל אינו צריך להיות, ואסור שיהיה, רק בורג פאסיבי ומחוסר כושר פעולה עצמאית בתוך מכונה צבאית גדולה. גם במל־מתנו הראשונה, מילאה הפעולה הפארטיזאנית תפקיד חשוב.

צעירינו שבאו בעיקר מן ההגנה, היה להם כושר מיוחד לפעולות פארטיזניות, גם במל־חמה בעתיד — אם תפרוץ — לא נימנע מפעור

בעולם, ועלינו להעלות ירושה מוסרית ואינ־טלקטואלית זו עד שיא יכלתה. עלינו להפרות אותה ולהנהילה לנוער שיגדל פה ויבוא ארצה. זה שלושה דורות נתגלתה בארץ תופעה יחידה במינה, שאנו קוראים לה בשם חלוציות. שממנה בא לנו כל החיל שעשינו בארץ מזמן ייסוד פתח־תקוה ועד הקמת המדינה, והנצחונות הצבאיים על אויבינו, חלוציות אינה נחלת יחיד סגולה ועילויים, היא גנוזה בנפש כל אדם ואדם. בכל איש ואיש חבויים כוחות וסגולות ואוצרות רוחניים, שרק מעטים מהם באים לידי גילוי. הלחץ של צרכים היסטוריים ופעולת חינוך מכוונת, היודעת למצוא מסילות ללב אדם ולגנוי־נשמתו, מסוגלים להעלות, לגלות ול־הפעיל בכל איש ואיש את המעיינות המפכים בו בסתר ולהעלות כל אדם לדרגה הגבוהה ביותר של גבורה וחלוציות. כל מפקד צבאי מוכשר יודע סוד זה ובידו להפוך את צבאו המורכב מכני בשר־ודם פשוטים לצבא גבורים. החוש ההיסטורי שהדריך אותנו בארץ פילס נתיב למעיינות החלוציים, שהיו גנוזים בנוער היהודי בעיירות ליטא, פולניה, גליציה, רומניה ואמריקה. העליה שתבוא בשנים הקרובות תהיה בחלקה הגדול עליה של ארצות המזרח, ארצות האיסלם, ארצות אסיה ואפריקה. בארצות אלה לא היה לקיבוצים היהודים במשך הדורות האחר־ונים אמצעים ואפשרויות לינוק בשפע מאוצרות התרבות האנושית והיהודית, אפילו באותה מידה שניתן ליהודים באירופה. אך אין יסוד להנחה, שיהודי צפון־אפריקה, או תורכיה, מצרים, פרס או עדן — שונים במהותם ויסודם מיהודי ליטא, גליציה ואמריקה. גם בהם גנוזים מעיינות עשיריים של יכולת חלוצית, מעיינות של גבורה ויצירה. אם נשקיע גם פה חלק מן המאמצים שהשקענו בנוער היהודי בארצות אירופה — נקבל גם פה את התוצאות המבורכות.

שנת ההכשרה בחוק השירות מכוונת לסייע לפעולה החינוכית, שתתן לנו דור חלוצי בונה ומגין. סעיף זה על שנת הכשרה בחוק השירות, הוא יחיד במינו, ועד כמה שידוע לי, אין דוגמר תו בשום חוק צבאי בעולם, אך לנו הוא צו בטחוננו וקיומנו. סעיף זה משותף גם לנערים וגם לנערות. ישובי־הספר, שעלינו להקים מתוך העפלה חלוצית של הנוער, לא יהיו ישובי סקרטיין של חיילים, אלא ישובי־משק ככל שאר הישובים שלנו, שבהם יחיה האדם את חייו, יקים ויקיים את משפחתו ויגדל בנים.

חשוב, עליו להיות לאיש מופת ודמות מחנכת. לא די למפקד בידענות טכנית, מקצועיות ובכר שר אדמיניסטרטיבי וקרבי, בנאמנות ומסירות, בגבורה פיסית ומוסרית — שבלעדיהם כמוֹבן לא יצלח שום מפקד, — אך החומר האנושי, שממנו נבנה וייבנה צבאנו, והתנאים ההיסטוריים המיוחדים שבהם אנו נתונים, מחייבים שמפקד בצבא ההגנה לישראל יהיה מחונן בשארי-רוח וישמש בחייו, בהליכותיו ובהתנהגותו מופת חי לחייליו. על המפקד מוטלת אחריות עליונה, אחריות כפולה, אחריות לבטחון המדינה ואחריות לחיי חייליו וכבודם. מפקד אמיתי מחנך לא כל-כך בפקודות ובהסברה, אלא גם בדוגמת החיים, בדמותו האנושית, המגלמת בתוכה ערכים מוסריים וחזון-חיים, שכדאי להיות ולמות למענם. על המפקד לרכוש את אהבת חייליו ואת אמונם, אי-אפשר לצבא בלי פקודה ובלי משמעת, כשם שאי-אפשר לאדם בלי לחם חוקו, אך הגבורה הדרושה לצבא, כשרון הירופי-נפש ונאמנות בלי סוף לחיים ולמוות, מקורם ברוח האדם, ורק מפקד המסוגל בעצם הויתו, בדמותו המוסרית המעוררת אמון, כבוד והערצה, להערות בקרב כל חייל שלו את המקורות הגנריים של מסירות וגבורה, — רק מפקד כזה יצלח לתעודתו. המלחמה הזאת וכן גם עמידת מגינינו בשנים הקודמות, לפני היות המדינה, הוכיחו, שיש בתוכנו החומר האנושי היקר הזה, שממנו יוצאים חיילים ומפקדים למופת.

בחדשים האחרונים, אחרי גמר הקרבות, כאילו פנה הודו, פנה זיוו של צבא ההגנה לישראל. רבים בצבא, ועוד יותר מחוץ לצבא, רואים עכשיו בחיילים כאילו הולכי-בטל, וזהי ראייה כסולפת ומסוכנת; שליחותו של צבא ההגנה לישראל לא נסתיימה ולא תסתים, עד שיקום חזון נביאנו אל אחרית הימים שבהם „לא ישא גוי אל גוי חרב“, השמירה על השלום אינה פחות חיונית מאשר הנהלת קרבות; אנו לא נקיים את השלום במדינת-ישראל בלי צבא חלוצי יעיל, ממושמע וראוי לתפקידו.

שירות-החובה לפי החוק יתן לנו רק טירונים, שחלקם ילכו להתיישבות אחרי שנת-הכשרה ראשונה וחלקם ימשיך גם בשנה השניה באימון צבאי בשורות חיל הרגלים או בחיליות אחרים. שנת-אימון יחידה זו לא תתן לנו את בעלי המקצוע והמומחים הדרושים לחיל ההנדסה, לחיל הקשר, לחיל התחבורה, לחיל הים ולחיל האוויר. גם לא את סגל המפקדים הדרושים לכל

לוח כאלה. היוזמה האישית של כל חייל, כשרון התמצאותו בכל מקום, בהר ובשפלה, בעמק ובגיא, בשטח פנוי וסגור, בשדה ובשכונה עיר רותית, ובכל שעה משעות היום, ביום ובלילה, בחום ובקור, ביום-סגריר ובאוויר יפה; הכרת הארץ וסביבתה, כושר תגובה מהירה לכל קושי ומכשול בלתי-צפוי, עצמאות פיסית ורוחנית — סגולות אישיות אלה הן תנאי הכרחי לכשרנו הצבאי. גם בעתיד יפעלו חוליות קטנות, לפעמים יחידים, גם ביבשה גם בים וגם באוויר. וכל חייל צריך להתחנך ככה, שיראה את עצמו מפקד של עצמו בכל שעת הצורך, אך בחינוך ואימון אישי לא די לנו.

רק מעטים בצבאנו כרוכים יותר מדי בעברם הפארטיזאני, יכלתו של הצבא בימינו עומדת בעיקר על כושר פעולה קיבוצית, מתואמת, של יחידות-צבא גדולות: בגדודים, בחטיבות בדיר ביזיות, ולא רק של החיילות, אלא גם בקומי בינאציה משולבת של חילות יבשה, אוויר וים. היסוד לחינוך הצבאי מוכרח להיות גם יזמה אישית וגם משמעת ופעולה קיבוצית. בלי משמעת ייהפך הצבא לאספסוף מזויין שיש בו סכנה לא רק לבטחון המדינה מבחוץ, אלא גם לקיום המדינה בפנים. האינדיבידואליזם היהודי אינו מקבל בנקל עול משמעת, לא מחוץ לצבא ולא בצבא, ועלינו להתגבר על ליקוי זה בתכור נתנו. משמעת אין פירושה שלילת החירות האישית. המשמעת מקורה באחריות-גומלין, בשותפות גורל ובוזקה נאמנה לכלל, למדינה ולאומה. התכונה החלוצית ויסוד המשמעת הם שני עמודי-התווך, שעליהם יעמוד צבאנו, כדי שיעשה בשלימות את התפקידים המוטלים עליו, למען בטחון המדינה ושלומה.

ה„הגנה“, הפלמ”ח והיחידות העבריות בצבא הבריטי הנחילו לצבא-ההגנה-לישראל שורה של מפקדים נאמנים, נועזים ובעלי-נסיון. אני מציין בשמחה, שרק מעטים סבורים, שאין להם עוד מה ללמוד מן הנסיון, המדע והטכניקה של צבאות סדירים בארצות מתקנות. מפקדינו רר-צים וצריכים ללמוד הרבה גם בשטח הארגון, התכנון והקרבות, והתפקיד הפיקודי בצבא מחייב, שמיטב הנוער וטובי הכוחות החלוציים והמוכשרים שבתוכנו יקדישו את זמנם וחייהם לשרות הבטחון.

כל מה שנדרש ממפקד צבאי אידיאלי כא-רץ צות המתקנות ביותר, נדרש גם ממפקד בצבא ההגנה לישראל. אך ממנו נתבע עוד נוסף אחד

אלה לא יספיקו למשרתי-הקבע בצבא: המהנדס, הרופא, המנהל והקצין, שהתנדבו לעבודת-קבע, רשאים וראויים לקבל את המשכורת שמקבלים חבריהם, בני מקצועם, בעלי דרגת השכלתם, בשירות ממלכתי אחר. לפיכך קבעה ועדת-שלד שתי-השרים בהתייעצות עם נציגי המטה, דרגת-תשלומים בשביל צבא-הקבע השונה מזו הנהוגה עכשיו בצבא — בשביל כל הטוראים, הסמלים והקצינים שישארו בשירות הצבא למעלה משנתיים.

לפי זה יהיו כוחות הבטחון שלנו בעתיד מורכבים מסוגים אלה:

(א) כוח קבע מצומצם, כוחות קבע ביבשה, באוויר ובים, שיעבדו מתוך התנדבות, לפי חוזה, במתכונת התנאים של שאר עובדי המדינה. כוח מגויס זה ישמש בלם ראשון מפני כל אויב שיפרוץ את גבולנו.

(ב) טירונים בני 18 ועולים עד בני 26, שבשנה הראשונה יעסקו בעיקר בהכשרה חקלאית, מלבד אלה שייבחרו לשרת בים או באוויר, ושיתקבלו לשירותים אלה לאחר בחינה פסיכוטכנית — אלה לא יצטרכו ללכת להכשרה חקלאית. הטירונים האלה ימלאו את המקומות, שיתפנו על ידי חיילי הקבע המשוחררים מזמן לזמן מהצבא.

(ג) עתודות (רזרבות). כל אלה ששרתו בצבא, בין שירות חובה ובין שירות קבע וישתחררו, יישארו בחיל העתודות עד גיל 49. מדי שנה ייקראו לדגל לתדש ולרענן את ידיעותיהם. עד גיל 39 ייקראו ל-30 יום רצופים, ואם יהיה צורך, עוד יום אחד לחודש. בגיל 40 — 49 ייקראו לארבעה עשר ימים רצופים בשנה, ואם יהיה צורך — עוד יום אחד בחודש. (ד) ישובי-ספר, זחיים על משקם ועבודתם, ושיצויידו, יאומנו ויבוצרו במיוחד לשמש חומת מגן ראשונה במקרה של התפרצות האויב.

מגמת החוק היא, להכשיר את העם כולו להיות בשעת הכרח עם לחם, לתת לנוער הישראלי ולעולה הכשרה חלוצית וצבאית, לקיים תמיד במגויס כוח-מחץ מספיק כדי להדוף התקפות-פתע ולהחזיק מעמד עד שיגויסו כל הרזרבות, ולעצב במסגרת הצבא דמות אומה מלוכדת, אחידה, שוחרת שלום, בוטחת בכוחה וחופסת את מקומה הראוי לה בחברת-העמים.

החיילות והשירותים האלה, שנה אחת מספיקה בקושי להכשיר טירון, שיהא טוראי טוב בחיל רגלים. אך אנו זקוקים למומחים ולסגל מפקדים, שהכשרתם נעשית במשך שנים, לחיל האוויר, למשל, דרוש כח-אדם מאומן ובעל מקצוע, שלהכשרתו לא תספיק בשום אופן שנה אחת. והוא הדין בחיל הים. לא רק צוות אוויר המטיס את האווירון ומפעיל אותו — הטייס, הנווט, האלחוטאי, המקלען, המפציץ, לא רק הם דור-שים אימון רב, אלא גם הצוות הקרקעי: החשמלאי, המכונאי, המטיאורולוג, איש-הראדאר ואחרים דורשים אימון ממושך, ולפעמים ממושך יותר וקשה יותר מצוות האויר. גם יורדי-הים באניית המלחמה דורשים השכלה ימית והנדסית, שאינה ניתנת בשנה אחת. והוא הדין בכמה חיילות, כמו חיל מהנדסים, שירות רפואי, אספי קה וכו'.

מפקדים ראויים לשמם אינם גומרים בעצם לעולם את חוק לימודיהם ואימוניהם, כי הם חייבים ללמוד ולהשתלם כל חייהם. לימוד זה יבוא בחלקו כבתי-ספר צבאיים מכל השלבים והדרגות שנצטרך להקים במדינה, ובחלקו על-ידי שליחת כמה מכין הקצינים המוכשרים ביותר להשתלמות בבתי-ספר גבוהים וקורסים מיוחדים בארצות-חוץ. אנו עומדים במו"מ עם כמה ממ-שלות במזרח ובמערב בענין זה, ומכמה מהן כבר קיבלנו תשובות חיוביות — לפי שעה למספר מוגבל של תלמידים, שירות החובה של שנתיים לא יספיק לכל צרכי הצבא והבטחון, מן ההכרח, שמלבד אלה, שהתחייבו בשירות לפי החוק, יימצאו מתנדבים מקרב טובי הטר-ראים, שימשיכו בעבודת הצבא, ביבשה, באוויר ובים — משלוש עד חמש שנים וגם יותר. בטחון המדינה מחייב את המעולים והנאמנים ביותר מתוך הנוער, העולים על חבריהם מבחינה מוסרית ואינטלקטואלית, שיתנדבו לשירות קבע לצבא ההגנה לישראל, ויראו בעבודה זו שליחות חלוצית עליונה. ונחוץ שגם העם וגם הממשלה יראו את עבודתם באור זה.

זה יחייב שתי שיטות משכורת בצבא, המש-כורת הנהוגה עכשיו לגבי חיילי שירות במשך שנתיים — תנאיה אינם גרועים מן התנאים הקיימים בצבאות העשירים ביותר בעולם, מלבד אולי הצבא האוסטרלי והאמריקאי. אך תנאים

התקציב הראשון

לקח הדיון בכנסת

פ. נפתלי

על ההצדקה לשיתוף המדינה בהון שהיורש מקבל בלי לנקוף אצבע מצדו. החוק החדש רואה כיסוד זכויותיה של המדינה את העובון כולו. אבל הוא קובע את דרגות המס בדירוג שונה לשלושה סוגי יורשים: הסולם הנמוך ביותר ליורשים שהם בני-זוג או צאצאים; הסוג השני כולל את ההורים וצאצאיהם; והסוג השלישי — יתר היורשים, עם שחרור מיוחד ומלא. אם היורש הוא המדינה, השלטון המקומי, הקרן הקיימת או קרן היסוד, ועם שחרור חלקי אם היורש הוא מוסד ציבורי, מוסד צדקה ומוסדות מוכרים אחרים. כמוכר, אין בידינו כל יסוד לאומדן ההכנסה ממס זה לתקופה הקרובה. אבל נסיון של ארצות אחרות, ביחוד בריטניה, מוכיח שמס העובון עלול להתפתח למקור הכנסה חשוב במשק הכספים של המדינה. אין לך כמעט עוד מס אחד שבו תיחכן התאמה שלמה כל-כך בין עקרון היעילות הכספית ובין הצדק.

המס החדש השני, מס שבח המקרקעין, כרוך במידה גדולה יותר בבעיות כלכליות. גם כאן ברור שיש מלוא הצדקה להשתתפות המדינה ברווחיו של מוכר המקרקעין, שהרי כל העלאה בערך המקרקעין היא, במידה גדולה, תוצאה ישירה מן ההתפתחות הכלכלית במדינה. ובעיקר מפעולות המדינה, והריהי איפוא גם נחלת הכלל ולא נחלת היחיד בלבד. החוק החדש מדרג את המס לפי שני עיקרים: לפי הזמן שעבר בין רכישה הנכס למכירתו מצד אחד, ולפי דרגות עלית ערך המקרקעין בתקופה הנזכרת. והואיל הירור שה דינה, לגבי חישוב ערך המקרקעין, כדין קנייה, הרי התקופה המובאת בחשבון עם שומת העלאת הערך אינה גדולה בדרך כלל מתקופת דור אחד.

מטרת המס הזה בארצות שונות לא היתה בדרך כלל מטרה כספית בלבד. ערכה העיקרי היה בריסון העלאת מחירי מקרקעין על ידי פעולות ספסריות. מנסיון התישבותנו בארץ למדנו כי הספסרות בנכסי דלא-ניידי, ובמגרשים פנויים בעיקר, הביאה לידי עלית מחירים מופרזת והכבידה בזאת מאד על הפיתוח ועל הבנייה.

החלטת הכנסת בליל 31 באוגוסט, על התקציב השנתי של המדינה לשנת 1949/50, המסיימת את תקופת התקציבים הזמניים, היא צעד חשוב קדימה בחיים המדיניים שלנו. הבא להעריך את עבודת הכנסת — וועדת הכספים שלה ביחוד — בפעולה הזאת, חייב להזכר שהתקציב הראשון הזה היה קשור, בתחום ההכנסה, בהתחלה על כמה חוקים חדשים ויטודיים בהטלת מיסים. יש להבחין כאן בין התיקונים החשובים במס-ההכנסה; התיקונים במס על הרכוש העירוני; מס הקליטה שיוטל בדירוג ידוע כתוספת חדשה פעמית למס ההכנסה; ובין שני החוקים החדשים לגמרי — מס העובון ומס שבח מקרקעין.

הקבוצה הראשונה של חוקי מיסים חשובה יותר מבחינת ההכנסות בשנה זו. אבל ערכה של הקבוצה השנייה גדול יותר מבחינת פיתוח משק המסים לעתיד. ההכרה להחליט על מיסים חדשים אלה בחפזון, כדי להכניס לתקציב הזה את ביכורי הוצאותיהם, לא הניח מקום לדיון יסודי. אף על פי שחברי ועדת הכספים, בלי הבדל סיעות, השתדלו, יחד עם המומחים של משרד האוצר ומשרד המשפטים, לשפר את נוסח החוקים האלה כמיטב יכולתם, אין כל ודאות שנימנע מן הצורך בתיקונים מסוימים לאור המציאות. אבל ההתחלה חשובה היא.

האופי המשותף לשני חוקי המסים האלה הוא היותם קשורים להוספות ברכושם של תושבי המדינה. אין ענינם איפוא בהכנסת ההמונים אלא ברכושן של השכבות האמידות — ביחוד מאחר שבשני החוקים נקבע שחרור לסכומים הקטנים; ביד רחבה למס העובון (ביחוד אם היורשים הם בני זוג וצאצאים); ביד יותר קמוצה במס שבח המקרקעין, שאינו פוגע בהעברת מקרקעין עד 1000 ל"י.

אין מקום לחלוק על הצדקת מס העובון כמקור כספי. יש מקום לחילוקי דעות על ההצדקה שבהטלת מיסים על רכוש שנצטבר בידי בעל הרכוש עקב עבודתו או עסקיו מצד אחד, וחשכון מצד אחר. אבל אין מקום לחלוקי דעות

ופרק אגו מוצאים את העובדים בתפקידיהם השונים ושכרם; ההוצאות הארגוניות; ההוצאות להחזקה, לפעולות או להשקעות הקשורות במשרד. האפשרויות לבדיקה ולבקורת הרכב ההוצאות מצד ועדת הכספים של הכנסת, תלויות מצד אחד בצורת הגשת החומר על ידי הממשלה, ומצד אחר בכוחות ובזמן שיש ברשות הוועדה לעיון שבכובד-ראש בחומר המוגש. יש להודות, כי משתי הבחינות היה הטיפול בתקציב השנתי הראשון לקוי, ועלינו ללמוד הרבה כדי לשפר את הדיונים בעתיד.

הליקוי הראשון שהרגשנו בו בוועדת הכספים היה בהצעות שהובאו לפנינו מצד הממשלה. השלב הראשון בהכנת תקציב ממשלתי הוא תמיד הדיון בין המשרדים, המציעים את תקציב ההוצאות בתחום עבודתם, ובין משרד האוצר החייב להתאים את סכומי ההוצאות של המשרדים לסיכום הכללי במסגרת תקציב ההכנסות. מובן, שכלב זה יש מקום לויכוחים וחיכוכים בין המשרדים לשרייהם, ובין כל משרד לבין האוצר. הניגודים האלה צריכים להיחתך ע"י הממשלה כולה, או ע"י שרים שקיבלו יפוי כוח מן הממשלה כולה להכריע במקרה של חילוקי דעות. הואיל והממשלה בשלימותה אינה מסוגלת לבדוק תמיד את הפרטים, ניתן לעתים קרובות יפוי-כוח מיוחד לשר האוצר, או לראש הממשלה, או לשניהם יחד, להכריע בדבר, אבל, דבר שאין צריך לומר, כי המגיעה לפרלמנט, היא הצעת הממשלה. והיא מחייבת כל שר ומשרד. לא יתכן שוועדת הכספים של הכנסת תבוא לדון ולהכריע בחילוקי דעות שבתוך הממשלה לרגל חלוקת כספי הוצאה. כל חבר וכל סיעה, בוועדת הכספים ובמליאת הפרלמנט, רשאים להציע שינויים בהצעת התקציב של הממשלה, גם לקמץ וגם להוסיף הוצאות, אבל העמדה כלפי השינויים האלה והגשמתם במסגרת תקציב הכנסות מן הדיון שתהיה עמדת הממשלה, ולא עמדה נפרדת של שרים שונים.

נקל להבין שההכנות לתקציב בתוך הממשלה לא היו עדיין כתיקונן השנה. ראוי לזכור ימי קיומה הקצרים של הממשלה החדשה. יש להדגיש שמשרדים חדשים אחדים הוקמו רק בחדשים האחרונים ועדיין לא השלימו את מנגנונם, ושבניגוד לתכנית היסודית של הממשלה הוקטן לעת עתה מספר השרים ובכך ניתנה לכמה שרים אחריות לשני משרדים. מלבד זה יש קשיים מיוחדים האופייניים לממשלת קואליציה

לעיני החוק החדש לא המטרה הכספית בלבד. אלא גם הגבלת הספרות. הדבר בולט ביחוד מהעובדה שדרגות המס הגבוהות ביותר מוטלות, אם הזמן בין הקניה והמכירה אינו יותר משג' תיים, ואם היתה בתקופה קצרה זו עליית-ערך במאות אחוזים. אי לזאת ירבו היסוסיו של הקונה הספקולטיבי. בריסון קניות ספקולטיביות כרוכה התקנה לריסון העלאת מחירי המקרקעין בתקופות מסוימות. להלכה יש מקום לומר, שהחוק הנה אין הצלחתו נמדדת בשיעור ההכנסה שיכניס לקופת המדינה, אבל הואיל ואין ההיסטוריה מתחילה ביום פירסום החוק, קרוב לודאי שהמס יהיה גם למקור מכניס למדינה. בכמה פרטים הנוגעים לביצועו של החוק, נצטרך ללימוד מן הגסיון. אבל גם מבחינה כספית וגם מבחינה כלכלית, קבלת החוק הנה היא צעד חשוב המסמל את המחשבה המתקדמת במדיניות הכספית שלנו. ודאי, אילו היו התנאים כתיקונם, אפשר היה לדון בכל אחד מן החוקים החדשים האלה, לפרטי פרטיו, במשך חדשים אחדים. אבל חיים אנו בתקופת היסוד במבנה הכספי של מדינתנו, ועלינו לא הסתפקנו בתיקונים במסים הקיימים, אלא נכנסנו לנסיגות חדשים וקשרנו גם את חוקי המסים החדשים בתקציב השנתי הראשון.

גם אלמלא היה הנטל המיוחד של החוקים החדשים, היה הדיון בתקציב השנתי של המדינה תובע התאמצות גדולה מצד הכנסת כמזד מחזק. התקציב שהממשלה הביאה לכנסת מחולק לשלושה חלקים: התקציב הרגיל המסתכם, לאחר הדיונים בכנסת, בהכנסות והוצאות של 40,178,000 ל"י; תקציב הבטחון שמספריו כמו-סיום ונתונים לדיון, מטעמי בטחון, בוועדת הכספים בלבד; ותוספת שלישית לתקציב הנקראת תקציב הפיתוח ובו אומדן הכנסות מיוחדות הקשורות בהשקעות המדינה. אומדן הכנסות אלה ממקורות אשראי שונים הוא 55,000,000 ל"י, לכך יש להוסיף סכומים מסוימים, אולי 7,000,000 ל"י בערך, השתתפותם של בנקים ומוסדות כספיים אחרים. הוצאות הפיתוח נתונות לפיקוחה של ועדת הכספים בכנסת.

ב.

יסוד להערותינו לדיון בתקציב ישמש לנו התקציב הרגיל בלבד. תקציב זה מסודר, מצד ההוצאה, בשלשים ושנים פרקים, בראש וראשונה לפי המשרדים והשירותים השונים במדינה. בכל פרק

הדיון בשבוע האחרון של אבגוסט עם קבלת ההחלטות על החוקים החדשים, ואחר-כך, ביום ארוך אחד, עם קבלת ההחלטות על התקציב עצמו. היה בלי ספק, מאמץ, מאמץ כללי לסיים את העבודה בצורה מסודרת ובלי דיחוי נוסף, ולשים קץ לקיום תקציבים זמניים. הכנסת ידעה כי בשלב האחרון תהיה ההצבעה סוף-סוף לפי ההר-כב הפוליטי של הבסיס הממשלתי ולא על סמך נאומים נוספים. הכנסת ידעה גם זאת, שההצבעה על התקציב היא הצבעת אמון בממשלה, ועל-כן חלוקת הקולות אי אפשר שתהיה בגדר הפתעה, אלא היא תוצאה ישירה מן הבחירות והרכב הממשלה.

למרות ההערכה החיובית הזאת, נדמה לי שועדות הכנסת — וכאן, דומני, משותף התפקיד לוועדת הכספים ולוועדת הכנסת — ראוי להן לשקול היטב מה מסקנות יש להסיק מן הנסיון לשיפור המצב בעתיד. סבורני שיש מקום לשינויים יסודיים, ביחוד בשלב האחרון. ברי שאין לשנות מן המטבע המקובל בעולם, שהדיון על התקציב השנתי של הממשלה הוא שעת-כושר לויכוח פוליטי כללי, וביחוד לויכוח על המדיניות הכספית והכלכלית של הממשלה.

שאלה אחרת היא, אם קביעת זמן מופרז לויכוח כזה — ולי נדמה ששלושים שעה הוא זמן מופרז — מועילה לדיון ולרמתו. שאלה זו קשורה, כמובן, בשיטה שנקבעה אצלנו, לחלק את הזמן לפי הסיעות וגדלן. אין כוונתי כאן לדיון בעקרון זה, שבצד חסרונותיו הפוליטיים יש לו גם, בלי ספק, יתרונות ידועים. בקריאה הראשונה הוא דבר נחוץ. השאלה היא רק לאורך הויכוח, הכלליות של הויכוח בקריאה ראשונה היא דבר נחוץ. רציני מזה הוא ענין הצורה בקריאה שלישית. הצורה המקובלת היא שהחוקים הרגילים מגיעים לכנסת בדמות הצעת הוועדה, היינו רוב בוועדה. עם זה מגיעות לכנסת, בדמות „הסתייגויות“, הצעות נפרדות של חברים, שהן ציעו את הצעתם בוועדה ונשארו במיעוט. להסתייגות ניתן זמן מוגבל להנמקה בכנסת ולתשור בה מצד היוזם של הוועדה או של חבר הממשלה. בנוהל זה, ברוב המקרים, מאשר הרוב בכנסת את החלטת הרוב בוועדה, אבל יש גם הנדמנות לתקן החלטות ועדה ע"י החלטות של המליאה. דומה שהשיטה הזאת בקריאה שלישית של החוקים בכנסת הוכיחה זכות קיומה לעת עתה.

לא כן הדבר בדיון על התקציב. שיטת ההסתייגויות לגבי כל סעיף וסעיף של התקציב

ציה. אין להתעלם מן המצב המיוחד, בגלל המלחמה, בתחום ההוצאות לבטחון וכן מן הבעיות המיוחדות לנו והנובעות מאי-הבהירות בחלוקת התפקידים בשטחים שונים בין הממשלה ובין הסוכנות היהודית, ביחוד לרגל קליטת העלייה ההמונית. מכאן יסתבר מדוע הגיעו לפעמים לוועדת הכספים של הכנסת הצעות שונות בצורה שונות של משרדים שונים, או שהגיעו אליה הצעות שינויים גדולים מצד האוצר בהצעות שהוגשו לוועדה בשם הממשלה. יובן מדוע לא היה לעתים קרובות, בידי שר האוצר ופקידיו, אשר הופיעו כנציגי הממשלה בפני ועדת הכספים, פרטים מלאים על הוצאות המשרדים. לנו כח התנאים הקשים והמיוחדים של השנה הזאת, אין לראות דברים אלו כטרוניה כלפי האחראים, אלא כמשאלה לשיפור התכנות הפנימיות בתוך הממשלה בהגשת התקציב הבא.

הקושי הגדול ביותר בעבודתה של ועדת הכספים היה לחץ הזמן המוגבל לדיון. הגורם האובייקטיבי הזה המחמיר עוד יותר עקב ליקוי סובייקטיבי שהוא כמעט תופעה כללית בעבודתנו הציבורית. אין בנו חוש מידה מפותח לגבי סידור עבודה בזמן קצוב מוגבל מראש. אי לזאת מבזבזים לעתים קרובות זמן רב, שאפשר היה להשתמש בו לברכה, בתחילת העבודה, ועובדים עברו פרך ביום ובליילה בגמר הדיונים. הריכוז המופרז בלחץ הזמן בימים האחרונים אינו משריח את עצם העבודה. חברי הוועדה בכנסת חייבים ללמוד מן הנסיון ולדאוג לסידור לוח-עברית דתם מלכתחילה. ברי שיש ללמוד גם את עצם העבודה החדשה הקשורה בבקורת התקציב. מי שתפקידו מצריך ידעת תקציבים של משרדים מסויימים, מן הראוי לו שיתעניין בעבודתם לא רק בימי הדיון על התקציב אלא במשך כל השנה. מן הרצוי גם שכל אחת מהסיעות תבדוק מחדש אם נציגותה בוועדת הכספים מתאימה בכל מקרה לתפקיד המיוחד הזה. אבל בצד הדגשת הצורך ללמוד ולתקן את העבודה מבפנים, יש לומר בקורת-רוח שבדרך כלל היתה עבודתה של ועדת הכספים לרגל התקציב לא רק מאומצת. אלא גם ענינית. כל חברי הוועדה, מן הקואליציה ומן האופוזיציה, תרמו בלא לוותר על עמדתם המדינית, תרומה חשובה לדיון בתקציב, וביחוד בעיבוד חוקי המסים החדשים.

הדיון בתקציב השנתי נפתח בהכנסת ויכוח כללי שנמשך שלושים שעה על התקציב ועל חוקי המסים החדשים. הכנסת סיימה את

מובן, שאינני חולק על זכותו להצעות כאלה, אבל סבורני שכבר למדנו כי צורת הסתייגויות כלפני הסכום הכללי של הסעיף בתקציב על בסיס התעריפים הקיימים אינה מכוונת למטרה. הליך קוי הזה הובלט עוד יותר, לדעתי, בזה שההצעה היסודית של סיעת מפ"ם להסיל מס רכוש כללי (עם הכנסה של 12 מיליון ל"י). באזה לכנסת בצורת הסתייגות של ב. רפטור להכנסה מן הסעיף הקיים של מס רכוש עירוני ותקלאי. במקרה זה הביא אתו החבר המסתייג, להנמקת הסתייגותו, הצעת חוק חדש. ומורז בעיני שהכנסת הצביעה, בהזדמנות זו של דחית ההסתייגות, גם נגד קבלת הצעת החוק למס רכוש, ושהצעת החוק הנה של סיעה אחת לא היתה קריאה ראשונה במליאה, ולא קריאה שניה בוועדה, אלא רק הצבעה במליאה לרגל ההסתייגות, ובאופן פורמלי אולי בקשר עם הקריאה הראשונה של הצעת החוק, כמעט בלי ויכוח, ואף על פי שתמיכה עדיין אני עם תוצאות ההצבעה, עלי להטעים שצורה זו אינה מתאימה לדיון על התקציב.

והרי עוד דוגמה בולטת לתיפלות שבהצבעה מעין זו — איש אינו יכול לדעת מה תהיה ההכרעה ממש הירושה החדש בשבעת החדשים שנשארו להפעלתו בשנת התקציב הזאת. שר האוצר החליט לקבוע כאומדן חצי מיליון ל"י מן המקור הזה, אפשר תפס מרובה ואפשר תפס מועט. אך כולנו כאחד שווים בבערותנו בענין זה. הדבר נוגע למקרי המות בתקופה הקרובה ביותר, ואין אנו יודעים איך יפול הדבר, הלטובת האוצר או לרעתו. אבל חבר הכנסת ד"ר בדר מציע להסתפק באומדן של 200,000 ל"י במקום האומדן של שר האוצר, והכנסת הצביעה בעד האומדן המקורי. באופן מיכני, וכמובן, על בסיס האמון הכללי ובלי כל שיקול, שממילא אין לו בסיס. ושוב: לא זה העיקר אם חברי הכנסת ירימו ידם פעם אחת פחות או יותר; אבל חשוב הדבר שתימצא צורה אשר הצבעות אלה לא תהיינה מגוחכות ביותר.

ההסתייגויות בסעיפים שונים של תקציב החריצאה משונות פחות מן ההסתייגויות בסעיפי ההכנסה, במידה שהן נוגעות להעברה מסעיף לסעיף בתוך תקציבו של משרד אחד, או במידה שהן מכוונות להקטין את ההוצאה. כמה מן ההסתייגויות היו בכיוון זה. אבל חלק אחר מן ההסתייגויות באותה צורה היה מכוון להגדלת ההוצאות מחוץ לגדר תקציב ההכנסה שנקבע קודם לכן. לולא דחה הרוב את כל ההצעות האלה,

לא הפריעה אותנו מגמר המלאכה בהצבעות רבות, אבל היא הביאה אותנו, לדעתי, לדברים שבאבסורד. הדבר הזה בלט ביחוד בסעיפי החכר נסה מפני שרוב ההסתייגויות לא נגעו כאן בחרי קי ההכנסה אלא באומדניו של שר האוצר לגבי תוצאות החוקים. הרי כמה דוגמאות: לאחר שהיכנסת החליטה על שינויים רבים במס הכנסה, הגיע האוצר לאומדן הכנסה של 8,600,000 ל"י מן המס הזה. בהצעתו הראשונה, שהיתה מבוססת על שחרורים קטנים יותר מאלה שנתקבלו, אומדן ההכנסה היה 9,000,000 ל"י. והנה בקריאה שליית בכנסת באו שלוש הסתייגויות שאינן קשורות בשינויים בחוק מס ההכנסה אלא באומדן בלבד. חבר הכנסת ב. רפטור (מפ"ם) דרש אומדן של תשעה מיליונים. חבר הכנסת י. רוקח (הצעה"כ) דרש אומדן של תשעה מיליונים, ואם כי האומדן היה אחד, הרי ההסתייגויות" הן נפרדות משום שהנמקתו של ב. רפטור אינה בהכרח הנמקתו של י. רוקח. חבר הכנסת בדר (חירות) מציע, לעומת זאת, אומדן של 7,000,000 ל"י. ודאי אין אסון בדבר, אם הכנסת צריכה להצביע שלוש פעמים נגד אומדנים נפרדים אלה. אבל שואל אני, מה הגיון ומה טעם יש בהצבעה על אומדן? לאמתו של דבר, קשה האומדן גם על שר האוצר, אבל הוא ופקידיו האחראים יש להם לפחות איזה בסיס נסיוני לאומדניהם. והרי הוא אחראי לקיום התקציב למעשה, והנה אם בא אדם — ויהא זה, אם יש מקום להבחנה ממין זה, חבר הכנסת הנכבד ביותר, מציע אומדן אחר, והוא אינו אחראי להגשמת התקציב כולו, היש מקום להכריע בהבדלי אומדן אלה על ידי הצבעה? הצבעה כאן אינה אלא אמון בשר האוצר האחר ראי, ואין טעם לחזור על הצבעת אמון מיכנית כזאת עשרות פעמים משום שיש הסתייגויות שבאומדן.

אותו המשחק ממש נמשך גם בשאלת מס הרכוש העירוני, במס שבת המקרקעין, במס העזיבון ובמס הקליטה המבוסס על הזופה למס הכנסה. אני מבדיל במקצת בין הסתייגויות שונות בהכנסה, אם, למשל, ב. רפטור מציע סכום של ששה מיליונים ל"י במקום שמונת המיליונים ל"י בסעיף הכנסות המכס, או אם הוא מציע, בסעיף הכנסות הבלו, אומדן מוקטן בהרבה לעור מת אומדנו של שר האוצר, הרי אין הוא מבקש לשנות את האומדן על יסוד התעריפים הקיימים למסים האלה, אלא הוא נוקט בצורה זו של הסתייגות כדי להציע שינויים ממשיים בתעריפים.

לפי הסדר זה יידרש כשבוע ימים לקריאה ראשונה וכשבוע ימים לקריאה שלישית, ולפחות ששה שבועות לקריאה שניה בוועדת הכספים, בתנאי שהתקציב אינו קשור בחוקים יסודיים חדשים. אם התקציב כולל הצעות חוקים כאלה, יש להוסיף זמן מתאים, ביחוד לדיון בוועדת הכספים ובוועדות המשנה שלה. על-כן המינימום הדרוש לדיון בתקציב יהיה חדשיים, ולמעשה יש להביא, בדרך כלל, בחשבון חדשיים וחצי עד שלושה חדשים. חשבון זה מיוסד על ההנחה, שלפחות בתקופת הדיון במליאה מעדיפים את עניני התקציב על כל הענינים האחרים. על הממשלה להביא בחשבון את לחצי-הזמנים הנה בהגשת התקציב. מכאן שעליה להגישו בתחלת חודש ינואר. איני מתעלם מן העובדה שבשנה הקרובה יקשה לקיים תכנית זאת, הואיל וסיימו את הדיון רק בסוף חודש אבגוסט, וקשה מאוד להציע הצעה חדשה בלי נסיון של חדשים אחדים, ביחוד בתחום ההכנסה, על בסיס השנה השוטפת. אבל כוונת הדברים אינה לשנה הבאה דוקא, אלא לסידורים של קבע.

ג.

הדברים שהזכרתי נראים כדברים שבטכניקה גרידא אך בעיני הם נראים חשובים לגבי התהוות הצורות המתאימות לחיים דמוקרטיים במדינתנו. ודאי שתוכן התקציב המשקף את כל פעולתה של הממשלה חשוב יותר מצורות הדיון. תוכן התקציב הוא נושא שאין לו שיעור. אסתפק איפוא בהערות יסודיות בלבד.

א. ההפרדה בין התקציב הרגיל, המאוזן והמורפס, ובין תקציב הבטחון המיוחד, שמספריו כמוסדים מעיני הרבים, יכולה להיות רק הופעה זמנית לשעת חירום, ויש לחתור, כמובן, לתקציב כולל אשר יעמד לדיון בכנסת.

ב. מדינה מתקדמת, פעילה בפיתוח, בהסדר המשק הלאומי ובבנין השרותים הסוציאליים, צריכה לעמוד בסימן עליה מתמדת בסכומים העוברים בצינורות תקציבה הרגיל. כמובן, יש להלחם בכל בזבוז באדמיניסטרציה ויש לקיים משטר „צנע“ במבנה המשרדים. והנגי רחוק מן הדעה שהגענו לשיא מבחינה זו. אבל אין לערבב את התחומים בין החסכון האפשרי של מאות אלפי ל"י על ידי יעילות אדמיניסטרטיבית מוגברת, ובין הצורך בהגדלת ההוצאות במיליוני ל"י לרגל התרחבותן ושיפורן של הפעולות הכלכליות הסוציאליות של המדינה. ואם הקו

היינו מגיעים לידי ערבוביה לא קטנה עקב חוסר התאמה בין ההחלטות על ההכנסה ובין ההוצאה לטות על ההוצאה. וקשה היה במקרה זה לסגל את עבודת הכנסת לדרישה היסודית של הממ"שלה, שהתקציב הרגיל יהיה מאוזן, ואין צריך לומר שאין הדבר מוסיף לרצינות הדיון בתקציב אם אותם המספרים, שכבר נידונו לכלל-חובה ע"י הרוב בוועדה, חוזרים ומופיעים בהסתייגויות במליאת הכנסת.

דומני, הסדר הנכון הוא, כי אחרי הויכוח הכללי (הפוליטי) עם קריאה ראשונה בכנסת, יבוא דיון מפורט (מספרי) בכל סעיף וסעיף בתוך ועדת הכספים, וכשתגיע הצעת התקציב כפי שנתקבלה בוועדת הכספים לקריאה שלישית בכנסת, תעמוד זו, בכל פרק ופרק, בשלמותה להצבעת הן או לאו; הצעות אלטרנטיביות שנדחו בוועדת הכספים שוב אין להם מקום בהצבעה במליאת הכנסת: צורך האופוזיציה להביע את התנגדותה יבוא על סיפוקו בצורה הברורה ע"י הצבעה נגד התקציב כולו, ואם ברצונה להדר גיש את ההבדל בין יחסה למשרד זה או אחר, הרי תוכל לצמצם את הצבעתה השלישית בסעיף פים מסויימים של התקציב. אם נאחו בדרך זו של הצבעה בעד ונגד לגבי הצעת ועדת הכספים, שתהיה מוסכמת עם הממשלה, לא יהיה תפקידו של הויכוח בקריאה השלישית לחדש את הויכוח הפוליטי הכללי, אלא לתת הזדמנות לנציגי הסיעות במליאה להביע את דעתם, אם גם בקרי צור, על הבעיות המיוחדות במדיניותם והנהלתם של המשרדים השונים. בויכוח הזה, שלא נהיה קשורים בו בהצעות אלטרנטיביות כמספרים, יוכלו להשתתף לא רק חברי ועדת הכספים אלא גם חברים אחרים של הסיעות אשר לעתים קרובות עולים הם במומחיותם בענינים אלה על חברים המשתתפים בוועדת הכספים. לפי נהוג זה תופיע כמובן ההכנסה כחטיבה אחת — בשם משרד האוצר האחראי להכנסה בכל צורותיה, ואילו בהוצאות יופיעו כל שאר המשרדים.

אם נניח שבסדר זה יש לזון בעשרים פרקים, ומקצים שעה לדיון בכל פרק (עם רשות לנציגי הסיעות להעביר את הזמן שהוקצה להן מפרק לפרק, כדי שהסיעות הקטנות תוכלנה לרכז את נאור מיהם בסעיפים מסויימים), תדרשנה לקריאה שלישית של התקציב בכנסת מעשרים עד עשרים וארבע שעות. הצעה זו אינה מכוונת איפוא לצמצום הדיון, אלא להעמקתו ולהעלאת רמתו. אגב חיסכון בהצבעות שאין להן כל תוכן ממשי.

את שכבות העם להעברת חלק הגון מהכנסתם לקופת המדינה, היינו לתשלום מסים.

ג. משקלם של המסים תלוי ביחסם להכנסה ההכנסות הרגילות תעמודנה פעולות הפיתוח המבוססות על אשראי בצורות שונות. במשק החדש בכלל, ובארץ התישבות כארצנו ביחוד, הפעולות האלה שמימוןן על ידי אשראי אינן פחותות בחשיבותן מהשירותים הרגילים של המדינה. בתחום זה תפקיד המציאות הכספית הוא לארגן במידה מכסימלית את האשראי האמיתי, הבריא, ע"י מלוות מחוץ-לארץ ומתושבי הארץ, ולרסן את הצורות המלאכותיות של הרחבת האשראי.

הערות ספורות אלו על המדיניות התקציבית היסודית, בתוספת להערות על לקח הדיון בתקציב השנתי הראשון, לא באו אלא להדגיש שאם יש ברצוננו לחנך את הבוחרים לשיתוף מלא בבנין הדמוקרטיה בישראל, ולהמעט את הנהייה אחרי סיסמאות ריקות מתוכן ממש, ראוי וראוי לנו לרכז סביב התקציב והדיון עליו חלק נכבד מן המחשבה ומן ההיאבקות המדינית בארץ.

הכללי, מבחינת מדיניות פועלית וסוציאליסטית, צריך להתכוון להגדלת ההוצאות הציבוריות, הרי גישה זו מחייבת גם לדאוג להכנסה המתאימה בתקציב המדינה.

משקלם של המסים תלוי ביחסם להכנסה הלאומית. הגדלת הכנסות המסים, במידה הדרושה לפוליטיקה סוציאלית מתקדמת, תיתכן רק עם עליית ההכנסה הלאומית, פירוש הדבר — עם הגברת פיריון המשק והעבודה. ככל שגצליה להגדיל את ההכנסה הלאומית מבלי להעמיק יותר מדי את ההבדלים בהכנסות השכבות השונות באוכלוסיה, היינו, ככל שגצליה לשתף את המוני העובדים בהכנסה מהגדלת פרי המשק, חייבים אנו לזכור שהכנסות מספיקות של המדינה בסיסן היחיד הוא מסים שבהם יש חלק לכל שכבות העם. המסים היסודיים צריכים להיות מודרגים, אבל אם ברצוננו לדאוג לסכומים הדרושים למדינה לא יוכל הדירוג לשחרר את המוני הפועלים מנטל המסים. הקו הפועלי במדיניות התקציב צריך שיהיה מכוון בראש וראשונה להגדלת ההוצאות הסוציאליות, הכוללות הוצאות לחינוך ותרבות, ולפיכך חייב הוא להרגיל

לכאורה, מהפכת 1688 רק העבירה את הריבונות על אנגליה מידי ג'יימס II לידי ויליאם ומרי, למעשה, נתנה דחיפה חזקה ומכרעת לתהליך הקונסטיטוציוני הגדול שהיה הולך ומעביר את הריבונות מידי המלך לידי הפרלמנט. מן הרגע שזכתו היחידה להטיל מסים על האומה הוקמה על ידי מגילת הזכויות, ובהחלטתו נקבע הנהוג שלא להעניק לבית-המלכות אלא הענקה שנתית, נעשה הפרלמנט הרשות העליונה והמכרעת במדינה...

י. ד. גרין, היסטוריון אנגלי

הבעיות העיקריות של הנוהל הפרלמנטרי בנסיבות הקיימות הן שתיים: מצד אחד, איך למצוא זמן, במסגרת המוגבלת של שעות הפרלמנט, לשם יישוב עומס העניינים הגדל הנופל על שכם הממשלה, ומצד אחר, איך להשלים בין התביעות המוצדקות של הממשלה ובין הזכויות המוצדקות של המיעוט — בין מהירות הטיפול בעניינים ובין חובות הפרלמנט כחברה רבת של האומה, שבה כל בעיות הציבור שיש להן חשיבות אמיתית מגיעות לדיון גאות.

פ. אילבאָרט, סופר בית-הנבחרים

החלום והענין

מפלגת העבודה הבריטית: לאן פניה מועדות?

ג. ד. ה. קול

ההיסטוריון שלעתיד לבוא, בלא למעט ערכם של החילוקים המדיניים החריפים בין שתי המפלגות, מצא ימצא עדות מרובה למגמת־יסוד רצופה עם מגמה לקראת שויון חברתי וכלכלי רב יותר ולקראת הגדלה מהירה של היקף הפעולה הקולקטיבית בתחום הכלכלי והחברתי.

שיקולים אלו יש להם חשיבות כשאנו מעיינים בתכנית שמפלגת העבודה צריכה להביא לפני הציבור ל"חמש השנים הנוספות" שהוא מקוה לשלוט. אכן, ה"רציפות" בפוליטיקה הבריטית, הכרוכה באותה מגמת־יסוד, היא הרב־פיוות. אי לזאת שני הטוענים לשלטון פוליטי יותר משהם פועלים דרך חירות בבצעם כל מדיניות שתעלה על רוחם ושיוכלו לפתות את הבוחרים לקבלת, הרי הם מפרשי המגמה הקיימת, כשסמכותם מוגבלת להחשת הקצב או להאטתו, ואף לסטיות משני צדי המסילה מבלי שירחיקו לכת ממנה יתר על המידה. מלבד תנאי מגביל זה לצעדיה של מפלגה מנצחת לאלתה, קיים סייג נוסף, שמבחינה כלכלית לא נשאר עתה מרחב רב לתלוקה מחודשת ונוספת של ההכנסה הממשית שבעין, וששום ממשלה בריטית לא תוכל להיות פועלת דרך חירות במלוא מובן המלה עד שבריר טניה תעמד על רגליה ולא תיזקק לסיוע כלכלי מבחוץ מאיזה מקור שהוא.

בכל הנסיבות האלו, תכניתה של מפלגת העבודה הבריטית לחמש השנים השניות בהכרח שתהיה בחינת ירידה מאיגרא רמא — על אחת כמה וכמה לנוכח היסודיות ללא־תקדים שבה עשתה המפלגה, בעניני פנים, מאז 1945 בדיוק מה שהבטיחה לעשות. חמש השנים הבאות, תחת איוו ממשלה שהיא, מן ההכרח שתהיינה בעיקר תקופת "ייצוב", מבחינה כלכלית, ופירושו הדבר לא רק השלמת מיבנים שלא נבנו אלא לחצאים, אלא גם, ויתר מזה, תשלום מלוא המחיר בהתחייבויות שתעלינה בהכרת עליה מהירה במידה שהשירותים החדשים יגיעו לידי הגשמה מעשית. גם אלמלא היו כל מכשולים מדיניים, אי אפשר היה לה למפלגת העבודה להביא לפני הבוחרים תכנית שניה שתהיה דומה לתכנית שהוגשה להם

ארבע שנות ממשלת הפועלים הצעידו את בריטניה כבר־דרך ארוכה. אין ספק כי כמה מן הדברים שנעשו בבריטניה מאז 1945 היו נעשים אילו ניצחו השמרנים, ולא מפלגת העבודה, בבחירות, כי הרבה ממה שעשתה מפלגת העבודה היה בגדר מענה לנסיבות, או היה בהתאם למגמות בלתי־מוכחות בהרגשת הרבים, שכל ממשלה הנבחרת בבחירות הפשוטות היתה מחויבת להביאן בחשבון. כל ממשלה היתה מחויבת להגשים את חלק הארי של תכנית באו־ארידג', להקים שירותי בריאות ארצי ממין זה או אחר, לבנות בתים במחירים הנתמכים ע"י השלטון, ולהטיל מסים כבדים גם על העשירים גם על העניים על מנת למצוא כסף לשם הדברים האלה. כל ממשלה היתה מחויבת לקיים בקורת תמורה על היבוא, לקנות קניות סטנדרטיות כדי להבטיח את אספקת המזון וחמרי־הגלם; לנקוט אמצעים נגד האינפלוציה ולקבל עליה את התוצאות הכלכליות והמדיניות של הזיקה לסיוע אמריקני. סבורני גם כן, שכל ממשלה היתה מחויבת להלאים לפחות את מכרות הפחם, ואולי גם את שירותי הגז והחשמל ואף את התעופה האזרחית, כשם שהשמרנים לא היו יכולים לבטל את מרבית הדברים שעשתה ממשלת הפועלים, אילו זכו בשלטון בשנה הבאה, כך לא היו נמנעים מעשות הרבה ממה שמתנגדיהם עשו בפועל.

אכן יש מגמה במדיניות הבריטית הניתנת להאצה או להאטה על ידי תוצאות הבחירות, אך אינה ניתנת לשינוי מניה זביה. השמרנים הם שהקימו את שירות השידור (בי בי סי), את ועד החשמל המרכזי, את ועד תחבורת הנוסעים של לונדון (ל.פ.ט.ב.), וכמה מוסדות קולקטיביים אחרים; הם היו אתראים, בשנים שבין שתי המלחמות, להרחבה ניכרת של הביטוח החברתי; הם היו שותפים עם מפלגת העבודה בצעדים הראשונים לתיכנונה ולתמיכתה של החקלאות הבריטית; הם תמכו בשיכון ופיקוח על השכירות, ודאי הם עשו זאת בצורה שלא הפיקה רצון מאת מפלגת העבודה, עשו במידה זעומה יותר משחפצה מפלגת העבודה. אף על פי כן, הנה

משוכנעים בנוגע לצורך בסוציאליזם כשם שהם משוכנעים בנוגע לצורך בבטחון סוציאלי.

ואף זו: עצם העובדה שהשמרנים, אם ינצחו בשנת 1950, לא יצליחו לבטל יותר מאשר חלק זעיר מהישגי הפועלים בתחום השירות החברתי, הופך עתה למכשול למפלגת העבודה, משום שעובדה זו מביאה את הבריות לקבל את מה שהשיגו כדבר נתון שאין עליו עוררים, וממילא עלולים הם להוציאו מכלל חשבון בשעה שיחליטו על הצבעתם. החלק האחד מתכנית מפלגת העבר דה משנת 1945, ששיקול מעין זה אינו חל עליו, הוא החלק הדן ב"תעסוקה מלאה"; כי הבוחרים ממעמד הפועלים, שזכרון השנים שבין המלחמות עוד חי בלבם, עדיין הם חרדים חרדה עמוקה מפני חוסר-עבודה, ורובם מכירים ויודעים שמפלגת העבודה קרובה יותר לעשות מאמץ שלם ונאמן מאשר השמרנים לקדם ולמנוע אותו, אם יהיה צפוי ומאיים בקנה-מידה גדול. לגבי חלק גדול ממעמד הפועלים זהו הקלף החזק ביותר בבחירתם. אלא שהיא חוששת לא מעט להציגו לראוה בעזו. כי מנהיגי הפועלים אינם מעיזים לומר כי יודעים הם כיצד למנוע גידול רציני של חוסר-העבודה במקרה שפל כלכלי בעולם. שום איש לא יוכל לומר זאת בישראל. לכל היותר, אפשר לומר בישראל-לב כי עכשיו יודעים אנו יותר מלשעבר על האמצעים הנכונים להפחתת חוסר-העבודה במצב כזה, ושהפועלים ינקטו אמצעים אולי במידה מלאה הרבה יותר ממה שהשמרנים עלולים לעשות. מה שמפלגת העבודה אינה מעיזה לומר הוא שיש בכוחה למנוע עליית חוסר-העבודה, אם בזמן אחד תהיה ירידה חריפה ביצוא, הפחתת היכולת לשלם בעד יבוא מזונות וחמרי-גלם, והנזדה בארצות-הברית מפוננות לסייע בהכראת אירופה למירוץ מבהיל להוציא את חוסר-העבודה לחוץ-לארץ על ידי העלאת מכס על יבוא ועל ידי הטלת עודפי התפוקה האמריקנית לשוקי העולם במחירי "דאמפינג". אף על פי כן, רוב בנינם של עובדי עבודת-כפים יודעים היטב כי סיכויים לתעסוקה טובה בימי שפל עולמי משובח יותר בימי שלטון פועלים מבימי שלטון שמרני; ואי לזאת כל הרעה במצב הכלכלי באמריקה בסמוך לתאריך הבחירות עשויה לשפר את סיכויי מפלגת העבודה על ידי שתעשה את פחד חוסר-העבודה לגורם גדול יותר בהלך-רוחם של הבוחרים. עד כאן לא היה לממשלת הפועלים כל צורך להגדיל את כמות התעסוקה. להבדיל מנסיונותיה לשפר את חלוקת

בבחירות האחרונות. אין כר להבטחות חדשות בנוגע לחלוקה מחדשת של ההכנסות בקנה-מידה דומה, או להישגים חדשים ומרהיבים שביצירת מדינת-השירות-החברתי למעלה ממה שצריך להתקיים במסגרת התכניות שהגשמתן כבר החלה.

אם כה ואם כה, יש מקום לטעון מה מניעה היתה למפלגת העבודה לבוא בתכנית שיחבור (סוציאליזאציה) שניה, נועזת לא פחות מדי של 1945? סבורני שהיתה, אפילו נתעלם מהשפעה אפשרית על הסיוע שבתכנית מארשאל, לפנינו העובדה הפשוטה כי השיחבור לשמו, או לשם הסוציאליזם, כוחו מועט להניע את מרבית הבורגנים לצד זה או משנהו. כשם שהשמרנים לא הצליחו לדרבן את המון-העם שיתנגד להלאמה של תחבורת-הדרכים, או החשמל, או הפלדה, אף מפלגת העבודה יודעת שאין ביכולתה לברוא התלהבות המונים לתכנית שיחבור נועזת. מכרות-הפחם הם ענין אחר, משום שהמחלוקת עליהם ארוכת-ימים היא, ומשום שרוב העם הבין שיש כאן בעיה דוחקת שאין לה פתרון כל זמן שהשליטה בידי הבעלים הישנים. לא היתה כל התרגשות עממית גדולה אם בעד איזו תכנית מתכניות השיחבור האחרות ואם נגדה; ואין מקום לצפות להתרגשות בתגובה להצעות אחרות ממין זה.

האמת לאמיתה היא שהבוחרים הצביעו בשנת 1945 לא בעד סוציאליזם כמשטר כלכלי המיוסד בבעלות הציבור על התעשייה, אלא בעד קצב מהיר יותר בפיתוח מדינת-השירות-החברתי, בעד הפחתת אי-השיון החברתי, ובעד מדיניות תעסוקה מלאה כאמצעי לבטחון סוציאלי. מרבית הבוחרים היתה מעונינת במטרות אלו, ולא כל-כך באמצעים להשגתן; ושאלת האמצעים מתברר לטת. מכיון שאין חולקים עוד על המטרות, רק במידה שהגשמתן צריכה להשתלב במיבנה כל-כלי שלא יפנה מקומו בשבילן בקלות או בפשטות. סוציאליסטים בעלי-הכרה יטענו שהתביעות האנושיות של מדינת-השירות-החברתי אינן נידונות להתיישב עם קיום הקפיטליזם ומישטר כלכלי, ושהעם, מכיון שרצה במטרות, חוקה שרצה גם באמצעים להשגתן, אך עובדה היא, שרוב המצביעים בעד מפלגת העבודה בבחירות האחרונות, ושעתידים אולי להצביע בעדה בבחירות הבאות, אין בהם ההכרה שצעדו צעד נוסף זה, וקרוב לשער שלא יהיו נוחים להתלהב לתכנית שפירושה כי צעדו צעד זה, או שהם

דירכפו (דיצנטראליזציה) המתיישב עם הסדר מרכזי של המדיניות, ההתקדמות הנדרשת לקראת דמוקרטיה תעשיינית, אמצעי הפיקוח והבריקה לשם קביעת היעילות וכשרון-המעשה תחת אמצעי-הבדיקה של היזמה הפרטית: פשיטת-רגל ותמוטה אפשרית. לא רע הדבר להאט את קצב השיחבור אם ההפוגה תשמש למציאת תשובה על שאלות כאלו. הסכנה היא שההפוגה עשויה להביא לא לידי התקדמות שלאחר הישג על בסיס מתוקן ומלוכד, אלא לידי הפסד זחף לאורך-ימים, ולידי קבלת „כלכלה מעורבת“ כמקום מרגוע קיים.

זוהי סכנה בעיני לא משום שאני להוט אחרי שיחבור כל דבר לשם שיחבור, אלא משום שבדי לי כי „כלכלה מעורבת“, המיוסדת בהמשכת הקפיטליזם בחלק גדול מהתחום התעשייתי, לא תיכון ולא תסכון לפעולה בניסיונות הבטחון החברתי והתעסוקה המלאה אשר מפלגת העבודה התחייבה עליהם עד קצה גבול כוחה. סוף-סוף הכות המניע של הקפיטליזם היה קיומה של „עתודת הפועלים“. לאמור של מצב שקיים חלק הגון מן הפועלים בפרד כמוס ומתמיד של איבוד עבודתם. זה לא היה, כמובן, הדרבן היחיד שהקפיטליזם הסתמך עליו. היו גם פתיוני העלאה בדרגה ואף תשלומים קבלניים בעד תפוקה נרספת, אך אלה לא היו מספיקים להחזיק את הפועלים „על הגובה“ אלמלא נוסף עליהם גם פחד הפיטורים, הדרבנות שבעבודה קבלנית אין בהם ממש, כידוע, במקום שקיימת התנגדות קולקטיבית חזקה להחשת הקצב; ותקות ההעלאה מושכת לבו של מיעוט קטן בלבד, בעיקר מן הפועלים המומחים, ולפעמים קרובות אין היא שקולה כנגד רגשי הנאמנות לאגודה המקצועית או לחברים שבמקום-העבודה. הנאי הבטחון החברתי והתעסוקה המלאה תובעים ומעוררים. גם רגשות אחרים — ועל הכל הבנה בהירה יותר כי רמת מחיה מוגבהת אינה מושגת אלא על ידי הרמת הייצור, ואחריותה הקולקטיבית של קבוצת העבודה היא לקדמו כמיטב יכולתם של חבריה. חוש-אחריות זה ייקל לעוררו מקום שאין קיים מכשול של בעית חלוקה בין מקבלי-שכר ובין מבקשי-ריות, אך כבר ברור הדבר כי השיחבור כשהוא לעצמו אין בו סיפק להעלות את הדרבנות החדשים ושצורות נכונות של יעון ופיקוח בתעשיות המשוחברות אי אפשר בלעדיהן.

ואולם דברים כגון אלו אי אפשר שיתפסו מקום נכבד במצע בחירות. אלו דברים שהם

התעסוקה על ידי ריבוי האפשרויות באזורי הפיתוח, ועל ידי השפעתה על כיוון זרימתה לתעשיות המעכבות תעשיות אחרות משום שהן לוקות בחוסר ידיים, ואולם מצב זה אפשר שלא יאריך ימים עד 1950; וקודם שתבוא לפני הבחורים קרוב שתראה מפלגת העבודה צורך להדגיש את מדיניות התעסוקה שלה הרבה יותר משעשתה זאת בטיטות-המצע שנתפרסמה עכשיו.

אם יהיה למפלגת העבודה עוד דבר אשר עליו תיכון פנייתה אל הבחורים — מדיניות תעסוקה או דבר אחר בעל סיכויים — הרי תוכל, לדעתי, להרשות לעצמה לכלול במצעה עוד שיעורים הגיוניים של שיחבור בלי סיכון גדול של הפסד קולות ובלי סיכוי גדול של ריוח קולות. אין ספק שהיא יכולה להרשות לעצמה אותם הצעדים המוגבלים קדימה המופיעים בטיטות-התכנית. הנימוק נגד החשת קצב השיחבור אינו במה שזו עלולה לעורר את חמת בוחריו-הספר, אלא במה שמפלגת העבודה עצמה עוד לא העלתה במחשבתה ברור מה עוד היא רוצה, וכיצד תשיג זאת, ושיקשה עליה לעשות רושם כאילו חשבה על כל אלה. שהרי ברור כי בעוד שקל היה לבודד ולאחד בבעלות ציבורית את התעשיות והשירותים שהולאמו עד כאן, הרי בשעה שיגיעו לידי נסיון להלאים תעשיות ובתי-חרושת רגילים יופיעו קשיים גדולים הרבה יותר בתחימת תחומים, כאשר כבר היה המקרה בתעשיית הפלדה, והקמת מנגנון פיקוח מן הסוג הנכון עשויה להעלות בעיות סבוכות הרבה יותר. מצדי, הריני מברך בכל לבי על ההצעה בתכנית החדשה, שהשיחבור אפשר יהיה טעון להבא שימוש אחר לגבי חברות וקבוצות מסוימות, מאשר לגבי תעשיות שלמות; אך דומה שאיש לא יעז לומר כי הטכניקה של שיחבור מעין זה כבר הומצאה — ולא כל שכן הוסברה לקבוצת-המפתח של תומכי מפלגת העבודה אשר תצטרך לקנות לה את לב המוני הבחורים.

ומלבד כל אלה, הרי מפלגת העבודה, קודם שתרחיק לכת בדרך השיחבור, חייבת להגיע לעמק השווה עם התנועה הקואופרטיבית, הנתונה עכשיו בהלך-רוח חשדני ובלתי-קונסטרוקטיבי, והרדה הרבה יותר לשמור ולקיים בידה מה שכבר השיגה מלשקול ברצינות את התפקיד אשר היא מתכוונת למלא במשטר סוציאליסטי במכריע. על מפלגת העבודה לפתור גם כן את הבעיות של כשרון-המעשה והדרבנות הנאותים בשירותים משוחברים — הצורות והשיעורים הנכונים של

לקיים בידם את ההנאות של מדינת-השירות-החברתי. הרי התרופפות הרצון במפלגת העבודה להגיע לסוציאליזם אחת תהיה תוצאתה להפיץ אכזבה בהמונים שלא תמצא לה פורקן זולת הקומוניזם, שהרי השמרנות תוכל עוד פחות ממפלגת-עבודה מתפשרת לתת להמונים מה שהם מבקשים.

בקבלי את הצורך בהפוגה כלכלית הן בחלוקה המחודשת של ההכנסות והן בתכנית השיחבור, הריני בא מתוך מתוך שקולים אלה להדגיש את הצורך במסע גדול של חינוך סוציאליסטי, ולתור אחרי צורות אלטרנטיביות של יתר התקדמות בלתי-אמצעית לקראת הסוציאליזם, בהעדרן של הצעות אלטרנטיביות חולשתה של התכנית החד-שה, ולא במה שיש בה. בחזית הכלכלית, ביחוד, דר-מני, שהמכשולים על דרך חלוקה-מחדש נוספת של ההכנסות אינם חלים על ההצעות לחלוקה טובה יותר של ההון, רוצה הייתי לראות לא הגדלה צנועה במסי העזבון של נכסים גדולים, אלא התקפה ראדיקאלית על כל ירושת עושר למעלה ממכסימום מתקבל על הדעת. מדוע אי אפשר למפלגת העבודה עכשיו להעלות מחדש את תכ-נית ריניאנו-דולטון, שלפיה כל הנכסים, למעלה משיעור מכסימלי, יעברו לרשות המדינה לאחר מות בעליהם, עם תשלום קיצבה שנתית ליורש ואולי גם, בשיעור מופחת, לתקופת-חיים נוספת? מדוע לא יוטל מס-הון, אשר אם גם לא יביא הכנסה גדולה יעשה הרבה להמעיט את אי-השוויון בנכסים ויכשיר בזאת את הקרקע לחברה נטולת-מעמדות? מדוע לא נוכל לחזור ולקבל את העבודה שהעשירים, מכיון ששוב אינם מספקים הון על ידי „התאפקותם“ איבדו את זכותם החב-רתית להיות בעלים להון כל-עיקר, ושלעתיד לבוא עלינו ליחל להון ציבורי, ולא להון פרטי, כמקור לצבירת הון?

התקפה מעין זו על אי-השוויון בקנינים אפשר להשלימה השלמה הגיונית על ידי התקפה על הפליה מעמדית בתחום הפוליטי והחברתי. כבר הבעתי דעתי שהתכנית החדשה של מפלגת העבר דה צריכה לכלול את ביטולו הגמור של בית הלורדים, גם משום שהמשך קיומם של תאריי-מורשה הוא סתירה גמורה לרוח הדימוקראטיה, וגם משום שעכשיו, ססדר-היום מבחינת החיקוק אינו גדוש, היא שעת-כושר לטיפול בבעיה שמן ההכרח לטפל בה בזמן מן הזמנים בדרך לסר-ציאליזם, ומוטב לטפל בה לפני שתאריי-אצילות יתפכו למתן פרס מקובל על שנים ארוכות של

ענין לנסינות, ולא לסיסמאות; ומטבע הדברים אין בהם כדי לעורר את לב הרבים זולת אלה הנוגעים בהם נגיעה ישירה. צד השיחבור שיש בו ענין לבחירות הוא הצורך לשכנע את הבוחרים, שאין הם יכולים לקבל, בתורת צרכים, את כל ההנאות של שיטת החלוקה הסוציאליסטית בלא שתהיה גם שיטת ייצור כיוצא בה, מפלגת העבודה רשאית לטעון בהגינות שבנסיבות השעה אין היא יכולה לבוא לפני הבוחרים בתכנית גדולה של שיחבור שתתגשם בחמש השנים הקרובות, אך מה אומרת היא לעשות אחרי כן, כשתגיע ההפוגה לסופה, והמצב יאפשר התקדמות נוספת?

אם עד לאותה שעה לא תצליח מפלגת העבודה לשכנע את מרבית הבוחרים בצורך התקדמות גדולה נוספת לקראת סוציאליזם, היא תרד לדרגת פושט-רגל פוליטי שאין לו דבר להציג בחלון הראווה וספק אם יש לו אף סיכוי לקיים בידו מה שכבר השיג, אך תהליך זה של קניית לב הבוחרים לסוציאליזם אין לדחותו עד לבחירות שלאחר הבחירות הבאות; שהרי אם יידחה, הרי הנימוקים נגד יציאה לזירת-המאבק בתכנית סר-צאליסטית ברורה וגלויה כחם יהיה יפה גם כעבור שש שנים. אין פירוש הדבר שיש להפציר במפלגה כי תכניס למצע-הבחירות הקרוב שלה כל מה שבלבה ובמוחה, אלא שתכוון את תעמור-לתה לא רק למטרותיה הקרובות אלא גם למטר-רותיה הרחוקות, ושתנהג בתפקידי החינוך הסר-צאליסטי אשר לה יתר רצינות משנהגה עד היום. יתכן, כמובן, שבעומק לבה מאבדת מנהיגות מפלגת העבודה את אמונתה בסוציאליזם כאורח-חיים, ומגיעה לידי אמונה ב„כלכלה מעורבת“ לא רק כתחנת-ביניים, אלא כפתרון קיים לבעיה החברתית. לא אחת קרה שמפלגה אשר החלה בדחף עצום לתיקונים ביצעה עד מהרה את מרבית תכניתה הקרובה, ולאחר-כך פסקה חיותה. כך אירע לליבראליזם אחרי 1910, למתקנים הויגים של 1832 תוך שנים ספורות לאחר נצחונם, ולשתי המפלגות תוך העשור לחוק הריפורמה של 1867. אפשר שכך יעלה גם למפלגת-העבודה, אשר התקדמה במהירות כזו עד שביצעה כמעט את כל תכניתה לחמש השנים תוך ארבע שנים, אך אם יש דרך למנוע שכך יעלה לה למפלגת העבודה, הרי יש טעמים ונימוקים חותכים למנוע את הדבר. אם הדין עמי, שההישגים החברתיים באר-בע השנים האחרונות אינם נתנים להתקיים אלא אם יבוצרו על ידי פיתוחה של שטת ייצור סוציא-ליסטית בעיקרה, ואם המוגי העם תקיפים בדעתם

עולמי. מבקש הייתי מדיניות מוסכמת עם התנועה הקואופרטיבית ולא פטר מדון וריבו; ותיקון השל־טון המקומי שיחזק את היחידות הקטנות וכן ייצור חטיבות גדולות יותר לניהול שירותים אנווריים. אך הצעות אלו ניתנות להשתלב בטיטת המצע בלא לפגוע בקו המתון והריאליסטי שלה כתחום השיתבור. אני חולק על אלה שכתבו אותה בעיקר במקום שהיא נוגעת — או ליתר דיוק, אינה נוגעת — בבעיות המיבנה המעמדי. אין אני מאמין באפשרות של הצלחה בתיקונים למדי־ניות כלכלית סוציאליסטית בתוך חברה שעודה ספוגה הפליות מעמדיות. והנוטה אפילו להדגישן מקום שהן גובעות מהכנסה של משכורת, או שיש בה הענקת תארי־אצילות למנהיגי התנועה המקצועית והקואופרטיבית. הריני אינדיבידו־אליסט ראדיקאלי וסוציאליסטי כאחד; ומובטחני שמפלגת העבודה הבריטית אם רק תשכח את משנת הראדיקאליזם שלה, תסתלק גם מן הסר־ציאליזם שלה במהרה. הדבר לא אירע עדיין, ולבי סמוך ובטוח שנאמני המפלגה באגודות המקצועיות ובסניפים יקדמו את הרעה. אף על פי כן גונב אלי רמז לא נעים מבין השיטין של אותה תעודה לא־מלהיבה ששמה „מפלגת העבודה מאמינה ב—“ לא בסוציאליזם אלא ב„בריטניה“ בלבד. באיזה מין בריטניה, במטותאז חזקה שהיא מאמינה בבריטניה סוציאליסטית, ולו גם תהיה ההתקדמות לקראתה אטית יותר משדימו בגפשמ הסוציאליסטים אשר בנו את המפלגה העלו אותה לשלטון.

הוקעתם וגיגויים? וכן רוצה הייתי לראות רמזי שאיפה, להוריד את המשכורות המנופחות שמשל־מים בעסקים גדולים, ובשלבם העליונים של כמה מן המקצועות, תחת כוונות להעלות את המשכורות בשירותים ציבוריים, ובתוכם שירותי הרפואה, ולקרבתן לרמת העסקים הגדולים; כי עכשיו שהמדינה מקבלת עליה יותר ויותר את הוצאות החינוך הגבוה, הרי הנימוק בעד משכורת גבוהה כגמול הכשרה מקצועית יקרה נחלש בהרבה. הדרך להשגת חברה נטולת־מעמדות, היא בהחלט לא דרך קידום הבדלי המעמדות הפונק־ציונאליים ברוח מה שמתקרא „מהפכת המנהלים“. כללו של דבר, חרד אני לתכנית החדשה, לא משום מה שיש בה, אלא משום מה שאין בה. מכיר אני בצורך, בחמש השנים הקרובות, להשיג לים את התמורות הכלכליות שכבר הוחל בהן ולדחות התחייבויות גדולות נוספות עד לזמן שיתכן לקיימן מתוך ייצור מוגדל ללא זיקה לסיוע מן החוץ. אין אני „מלאים“ דוקטרינרי: ככל שימעט הצורך לתת תעשיות בעול קורפורא־ציות מורכזות וככל שירבו הצורות השונות ומער־טות־התרכז של פיקוח חברתי אשר מפלגת העבודה תוכל להמציא, תרבה שמחתי. איני מת־נגד אף להמשך קיום „סקטור פרטי“ של יזמה קטנת־ממדים, בתנאי שהתעשיות והשירותים העיקריים נתונים לפיקוח ציבורי בצורה זו או אחרת. הייתי מספח את הבנקים לשטרות־ערך לסקטור המשוחבר (בלי להפכם לבנק אחד ומאחד), משום שרואה אני את ניהולם הציבורי כהכרח גמור לקיום תעסוקה מלאה במקרה שפל

הדרבנות החמריים בברית-המועצות

ז. דניאל

הוא יכול להשתמש בהן להשקעות ולעסקים. לעומת זאת רשאי הוא להשתמש בהכנסותיו להנאתו האישית ולהנאת משפחתו ללא הגבלה. הוא לקנות לו מזונות, הפצי הלבשה וכלי-בית יכול הוא להסוך לו כסף בקופות החסכון ורשאי כראות עיניו. יכול הוא לרכוש לו רהיטים, רדיו, פסנתר, מכונת ואפילו בית משלו. עצם העובדה, שמותרת החזקתו והורשתו של רכוש אישי בברית המועצות, היא בבחינת דרבן חשוב. עקרון הרכוש האישי הוגח ביסודות החוקה בברית המועצות. החוק מגן על הרכוש האישי של האזרח ועל זכות הירושה. „הסוציאליזם לא רק אינו שולל את הרכוש האישי של האזרח, אלא עוד יוצר את כל התנאים לגידולו ופיתוחו”, נוסח זה נוקטת העתונות הסוואטית. היא יודעת לספר, שלאחר מלחמת העולם השנייה גדל רכושו האישי של האזרח הסוואטי. אף הוזלת המצחירים וביטול שיטת הקיצוב הביאו לידי גידול הרכוש האישי. כחודש מארס 1949 (לאחר הוזלת המצחירים) גדל מספר המקלטים שנמכרו לקהל פי שניים, מספר הפאטפונים והאופניים פי חמישה, מספר האופי נועים פי שלושה, מספר השעונים פי ארבעה וכר וכר*.

גם נכסי דלא נידי השייכים לפרט גדלו בסס"ר. אחרי המלחמה האחרונה התחילה בנייה אינדיבידואלית (להבדיל מבנייה ציבורית) של בתי מגורים בקנה-מידה גדול. הממשלה הסוואטית מעודדת ככל האפשר את העובדים וכיחד את הפועלים העירוניים לבנות להם בתים בכוחותיהם הם. נשיאות סס"ר פרסמה הוראה מיוחדת „על זכויותיו של האזרח הסוואטי לקנות ולבנות לו בית מגורים אינדיבידואלי”. מן הדברים שבהיתר הוא גם קיומם של משקים פרטיים זעירים על יסוד עבודה עצמית. מספרם קטן, והם מצויים בעיקר באותם האזורים שצורפו זה לא כבר לברית המועצות (ליטא, לאטביה, אסטוניה, רוסיה הלבנה המערבית, אוקראינה המערבית וכן האזור רים המערביים של הריפובליקה המולדאוויית).

מה בעצם נחשב כרכוש אישי בברית המועצות? לפי „פראוודה” (מיום 25.6.49, „רכוש

בעית הדרבנות לעבודה ולייצור היא בעית-יסוד במשק הסוציאליסטי בכלל. בברית המועצות בוטל אמנם הדרבן העיקרי של המשק הרכושני, הוא גורם הריוח. בתורת המניע והמסוות את המ-שק, את הייצור, את ההשקעות והפעילות הכלכלית של היחיד. המדינה הסובייטית עמדה על הצורך לטפח את זיקת היחיד לעבודתו ואת התענינותו בהצלחת המפעל, שבו הוא עובד, ובפיתוח המשק בכלל. טיפוח זיקה זו חלק נכבד לו בכלכלה הסובייטית הן להגברת הייצור ופיריון העבודה, והן להעלאת רמת חייהם של ההמונים.

כבר אמר לנין: „יש לבנות כל ענף חשוב של המשק הלאומי שלנו על יסוד ההתענינות האישית”¹. במאמרו „ארבע שנים למהפכת אוקטובר”² עמד על הצורך לבנות את הסוציאליזם לא רק על ההתלהבות המתפקנית, כי אם גם על האינטרס האישי והמשקי.

ואכן השלטון בברית-המועצות שוקד לקיים ולחזק את הקשר בין הדרבנות האישיים ובין הדרבנות הציבוריים לעבודה. „על ידי פיתוח השיטה של מתן פרמיות לדרבנות האישיים להגברת הייצור, בהתאם לעקרונות הציבוריים, אפשר לעודד את יזמתם ומרצם של מיליוני אנשים”, כתב וזונגאנסקי³. הממשלה רואה לשכנע כל עובד וכל חבר קולחוז, שאם ימלא את חובתו ואת מכסת-עבודתו להורדת הוצאות הייצור, להעלאת הראגטאביליות של המפעל ולהגשמת תכנית הייצור הממלכתית, יחיה גם הוא עצמו חיים טובים יותר. במידה שיגביר את פרויון עבודתו, כך אומרים לפועל, במידה שהמפר על שבו הוא עובד יצליח להגביר את צבירת ההון — בה במידה תגדל גם „קרן המנהל”, המוקדשת למתן פרמיות לפועלים ולשיפור תנאי הדיוור והחיים שלהם.

האינטרס האישי במשק של סס"ר שונה במהותו מן האינטרס האישי במשק הרכושני. אין בברית המועצות צבירת הון פרטית. תהיינה הכנסותיו של עובד גדולות כאשר תהיינה, אין

¹ כל כתבי לנין (ברוסית), כרך 27, עמוד 44.

² שם — עמוד 29.

³ ראה נ. וזונגנסקי: „המשק המלחמתי של סס"ר בתקופת המלחמה” (ברוסית), עמוד 153.

חלוקת ההכנסות לפי ימי עבודה בתוספת תשלום בעד פריון עבודה ופריון אדמה גדול יותר — אלה הם המניעים החשובים ביותר להתפתחות התעשייה והמשק התקלאי. ניצול מניעים אלה פותח אפשרויות בלתי-מוגבלות להעלאת הייצור. השוואת השכר והתשלומים הורסת את המניעים האישיים ואויב בהחלט לעקרונות הסוציאליזם — כך לשוננו. דוגמה מובהקת אנו מוצאים בקולחוז. תקנון הקולחוז מאפשר לחברו לקיים, נוסף על המשק הציבורי של הקולחוז, גם משק אישי, משק-עזר משלו, על אדמה ממלכתית ותוך שימוש בחלק מאמצעי הייצור (מכונות וכו') של הקולחוז. פרי עבודתו של חבר הקולחוז במשקו האישי נשאר ברשותו הוא. שאיפת המדינה היא, אומר מארכוס, לקבוע צורות תשלום המועילות ביותר לעידוד ההתעניינות ופריון העבודה של העובד. שכר-העבודה הקבלי הוא הסממן הבדוק ביותר לכך. לכל סוג עובדים במנגנון הממלכתי של ברית המועצות נקבע תשלום מיוחד, כגון למר רים, לעובדי רפואה, לעובדי מדע וכמו כן לסוגים אחרים של עובדי עבודה רווחנית. התשלום הוא בהתאם לרמת ההשכלה של העובד, בהתאם לזמן, ובהתאם להיקף, לחשיבות ולאחריות של עבר דתו. למומחים העוסקים עיסוק ישיר בייצור נקבע שכר עבודה גבוה יותר מלמומחים העוסקים במנגנון הממלכתי או במשרדי ההנהלה.

תעריפי שכר-העבודה בסס"ר, על כל פרטי-הם וצורותיהם, מכוונים כולם להמרצה חמרית. „התשלום השווה לפועל שהתמחה ולפועל שלא התמחה אינו יוצר דרבנות להעלאת הרמה המקצועית, הטכנית והתרבותית של הפועל, וגורם נזק לחברה הסוציאליסטית” — כותב איש-הכלכלה הסוציאלי הנודע א. ליאפין. דרגת שכר העבודה נקבעת לא רק על ידי חשיבות הענף מבחינת המשק הלאומי, אלא גם בהתאם לסוג העבודה. היינו, אם העבודה קלה או קשה. למשל, בעבודות שמתחת לפני הקרקע או במחלקות של בתי חרוץ שת, שהתום בהן גבוה מדי, או בעבודות אחרות המזיקות לבריאות, מקבלים הפועלים שכר גבוה יותר מן העובדים בתנאים רגילים. סטאלין הוא שתבע בשנת 1931 לקיים את עקרון האחריות האישי ולשים קץ לביטול הערך האישי (דאפארסוליוציה). כן תבע סטאלין יצירת תנאים טובים יותר למנהלים ולמומחים טכניים. הוא אמר: „בחלקים מסויימים של ארצנו קיימים תעריפים כאלה, המבטלים כל הבדל בין פועל בעל מומחיות ובין פועל בלי מומחיות, בין עבודה

אישי הוא הכנסותיו וחסכונותיו של האזרח, דירתו ומשק-העזר שלו, חפצי משק הבית, דברים לשימוש אישי ולנחוחת אישית. סוג אחר של רכוש אישי הוא כל מה ששייך לחבר קולחוז ולמשפחתו, כלומר משק העזר האישי, הבית, הבקר, הצאן והעופות (אלה השייכים למשק העזר האישי שלו ולא לקולחוז כולו), אורוותו, רפתו, לולו, והאיגוד וצנטאר החקלאי הזעיר”. הן כך אמר סטאלין:

„הקולקטיביזם, הסוציאליזם אינו שולל אלא ממוג את האינטרסים של הפרט עם אלה של הכלל. הסוציאליזם אינו יכול להתרחק מהאינטרסים של הפרט”.

ואולם המוני העם בברית המועצות רחוקים עדיין מלעבוד מתוך הכרה סוציאליסטית וחובה מוסרית בלבד. „העבודה כשלעצמה אינה עדיין צורך חיוני ראשון, כי אם אמצעי לקיום ומקור יחיד לחיים” — אנו שומעים מפי ב. מארץ-כוס באנציקלופדיה הסוציאליסטית הגדולה¹. מכאן ההכרח להגביר את היחס האישי לעבודה על ידי דרבנות מיוחדים ו„פיתויים” אישיים. השאיפה לחיים טובים יותר, לבית עצמאי ופרטי, ליתר נוחות, לרכישת רהיטים יפים וחדשים, למזון ומלבוש טוב יותר, לרכישת רדיו, כלי נגינה, מכונות — השאיפה הזאת קיימת ומתגברת בברית המועצות, והבולשביקים אינם מתנגדים לה, משרתלים הם להסתייע בשאיפה זו להמרצת העבור דה והייצור. הרוצה לבנות לו בית, יעבוד יותר, הרוצה במכונות יגביר פריון-עבודתו. החוספת לשכר העבודה למעלה מהמכסה גדלה בפרופורציה ציה גיאומטרית לכמות העבודה. פועל, למשל, שמילא את המכסה ב־140 אחרו (היינו, למעלה מהמכסה) מקבל 200 אחרו משכרו. ויש פועלים זרזים המשתכרים אפילו פי שמונה ופי עשרה מהשכר הרגיל.

„יסוד הדרבנות החדשים לעבודה בסס"ר הוא לנצל ככל האפשר יותר את ההתעניינות האישית של הפועל” — כותב ב. מארכוס². בלי ניצול מכסימלי של הדרבנות האישיים, אין לחשוב על הצלחה בהגשמת הסוציאליזם. ההתעניינות האישית של הפועל — כותב ב. מארכוס³, „בלי אותם קדימה ומניעה אותם לעבודה משובחת יותר ולהעלאת מומחיותם. העבודה בקבלנות לעובדים, הפרמיות לעובדים הטכניים וההנדסיים.

¹ סטאלין: בעיות הלניניזם, מהדורה עשירית (רוסית), ע. 602.

² ראה האנציקלופדיה הסוציאליסטית הגדולה, מוסקבה 1948, כרך סס"ר, ע' 1078.

שיעור הפרמיה נקבע על ידי תעריף מיוחד על יסוד עקרון ההגדלה הפרוגרסיבית של הפרמיה בהתאם להגברת הייצור. אבל יש גבול מכסימאלי גם לפרמיה. בדרך כלל, אין הפרמיה יכולה לעלות על סכום המשכורת החדשית של הפרועל. לפי החוק משנת 1940 מקבלים מנהלי מפעלי הפלדה, המכרות (לכל סוגיהם) והמחצבות, שברשות המיניסטריון למטאלורגיה השחורה, פרמיה בעד מילוי התכנית למעלה מ־80 אחוז. בעד כל אחוז שהתכנית מתמלאת למעלה מ־80 אחוז, מקבלים הם עוד 5 אחוזים ממשכורתם הרגילה. בעד כל אחוז של מילוי התכנית למעלה מ־90 אחוז הם מקבלים 10 אחוז מהמשכורת. בעד כל אחוז של מילוי התכנית למעלה מ־100 אחוזים, מקבלים הם 25 אחוז ממשכורתם. לפי החוק משנת 1939 מקבלים הפועלים בעמדות־מפתח במפעלי הפלדה שברשות מיניסטריון המטאלורגיה השחורה פרמיה קולקטיבית, שמשלמים אותה לאחר מילוי התכנית החדשית של המפעל ב־80 אחוז.

יש להבדיל בין שיטת הפרמיות שנקבעה על יסוד המשכורת לבין הפרמיות האינדיבידואליות והקולקטיביות, הניתנות ל"פועלי מחץ" (או סטאכאנוביים), אשר הצטיינו באופן מיוחד ואשר השיגו הישגים גדולים בתחרויות להגשמת התכנית למעלה מהמיכסה. בשנות המלחמה הוקמו על ידי הממשלה הסוואטית המרכזית וממשלות הריפובליקות הסוואטיות והמועצות המקומיות, קרנות מיוחדות למתן פרמיות לבתי־חרושת, מפעלי בנין וחקלאות וכו', שזכו למקום ראשון בתחרויות סוציאליסטיות. לפחות 50 אחוז מהפרמיה תזאת נועדו לחלוקה אינדיבידואלית בין הפועלים.

קיימת בברית המועצות עוד צורת שכר והיא תשלום לפי מספר השעות שהפועל עושה בעבור דתו. שיטה זו נהוגה לגבי אותם סוגי הפועלים, שאופי עבודתם מונע את קביעת התשלום ליחידת הוצרת. אלא שלהגברת התעניינותם האישית של הפועלים מהסוגים האלה, נקבעו פרמיות לתוצרת שמעל למיכסה, או פרמיות לחסכון בדרך, בורם חשמל וכו'. בשיטה זו מביאים בחשבון לא רק את שעות העבודה, אלא גם את איכות העבודה ותוצאותיה מבחינת הכמות, ולפי זה משלמים לפועל את התשלומים הנוספים (פרמיות). ואולם בדרך כלל נוטה הממשלה הסוואטית לחסל ככל האפשר את שיטת שכר העבודה לפי שעות העבוד דה ולהנהיג בכל המפעלים והעבודות שכר עבודה

קשה ובין עבודה קלה. אבל אין אנו יכולים עוד להסכים, שפועל בתעשיית הפלדה יקבל אותו שכר שמקבל פועל נקיון, או שנהג קטר יקבל אותו שכר שמקבלת כתבנית¹.

אחת הצורות היסודיות של שכר העבודה בברית המועצות היא, כאמור, השיטה הקבלנית — תשלום בעד יחידת תוצרת, וזהו, לדעת הכול² שביקים, שיטת השכר היעילה ביותר להגדלת פריון העבודה. בשיטה זו יש כמה צורות של תשלום. השיטה הרווחת ביותר היא השיטה שלפיה מקבלים תשלום שווה בעד כל יחידת תוצרת. שיטה אחרת היא השיטה הפרוגרסיבית, שלפיה מקבלים לכל יחידת תוצרת, שמייצרים למעלה מהמיכסה, תשלום גבוה יותר. בענפים מסויימים, כגון כריית פחם, פלדה, בנין, תעשיית טכסטיל ועוד, השיטה הקבלנית־הפרוגרסיבית היא הצורה היסודית לתשלום. הישוב שכר העבודה על יסוד השיטה הזאת נעשה רק אם המכסה נתמלאה למעלה מהתכנית של חודש שלם, וזה בתנאי שהמיכסה החדשית של הפועל נתקיימה למעלה מהתכנית ביום עבודה רגיל. אם הפועל עובד שעות עבודה נוספות, גדלה גם המיכסה. פועל העובד במספר מכונות גדול מהמיכסה מקבל שכר מלא (100 אחוז) על כל מכונה ומכונה לחד.

הפרמיה שהפועל מקבל היא לפי תפוקת המחלקה שבה הוא עובד או עובדת קבוצתו, ולא לפי תפוקתו של בית החרושת כולו. לא כן עובדי חנות ממשלתית או עובדי הנהלה של בית חרושת. הללו מקבלים פרמיה לפי תפוקת בית החרושת כולו או לפי פדיון החנות כולה. מתן הפרמיה תלוי מלבד זאת בסוגו של הפועל, בטיב עבודתו, ובהתמדתו (היינו, אם לא נעדר הרבה מעבודתו). כן מותנה מתן הפרמיה בכמה סייגים נוספים. היא אינה ניתנת, אם לא הושגה הורדת הוצאות הייצור בשיעור שנקבע, אם לא הוקטן שיעור הפסולת בתוצרת, ואם התוצרת לא נמסרה במועד הדרוש. אם לא נתקיימו תנאים אלה, רשאי מנהל המפעל להפחית את שיעור הפרמיה או למנועה בכלל, אפילו אם התכנית נתקיימה למעלה מן המיכסה. שיטה זו — כותב פרופ' פאשרסטניק — היא ביטוי עקרון האינדיבידואליזציה של העידוד הכספי בחוקת העבודה הסוואטית.

¹ פרופ' א. א. פאשרסטניק ב"דיעות אקדמית המדענים של סטלין" (מחלקה כלכלית), גליון 2 לשנת 1945, ע"ע 23—13.

קבעה פרמיות לפועלים ומנהלי עבודה בעד חסכון בהוצאות ובחמרים. שיעור הפרמיות הללו הוא כדי 50 אחוז מהחסכון עצמו!

הועידה הי"ח של המפלגה הקומוניסטית בסס"ר קיבלה החלטה, שהטעימה את הצורך בהגשמת עקרון העידוד החמרי לעובדים על ידי תשלום שכר קבלני, פרמיות לחבר ההנהלה ושכר עבודה גבוה יותר לפועלים מקצועיים. כן דרשה הועידה את תיסולה הגמור של שיטת התשלום האחד ("אוראבנילובקה"). בזמן המלחמה נערה כה בדיקה ממשלתית בשכר העבודה בענפי המשק השונים, כגון ברכבת, בהובלה, בתחנות הטראקטורים, בסובחוזים, ברשת המסחר, בבתי הספר ומוסדות הרבות, במוסדות הבריאות וכו'. בעקבות הבדיקה הזאת הוגדל במידה ניכרת שכר העבודה, ביחוד בענפים חיוניים, בקביעת משכורתם של עובדי הרכבת הובאו בתשבון (מלבד הדרגה המקצועית של העובד): סוג הקטר, אורך הנסיעה, מספר התחנות שבדרך, מספר עובדי הבי"קורת, טיב מסילת הברזל, קירבת התחבורה לחזית, וכו'. בקביעת משכורתם של עובדי הרפואה נעשה הדירוג בהתאם לכושר פעולתו של המוסד, וכן לפי הדרגה המקצועית והוותק של העובד ולפי מידת ההסתכנות של העובד הרפואי. בבית החרושת למכונות על שם סטאלין במוסקה מקבלים הפועלים העובדים בעבודות הקשות שכר גבוה ב-20 אחוז משכרם של אלה העוסקים בעבודות קלות. אפילו אם התמחותם שווה, גם בשכר העבודה של החבר ההנהלתי, הסכני וההנה"דסי, וכן של העובדים המדעיים, קיימת דיפרנציאציה מוחלטת, בהתאם לדרגה המקצועית, לוותק, לדרגה המדעית ולטיב עבודתו של העובד. בתעשיות המפתח ובמפעלים חיוניים שואפת המשלה ליצור קאדרים של פועלים קבועים. היא גלחמת בחזיון השכיח של נדידת העובדים ממקום עבודה אחד למשנהו. בענפים שהממשלה מעוניינת למשוך אליהם עובדים ולהפכם לעובדים קבועים היא מעניקה להם יתרונות וזכויות מיוחדות. לשם עידוד הפועלים העובדים מתחת לפני הקרקע וכן המנהלים והחבר הטכני ההנדסי בתעשיית הפחם, שיעשו עבודתם קבע או לפחות זמן ארוך, החליטה הממשלה הסוואטית לשלם פיצוי ציים במקרה של נכות זמנית כשיעור השכר המלא לאלה העובדים בתעשיית הפחם למעלה משנה, ופיצויים בשיעור של 60 אחוז לאלה העובדים בענף זה פחות משנה.¹ הממשלה מעניקה עכשיו

¹ ראה "איוואסטיה", 24.9.47.

קבלני. אנשי הכלכלה הסוואטית סבורים, כי פרויקט העבודה במקומות של תשלום לפי זמן העבודה נמוך וצא, משום שאין קשר ובלתי-אמצעי בין השכר והוצאות העבודה. כללו של דבר, משלמים בכל המפעלים את שכר העבודה לפי אחת משלוש השיטות הנזכרות: הקבלנית, הקבלנית-פרוגרסיבית וזו המבוססת על שיעור הזמן. באפריל 1948, למשל, שילם המפעל "קאליבר" במוסקה (שהוא אחד המפעלים הגדולים ביותר בבריית המועצות) את שכר העבודה לפועלים כדלהלן: 70 אחוז לפי שיטת שכר עבודה קבלני, 6 אחוז לפי השיטה הקבלנית-פרוגרסיבית, ויתר 24 אחוז לפי שיעור הזמן. אך במפעלים רבים (בתעשיית הפחם, בתעשייה לייצור חמרי בנין, וכן בתעשייה לייצור מכונות) מקבלים עדיין רוב הפועלים שכר עבודה לפי שיעור הזמן.

חשיבות מיוחדת נודעת מאת הממשלה לעידוד הדרבנות החמריים האישיים בקרב המנהלים והמומחים שבמפעלים. רוב המנהלים, וכן המהגרים, הטכנאים ויתר עובדי ההנהלה, משתכרים לפי שיטת הפרמיות. מתן הפרמיות (נוסף למשכורת היסודית) מותנה במילוי התכנית החדשית (או התכנית לרבע שנה) ביחס לייצור, ביחס להורדת הוצאות הייצור וביחס למכלל התפוקה (היינו, לייצור כל אותם סוגי המוצרים שנקבעו בתכנית). שיעור הפרמיה מודרג ותלוי בחשיבות הענף והמפעל מבחינת המשק הלאומי, בתפקידם של המנהל והעובדים הטכניים במילוי התכנית, וכן בשיעור מילוייה של התכנית למעלה מן המיכסה. שיטת הפרמיות נתפשטה מאוד בשנות המלחמה. שעה שחלקן של הפרמיות בהכנסות העובדים הם הטכניים ההנדסיים היה רק 11 אחוז בשנת 1940, עלה חלקן של הפרמיות בשנת 1944 ל-28 אחוז. ברם לאחר המלחמה גדל עוד יותר חלקן של הפרמיות בהכנסותיהם של עובדי ההנהלה, בכל ענפי התעשייה נהוגה עכשיו שיטת פרמיות, המגיעות לפעמים למחצית המשכורת. ברבע הראשון של שנת 1948 הגיעו הפרמיות ששולמו למנהלים ולמהנדסים הראשיים במפעלים לייצור מכונות וטראקטורים, עד 77.8 אחוז מהמשכורת החדשית. גדלו אף הפרמיות למנהלי העבודה במחלקות השונות של המפעלים, ויש והפרמיות הגיעו בסוגים אלה עד 30 אחוז מהמשכורת החדשית. בכמה ענפים קובע מנהל המפעל בעצמו את שיעורן ותנאיהן של הפרמיות. הנהלת בית החרושת למכונות על שם סטאלין במוסקה

אינדוידואליות (בנות 2 ו־3 חדרים ומטבח), ו־10,100 בתים משותפים עם 55,000 דירות. הבנינים יהיו מאבן או מעץ. הדירות האינדיבידואליות תינתנה לפועלים ולטכנאים לקנין במחיר רים הבאים: דירת־עץ בת 2 חדרים ומטבח — 8,000 רובל, דירת־אבן בת 2 חדרים ומטבח — 10,000 רובל; דירת־עץ בת 3 חדרים ומטבח — 10,000 רובל; דירת־אבן בת 3 חדרים ומטבח — 12,000 רובל. כדי לאפשר לעובדים הנזכרים לרכוש להם דירה משלהם, יתן להם הבנק המרכזי הלוואות בשיעור מחיר הדירה, לפרעון במשך 10 או 12 שנה.

להגברת יזמתם והתעניינותם האישית של מנהלי מפעלי התעשייה ופועליהם בהצלחת המפעל, הוקמה בברית המועצות קרן המנהל. לקרן זו מוקצבים מ־2 עד 4 אחוזים מהרווח הנקי של המפעל, שהושג לפי התכנית. נוסף לכך מוקצבים למטרה זו מ־25 עד 50 אחוז מרווח המפעל שהושג מעל למכסה. בענפי התעשייה החשובים ביותר, כגון מטאלורגיה, מכרות הפחם, מפעלי נפט, תעשייה כימית, תעשיית המלט והאזובסט, גבוה שיעור ההקצבה לקרן המנהל מבשאר הענפים. בענפים החיוניים אלה מקבלת קרן המנהל 10 אחוזים מהרווח הנקי, שהושג לפי התכנית או שהושג מחסכון עקב הורדת הוצאות הייצור. מחוץ לזה מקבלת קרן המנהל בענפים החיוניים 75 אחוז מהרווח הנקי שהושג למעלה מהמכסה, או מהחסכון שבא עקב הורדת הוצאות הייצור. קרן המנהל קיימת בכל מפעל תעשייה (ברשות הממשלה המרכזית או הסמכות המקומית) שהגרשים את תכנית הייצור הממלכתית. מצד מכלל התוצרת, הורדת הוצאות הייצור וכן כנגוע לשיעור הרווח, מפעל התעשייה צריך למלא אחר התנאים האלה כולם — בלי יוצא מן הכלל — כדי לקיים את קרן המנהל. ככל שהמפעל מצליח יותר, היינו, ככל שהוא מקיים את המיכסות ועובר עליהן, ככל שהוצאות הייצור מתמעטות והרווח גדל, גדלה גם ההקצבה לקרן המנהל. „קרן המנהל משלבת את האינטרסים של המדינה עם האינטרסים של כלל הפועלים במפעלי התעשייה, וכן עם האינטרסים של כל פועל ופועל לחוד“, — כותב „איוואסטיה“, עתון הממשלה הסוואטית (במאמר ראשי מיום 26.12.46). קרן המנהל מכוונת לחיזוק יזמתו ואחריותו האישית של המנהל, אך עם זאת היא יוצרת התעניינות חמרית נוספת ישירה בפועלים, העובדים הסכניים וההנדסיים והפקידים בעבודת מפעלם, בהגד

הענקה שנתית מיוחדת לעובדי תעשיית הפחם לפי שנות עבודתם בתעשייה זו. בסדר זה: לפי עלי מכרות שעבדו יותר משנה מתחת לפני הקרקע הענקה בשיעור של 10 אחוז מהשכר השנתי; משלוש עד חמש שנים — 15 אחוז; מחמש עד עשר שנים — 20 אחוז; מעשר עד חמש עשרה שנה — 25 אחוז; ולא לה שיעור למעלה מחמש־עשרה שנה מתחת לפני הקרקע. ההענקה היא בשיעור של 30 אחוז מהשכר השנתי. גם העובדים הטכניים וההנדסיים מקבלים הענקות באותו שיעור. כן נקבעו הענקות ליתר עובדי ההנהלה בתעשיית הפחם. משפחות של פועלי מכרות, שעבדו עשרים וחמש שנה ועזבו את העבודה מחמת גילם הגבוה או בגלל מחלה, מקבלים כמה וכמה הנחות: בני המשפחות הללו נהנים מאותן הזכויות (בריפוי, חינוך, רכישת בית וכיו"ב) כמשפחות הפועלים המוסיפים לעבוד בפחם. המיניסטרוניוס לתעשיית הפחם באזורים המערביים ובאזורים המזרחיים חייבים למסור לחבר ההנהלה (מנהלי מכרות, מהנדסים ראשיים, מכונאים ראשיים וכו') דירות מרוהטות תמורת שכר דירה. ילדיהם של פועלי המכרות, אומנים ראשיים, טכנאים ומהנדסים מקבלים הנחה של 50 אחוז משכר הלימוד בבתי הספר התיכוניים והגבוהים.

לשם פיתוח האזורים המרוחקים או שתנאי האקלים בהם קשים מאוד, מבטיחה הממשלה לעובדים שם יתרונות זכויות מיוחדות. שכר העבודה באוראל, במזרח הרחוק וכו' גבוה בהרבה מביתר אזורי הארץ. בשנות המלחמה גדל שכר העבודה החדשי הממוצע בתעשייה הסוואטית ב־42 אחוז (לעומת 1940), ואילו במפעלי התעשייה באוראל גדל ב־65 אחוז. במפעלים התעשייניים בסיביר המערבי היתה העליה 79 אחוז. באבגוסט 1946 העלתה הממשלה את שכר העבודה לעובדים באזורים המרוחקים ב־20 אחוז, וגם הבטיחה לבנות להם בתים. בהחלטת הממשלה נאמר כי „בהעלאת שכר זו יזכו 824,000 פועלים וטכנאים, העסוקים ב־727 מפעלים ומקומות עבודה בבנין באוראל, בסיביר ובמזרח הרחוק, לפי רשימה שתאושר ע"י הממשלה. העלאת שכר זו תעלה לממשלה 1.4 מיליארד רובל“.

במחצית הראשונה של 1946 ובמשך 1947 — נאמר באותה ההחלטה — יש לבנות באוראל, בסיביר ובמזרח הרחוק 60,750 דירות על שטח של 4.2 מיליון מטר מרובעים, מהם 50,650 דירות

ב־1 במארס 1947 בטל מטעם הממשלה מתן הפרסים למנהלים ומומחים בתחנות הטראקטורים. לעומת זאת הוחלט להעניק פרסים בעד ביצוע עבודות טראקטור חשובות למועד, וכן בעד הגשת מת התכנית למסירת תבואות לממשלה. מקום שהוצאות העבודה של תחנות הטראקטורים עולות על המיכסה הקצובה, מקטינים את הפרס ב־15 עד 20 אחוז. כן פנתה הממשלה בתביעה לקולחור זים שינתן לעובדי הטראקטור תשלום נוסף בעד פריון שלמעלה מהמיכסה. גם בעד חיסכון בדלק משלמים פרסים לעובדי הטראקטורים, אך בתנאי שפריון הקרקע אינו נופל מהמיכסה.¹

דרבן נוסף לעובדים בחקלאות היא הענקת מדאליות הצטיינות, המבטיחות לבעליהן יתרונות חמריים רבים וזכויות מיוחדות בחיי יום־יום. נשיאות המועצה העליונה של ברית המועצות פירסמה הוראה זו: „הואיל והגדלת היבול הוא התפקיד החשוב ביותר לקימום המשק החקלאי ופיתוחו, וכדי לעודד את חברי הקולחוזים, את עובדי תחנות הטראקטורים והסובחוזים להשגת יבולים גבוהים יותר בחיטה, שיפון, תירס, סלק, סוכר וכותנה גלמית, מחליטה נשיאות המועצה העליונה: להעניק את התואר „גיבור העבודה הסוציאליסטית“ או להעניק מדאליות ואותות הצטיינות לחברי ה„בריגאדות“ של הקולחוזים והסובחוזים לעבודות שדה, ליושבי־ראש הקולחור זים, למנהלי המחלקות, למנהלים אחרים, לאגרו־גומים הראשיים ולטכנאים הראשיים. בעד השגת יבולים בשיעורים קבועים ומסוימים, לפי זגים, צנטרים והקטארים.

עוד דרבן להגברת התעניינותו האישית של הפועל בעבודתו הוא ביטול קיצוב המנות. כל זמן שלא היה שוק חפשי למזונות ולסתורות־תעשייה, היינו כל זמן שלא היתה לפועל אפ־שרות לקנות לו בכסף שהשתכר מה שהיה זרוש לו, לא היה לגבי דידו „פיתוי“ מיוחד להתאמץ. לעבוד יותר ולהרוויח יותר. כשהתחילו מיצרכים וסחורות מופיעים בשוק, והוא יכול במידה מוג־ברת לקנות, גדלה גם התעניינותו האישית של הפועל בעבודתו, שהרי גוברת נטייתו להשתכר יותר, כדי לשפר את חייו.

הדרבן החמרי האיש עלה והגיע בברית המר עצות לדרגה של אחד הגורמים החשובים ביותר, וחלקו במשק הלאומי הולך וגדל.

¹ ראה התכנית הממלכתית לקימומו וקידומו של המשק החקלאי לשנת 1947, „פראודה“, 1.3.47.

דלת רוחיו, בהורדת הוצאות הייצור ובהגברת צבירת ההון, בהגשמה של משטר חסכון חמור, בתיסול מוחלט של חוסר משקיות. החלטת הממשלה הסוואטית להקים את קרן המנהל, מדגיש „איו־ואטטיה“, „יוצרת דרבנות נוספים חדשים למל־חמה לשם הורדת הוצאות הייצור והגברת צבירת ההון, הנחוצים כל כך להגשמת תכנית החומש“. הממשלה נותנת סמכות נרחבת למנהלי מפ־עלי התעשייה לגבי השימוש בכספי קרן המנהל. הקרן, מיועדת כול־ה לצרכי המפעל ועובדיו, ואינה יכולה לשמש למטרות אחרות. המנהל קובע את השימוש בכספי הקרן, יחד עם ועד העובדים במקום מטעם האיגוד המקצועי. למנהל המפעל הזכות להוציא מכספי הקרן הזאת להר־חבת הייצור, לבנייה, לשיפור דירות ובנייתן, לשיפור תנאי החיים והשירותים התרבותיים לפור־עלים, כגון תמיכה בהרחבת משקי העזר של הפר־עלים, במוסדות הילדים, ברכישת ציוד וריהוט לבתי מרגרע, למסעדות, מועדונים וכו'. כן רשאי מנהל המפעל לחלק מכספי קרן המנהל פרמיות כספיות אינדיוידואליות לחברי ההנהלה, לפועלים, לפקידים ולעובדים טכניים־הנדסיים, שהצטיינו בעבודה, למחדשים וממציאים, תמיכות הדפ־ע מיות לפועלים וסיוע לנופש והבראה. בשנת 1940 הגיעו ההכנסות של קרנות המנהל של מפעלי התעשייה בברית המועצות ל־2 מיליארדים רובלים בקירוב. אותה שנה הוצאו מכספי הקרנות הללו: 412 מיליון רובל לדיירות, 407 מיליון רובל לצרכי תרבות, 215 מיליון רובל להרחבת הייצור, 125 מיליון רובל לפרמיות אינדיוידואליות, וכו'.

אף במשק החקלאי הסוואטי מקום נכבד לדר־בנות החמריים. בשנת 1941 הונהג בקולחוזים, לפי החלטת הממשלה הסוואטית, תשלום נוסף (בכסף ובעין) בעד פריון עבודה ופריון אדמה גבוה יותר. המטרה היתה חיסול האחידות בתש־לום, וקביעת תשלום לא לפי מספר ימי העבודה, אלא לפי תוצאות העבודה. כל קבוצה של עובדים בקולחוז („בריגדה“, „חוליה“), שפרי עבודתם הוא למעלה מהמיכסה, מקבלת תשלום נוסף. חלוקת ההכנסות בקולחוז נעשית עכשיו בהתאם לשיעור היבול שאספה כל „ברי־גאדה“ וכל „חוליה“. נימוקה של הממשלה הסוואטית להתלטה זו היה, שהשיטה הישנה (שלפיה נתחלקו הכנסות הקולחוז בין חבריו לפי ימי עבודתם) לא היה בה מן הצדק כלפי חברי הקולחוז המתקדמים, החרוצים.

בית הדין לנוער: הלכה ומעשה

שלום קסאן

את הוראותיו בהתאם לגישה זו. מחובתו של בית הדין לדאוג שבפיקוחו תינתן לילדים העוזרים בים האפשרות להתחנך כאזרחים מועילים. במשך הזמן נתרחבו תפקידיו של בית הדין וגישתו העמיקה והוסיפה תבונה. נחקר הגיל בו עשוי הנער להיות ברעיון. אם ילדים למטה מבני שבע היו בעיני החוק הישן מחוץ לכל אחריות פלילית, למה לא ייחשבו כך אף בני שמונה, תשע ועשר שנים? בשנת 1629 דנו באנגליה ילד בן שמונה לתליה על הציתו שתי גרנות, לאחר שבית הדין היה משוכנע שהילד עשה זאת „מתוך זדון ונקמה בדרך ערמה וזריזות“. הילד מיכאל המונד, בן שבע, ואחותה בת אחת-עשרה, נידונו לתליה בעיר לין, באנגליה, בשנת 1708, על פשע „שפשעו במשותף“. ענין רב עורר בשנת 1748 המעשה בילד בן עשר שהרג ילדה בת חמש, והשמיד את כל העקבות. בסופו של דבר נמצאה גיית הילדה בתוך ערימת זבל. לאחר חקירה ממושכת ומיור געת הודה הילד במעשהו ונידון לתליה, אך המלך נתן לו חנינה, ושוב בשנת 1801, תלו באנגליה ילד בן י"ג על גניבת כף, באמריקה (במדינת ניו ג'רסי) נידון בשנת 1828 ילד בן י"ג לתליה בעיון „רצח“ והוא אף נתלה, וגם בשנת 1335 נידון לתליה באנגליה נער בן תשע על גניבת חפץ ששויו שני פנסים; בשנת 1891 נשפטו בליברפול למות שני ילדים בני שמונה ותשע על הטביעה ילד כדי לגנוב בגדיו. הם זוכו מפאת גילם הרך.

בכל המקרים הללו נשפטו הילדים בבתי משפט פליליים רגילים. ברור הדבר שבתי דין שנועדו לאנשים מבוגרים לא יצלחו לטפל בהלכה בילדים בשנות גידולם בטרם עוצבה דמור תם האמיתית ובעודם נתונים בתקופה של שינויים ותמורות. באמריקה, כמו באנגליה, היו קיימים בתי דין מיוחדים שהיו נקראים „בתי הדין של מצפון המלך“, ולהם סמכות מיוחדת שלא לפי החוק והנהוג המקובל. הם נזקקו לעקרונות הצדק והיושר הכלליים. אחת הסמכות יות של בתי דין אלה היה הטיפול בילדים עזובים, ולבתי דין מיוחדים אלה החליטה הקבוצה הקטנה בשיקאגו למסור גם את האחריות לילד

לפני חמישים שנה ראתה אמריקה לראשונה בפעולתו של בית דין לצעירים. בשיקאגו היה הדבר, באפריל 1899, שם רשמה קבוצת יודע-דין ועסקני חינוך בראשותו של אפרים באנינג את קווי היסוד לפילוסופיה ולמגמות היסוד של בית הדין לנוער. היא הכריזה על עקרונות „המשפט ליחיד“, הוך התפתחות, עתירת המאורעות והסערות, של המחצית המאה האחרונה הלך ונתבצר האידיאל של „המשפט ליחיד“ שנתגלם לראשונה בשיקאגו. נשתנו אולי הקווים הכלליים של בתי-הדין, נכנסו גישות ונטיות חדשות לפתרון בעיות, אך שנות הנסיון אישרו את ההנחות שהניחה בהם קבוצת חכמי המשפט והחינוך בשיקאגו. בצד עקרון החופש מפני זיכוי עומד כיום איתן במדינות רבות עקרון זה של „המשפט ליחיד“.

משזכינו לכינון מדינת ישראל ולטיפול מוסרי דותיה הרכים, ראויים שני עקרונות אלה שישמרו גם לנו למופת. עוד ימים רבים תהיה התפתחות של מדינתנו נתונה לתנודות בלתי פוסקות בגלל גלי העליה המגיעים בזה אחר זה. יש להעמיד אפוא את בעיית הילדים והילדות העזובים בראש סדר יומנו. גורל הנוער העזוב, שהזפק לרחוב, חייב לעורר את הממשלה למעשים נועזים מיד. נוער זה בעשה בית יוצר לכוותיה השלייים והנפסדים של החברה, זהו גידול שיש בו משום סכנה לעצם קיומנו כעם. על כן חייב בית דינו של הילד במדינת ישראל לגלות הבנת-יתר ולעורר את שאלת כבוד האדם, שאלת גידול האישיות החפשית והיוצרת, להסיר ביר את הערך של שעת הכושר ושל סיפוק צרכיהם החיוניים של ילדינו המופקרים ומשא-לותיהם החברתיות והתרבותיות שנהיה ראויים לתפיסתנו הרואה את הנוער כ„עתיד האומה“.

ב.

תורת שיקאגו נראתה מוזרה בעיני רבים בתחילתה. בית הדין לנוער נועד לפעול כבאר-כוח המדינה. בית דין זה אינו צריך להיות בית הדין של „עין תחת עין“, אלא, בפעלו כהורי הילד בשם המדינה, צריך הוא להכיר את הילד ביסודו ואת מאויו האינדיבידואליים, ולנסח

על בית דין לנוער היתה מקצחת כוח דינאמי היוני זה בתורת המשפטים המודרנית. דבר זה לא היה מוסיף אלא אייציבות ומסכן את הילדים עצמם. הרבה מחילוקי הדעות בנוגע לבחירת הדין לצעירים, תיפקודם הנאות ותחום פעולתם -- מקורם בחוסר הבנה לגבי דרכו של בית הדין זה ומטרתו. יש בניי אדם המודדים את תבניתו המשתנה של נוהל בית הדין לנוער במידה העתיקה של "עין החת עין". מדוע לא ישלמו הילדים בגופם בעד הצער, הנזק והרוגו שגרמו? זאת שאלתם ונימוקם הוא: "העונש הוא התרור פה". הסבורים כך, אינם מבינים שבית הדין לנוער אינו פוסק עונשין, אלא מסיף מוסר כאב המייסר את בנו. אין ניגוד בין המדינה לבין הילד. אמנם המדינה הביאה את הילד למשפט על עבירה שעשה. משנתחייב הילד בדינו, מקר בלת אותו המדינה תחת חסותה ומסייעת בידו להיטיב את דרכו ולהיות לאזרח מועיל.

ניתנה האמת להאמר, כי במשך חמישים השנים, מאז נוסדו בתי הדין לנוער, נשתנו בתי הדין מבחינת נטיותיהם, התמחותם ועי" לותם. אין כל בתי הדין לצעירים באמריקה דומים זה לזה, כשם שבני אדם אינם דיכיים איש לרעהו. יש בתי דין של נוער עשירים במסורת, ברוחב השקפת עולמם, בידיעותיהם בשדה המשפט והחינוך, בשיתוף פעולתם עם הציבור ומוסדותיו, ויש בתי דין של נוער, המצטמצמים בד' אמותיו של הסעיף היבש, שנתרוששו מחמת העדר יחסי גומלין בינם לבין מוסדותיו המאורגנים של הציבור. במקרים כאלה סובלים הילדים, כשם שהם נעשים לקרבן הנסיבות בשעה שבמשפחתם אין "ערום בית" ויש פגמים אחרים בבתי הוריהם.

ד.

ההנחה שבני אדם שונים הם זה מזה היא ביסודה של תורת בית הדין לנוער. לתורה זו קוראים "משפט מופרט" או "משפט ליחיד". כל יחיד הוא פרט בפני עצמו, הנוטל את המגיע לו בדין ובזכות. דינו של הילד כדינו של כל פרט אחר; אולם יש לו צרכים מיוחדים בהתאם לתנאי חייו ולאישיותו. בכל סדרי משפט הנוער ובניהולו, אין קושי רציני וזולת זיהוי של שוני זה, חקירתו עד תכלית וקביעת דרך הטיפול הרצויה ביותר.

המונח "משפט ליחיד" בבית הדין לנוער פירושו גישה מיוחדת ליחיד, טיפול אינדיבידואלי.

הפושע. וכך הוכר העקרון שאין ילדים מוכשרים ליתן את הדין על התנהגותם, מטעם פשוט והגיוני, שאינם מבוגרים ואין עליהם מלוא אחריות למעשיהם.

היה זמן שסבורים היו באנגליה ובאמריקה ובמדינות אחרות, כי ילד מבן שבע ומעלה מסוגל לכל מלאכת כפים המביאה אותו לעצמאות חמרית. גיל האחריות באותן התקופות, היה, איפוא, שבע שנים. כיום, מאחר שעמדנו על ההכנה וההכשרה החברתית, המוסרית והטכנולוגית הדרושות לאדם עד היותו בר אחריות משפטית, רואות רוב המדינות בארצות הברית כ"ילד" מי שהוא פחות מבן שמונה עשרה.

ג.

בית הדין הראשון לנוער עורר את המחשבה שהילד זקוק לחסותו המשפטית, ועלינו איפוא לשחררו מסדרי בית דין מסובכים ומדקדוקי פורמאליות. הדבר הנה הביא בעקבותיו התפתחות חדשה בניהול בית הדין ובתפקודו. בית הדין עמד לשירותו של הילד לא לפרקים קצרי בים מראש, אלא לכל משך הזמן שהילד זקוק לעזרתו. בית-הדין, לא זו בלבד שחוקר בנסיבות מעשהו של הילד, אלא גם דואג ומטפל בילד לאחר קביעת הנסיבות המיוחדות של מעשהו. לתכלית זו יצר בית הדין מנגנון הנהלתי גמיש המוכשר להחליף את שירותיו ולהתאימם לתנאים המשתנים של הילד ולצרכיו בהתאם לגילו המתקדם עד ההתבגרות.

דבר שאין צריך לומר, בית הדין לנוער חייב בעצמו להגן על הילדים הזקוקים לו והנמצאים בסיקוחו. עליו להחליט על האמצעים ולהמשיך בסיקוח עד תומו. יש שביקשו להגביל את בית הדין לנוער בהפקיד, "ההחלטה המשפטית" בלבד, ולמסור את אחריות הביצוע לגופים אדמיניסטרטיביים. אך הסוברים כך מעידים על עצמם שלא ירדו לעומק המושג של בית-דין לנוער ולא עמדו על היקפו. כשם שבית דין בענייני עזבונו, לא יניח דבר הנוגע ליתומים או לאלמנה, מבלי שהוא עצמו יטפל בה, ואפילו במשך שנים רבות עד חיסול כל הענין כולו, ולא ימסרנו לגוף אדמיניסטרטיבי, כך נותנת מידת הדין שהשופט בעצמו יתמסר לענייני הער הנכשל ולא יעזובנו עד התבגרו. הקיצוץ באחריותו של בית המשפט המטפל בענין העזבונו היה מוסיף מהומה ומסכן את עניניהם של היתומים, האלמנה ושאר היורשים, אף הגבלה מעין זו שתוטל

ולא עיכב בידו לפרוץ את המסגרת החבי רחיה. מאחר שהילד עשה צעד מסוכן בחייו, ופצע עמוק נגלה בנפשו של הילד, בא הציבור ומגן על הרכוש.

הגישה החברתית, המבקשת להחזיר את הילד למוטב ולעזור לו בעוד מועד, מחייבת שבית הדין יטביע דשמו על כל הגורמים שהדאגה לגורל הילד קיבצתם. בעמוד הילד לדין, שוב אין השופט בלבד מייצג את הציבור; כל אדם ואדם הנמצא באולם בית הדין הוא חלק מן החברה ונציגה. לכל אחד ענין חברתי בילד וכל אחד מן המשתתפים בדין חייב להביא עמו אל הציבור את הרושם כי השתתפותו היכרה על ידי השופט, וכי גם הוא חייב במידת מה למצוא פתרון לבעיותיו של הילד. הציבור צריך להרגיש כי השופט מחשיב את התענינותו בילד, כל אדם המופיע בבית הדין צריך שיהיה בו רגש של אימון מלא כלפי תומתו המשפטית והמוסרית של בית הדין ומאמציו הכנים למצוא פתרון צדק. הציבור צריך שתהיה בו התכרה שפסקי-הדין אינם מתנסחים מתוך שיגרה או מתוך שרירות-לב, בפחזות או מתוך רוגז. אדרבה, רשאי הציבור לקוות ולראות שבית הדין פסק לאחר עיון בכובד ראש בכל הגורמים לטובתו של הילד ולתועלתו המרובה ביותר. החלטת השופט אינה אמתלה, "להיפטר" ממקרה מטריד, אלא באה להעיד כי יש לפני הילד סיכויים לתקן את מצבו.

במקרים שילדים מספר נתפסים על דבר עבירה אחת או על סידרה של עבירות, גם אז יש לנהוג בזהירות ולהקפיד, למרות הקשיים הטכניים, על גישה מופרטת לכל ילד וילד. עבירה קיבוצית אינה גוררת עונש קיבוצי. בית הדין חייב להפריד את החבילה. גוונים שונים מתגלים עשה שבית הדין מנתח את העובדות והנסיבות; אף אישיותו של הילד ונפשו אינן ניתנות לטיפול סטוני. ייתכן שאמנם כולם עברו עבירה אחת; אבל בית הדין לנוער אינו משווה לנגד עיניו את העבירה בלבד. אופיו הכללי של הילד ומצב נפשו קובעים במידה לא קטנה את שיקול דעתו של בית הדין. חיים, יצחק, יהודה ויעקב נתפסו על עבירה, ואולם — חיים ברח מהבית, כי אם חורגת מכה ומרעיבה אותה ומפלה אותו לרעה מילדיה; יצחק יתום מאב ומאם, מעונו אינו רשום בשום מקום, אין לו דירה ולא מטה, והוא ברח מבית היתור מים; יהודה אביו נפל בהגיגו על הארץ. אמו

זהו היפוכה הגמור של השקפת „אבן החכמים“ או „הסם לכל“, שלפיה טובה תרופה אחת לכל הלוקים באותו המדווה וכמות אחת של אותו סם המרפא בשעה קבועה אחת לשימושה. בבית הדין לנוער שונים דני ורמי שוני של תגובה וקליטה וממילא שונה הטיפול הנרשם להם. אין פירושו של טיפול אינדיבידואלי, שבית הדין מתעלם מערכים כלליים קבועים, כגון סדרי בית הדין, צינורות הפעולה, מוסדות או התחייבויות חברתיים וכיו"ב. פירושו של דבר הוא שבשימת הלב השיטתית והעיונית אל כל בעיה, יש לנהוג בדרך תיאום היסודות עם כשרון המעשה לטור בתו של הילד ולתועלתו. ההפרטה באה ללמדנו, כי אף על פי שדני ורמי הופנו אל בית הדין על ידי רשות אחת על פי קיבלנות דומות, יש להפריד את בעיותיהם עשה שידונו בבית הדין. כן חייב השופט לסגל הסבר פנים ואופן דיבור המתאימים לאישיותו של הילד. הגישה האינדיבידואלית לכל ילד אין פירושה שהשופט בן-חורין לצאת מגדר סמכותו או לנהוג בכוח שיפוטו מתוך שרירות לב. השופט יבקש להזיק מהילד וממשפחתו את הרצון להבין את הגורמים שהניעו את הילד לעשות מה שעשה. ילד עני „הלוקח“, או „שואל“ לו, בימות הגשמים מעיל התלוי בפרוודור של בית ספר ולובש אותו כדי ללכת הביתה מפני שאין לו מעיל משלו — האם ראוי הוא לעונש? כלום עשה זאת הילד מתוך יחיתות המידות, או מלחץ הגשם והקור? ילד ש„יסתב“ פרוסת לחם למלא נפשו כי ירעב, היש לבו לו? כלום לא יהפך אז מקום המשפט למקום הרשע אם ינהגו בילדים אומללים אלה כנהוג בגנבים? בית הדין חייב ליישב את ההכשלה שבה נכשל הילד, בעזרת מתנכים מומחים, פקיד המבחן המוסמכים ונציגי מוסדות סוציאליים ורפואיים. כי המקרים הנזכרים אינם מעוררים שאלות משפטיות בלבד, בשעה ש„המשפט“ מיתרגם במוחו של הילד כיחס של הכנה וקירבה הנוצר „ביני לבין השופט“, וממילא בין הילד ובין החברה אשר אותה מייצג בית-הדין, הרי הופך כל התהליך הזה להיות תהליך אנושי וחינוכי במיבן ורחב ביותר. בעוד הילד עוזב ומופקר ונתון לרעב ולקור, אין הציבור המיוצג על ידי השופט שם לב אליו כל זמן שלא הפריע את שלום הציבור. אולם משלבש מעיל לא לו כדי לחמם את בשרו, מיד קופץ עליו רוגזו של החוק על שנגע ברכוש הזולת. לפני המעשה לא הגן הציבור על הילד

בחזרתם נסיונו בעבר, מיום לידתו כמעט ועד עתה. על כן גם התרופה למעשה האחרון שבגי ללו הובא לבית הדין צריכה להינתן לאור כל עברו של הילד הצעיר, ולא לאור היום שבו נתפס בשעת קלקלתו. גם מתוך השקפה זו אין סם מרפא אחד לכל הנפשעים.

מגרש שעשועים, בתי ספר מקצועיים, תחנות להדרכה פסיכוטכנית לנוער עזובים, שיכון משפחות מחוסרות גג, טיולים וספורים מאורגנים, פתיחת מועדון חדש, דברים אלה וכיוצא בהם ברכתם מרובה. אבל גם הם אינם בחינת „סמים לכל“, כי גם כאן הטיפול האינדיבידואלי בכל ילד וילד הכרח הוא.

שומת על בית הדין לנוער ליתן מחסה לילדים מאחר שההורים לא עשו כן. המונח הרומי „פארָאנס פאטריאָ“ (אבי המולדת) המקור בל בתורת המשפטים, פירושו שבית הדין לנוער, הנקרא לברר את האשמה שהוטלה על הילד מטעם המדינה, פועל בשם המדינה. לאחר בירור דינו של הילד יעשה בית־הדין אביו — במידה שהורי הילד תאמיניים מולולים באהד ריותם, או שאינם מוכשרים לקבל על עצמם את חובותיהם האבהיות או מפני שאין לילד הורים בכלל. אגב, גם לפי המשפט העברי, בתי־דין מומחים ונבחרים הציבור הם בבחינת אב לא רק ליתומים שבקהלתם אלא גם לילדים קטנים גם כשהוריהם בחיים.

גלמד עוד גזירה שוה בין הורי הילד לבין בית הדין הפועל כחליף להורים שעליהם חלה חובת ההגנה על ילדיהם, חובותיהם של הורים אמיתיים לגבי הילד מהן? לא רק לפי הנהג אלא גם לפי החוק הקיים, חייבים הם לספק את צרכיהם הגופניים של ילדיהם. למעשה, דור רשת החברה מאבות ואמהות שיספקו לבניהם יותר ממזונות ומלבושים וכלי מיטה. החברה מצפה מההורים שישרישו בלדיהם מידות נאות ביחסיהם עם בני־אדם, ערכי תרבות יסודיים והכנה גופנית, חברתית ונפשית למילוי תפקידם בחיים. לשם כך נעזרים ההורים במוסדות שהחברה מעמידה לרשותם. חייבים הם לשתף פעולה עם בתי הספר על מוריו ומחנכיו. פונים הם אל מדריכי הנוער וראשי מועדונים ומסדי תייעים בחוות דעתם ועצתם. בחלונות הילד, נוקטת האם לרופא. ילד שהתקשה בבית הספר עשויה האם לדון על בעיותיו עם מנהלו או מחנכו. כשרואה היא שבנה נגרר עם חברים בלתי רצויים, תשאל לעצתו של מדריך תנועת

יוצאת לעבודתה השכם ושבה עם צאת הכוכבים, ועליה פרנסת עצמה ושני ילדיה. יהודה מקבל, איפוא, את חינוכו ברחוב; ואילו יעקב הוא הגיבור, יש לו „עבר“, הוא רכש נסיון, הוא המדריך, הוא בעל התכונות, והפעם נכשל. החוק שלא דאג להם עד היום, תפס אותם בשעת קלקלתם. המשטרה פתחה „תיק“ אחד לכולם. נערך גליון אשמה אחד נגד ארבעתם. על השופט להפריד מיד בין הדביקים. לפני בית הדין לא רק עברם של הילדים שבמצוקה, אלא גם ובעיקר, עתידם. אם כן הדבר, הרי עברו של חיים ושל בני משפחתו שונה מעברו של רעהו ומשום כך יש למצוא תקנה מיוחדת גם לעתידו על ידי אמצעים שונים ומיוחדים.

ה.

שיחבורו של המשפט, לא זו בלבד שהוא שואף אל טובת הכלל אלא גם מבקש תרופות, אפשרויות וגורמים מחוץ לכתלי בית הדין העשויים להשיג ולבצע מסרות אלו. המונח „שיחבור“ (סוציאליזאציה) פשוטו כמשמעו: השתתפות קיבוצית וכן שימוש קיבוצי. עבריינות של הנוער, הילד המקופח והעזוב, ההופך או העלול להפוך לעברייני־צעיר, ילדים שהופקרו לרחוב, הם נקודות־מרכז של הבעייה. נוסף על סדרי בית הדין המקובלים, שעל פיהם הוקר השופט לגורמי הבעייה, הוא מגייס את כל האפשרויות הניתנות לרשותו מטעם הציבור והמדינה למטרה אחת ויחידה: קיומה ורוחתה של החברה.

בית הדין לנוער אפשר לו שיתפוס עמדה של מנהיגות בתאמו את הגורמים הציבוריים השונים לגבי הילד העזוב. מונה לו תפקיד אסטרטגי ממעלה ראשונה בחישוב מלחמתה של החברה למען הנוער חשוך־המזל, אנשי הרפואה, הפסיכולוגים והפסיכיאטרים, הסוציולוגים, והרעובדים הסוציאליים, מדריכי נוער, המורים והמחנכים, עסקנים ציבוריים וראשי קהילות, אנשי המשפט והמשטרה — כל אלה יש בידם לתרום משהו ומן החיוב לפתרון בעיות אלו. תרופת תיהם הנפרדות צריכות גיבוש ותיאום בהדרכת בית הדין לנוער.

בבית הדין לנוער, משנקבעו העובדות, תופים סים מקום בראש ניתוח הסיבות והאבחנה. אך תמימים וקלי אמונה יקבלו את התורה על אחידות הסיבות של העבריינות. הבודק את מעשהו האחרון של הילד ימצא שהוא טבוע

שליחיו, יעבוד בקשר הדוק עם בית הדין, עד שישגיג את המטרה.

ג. בית הדין לנוער הוכיח במידה מספקת את התבונה והיתרון שבמשפט המופרט: ילד ילד ובעיותיו.

בית הדין לנוער הוא משום־מה המעורפל והסתום ביותר בכל מערכת בתי הדין בארצות רבות, וגם בארצנו. הפילוסופיה של בית דין זה המיוחד במינו, המבוססת על „משפט ליחיד“, סדרי הדיון והגישה האנושית־חינוכית־חברתית אל הבעיה; גם בה תכונות שרוב האוכלוסים עדיין לא עמדו עליהן כהלכה. עקרונות אלה סופם שישתמשו גם לגבי דיני עונשין בכלל. בבתי הדין למבוגרים הדגש הוא בדרך כלל „עשית או לא עשית המעשה שמיחסיים לך?“ בעיני החוק הפלילי המקובל, אין נפקא מינה מהו הכוח המניע והממריץ אדם לעשות את המעשה שעשה. סעיף זה של החוק הפלילי יש לבטלו על כל פנים בשעה שילד עומד בבית הדין לנוער. באילו נסיבות עשה הנער מה שעשה? במה אפשר לסייעו שלא יחזור על מעשהו זה? מהם הגורמים העיקריים לעזובה ולעבריינות במקום? אלו הן גישות־יסוד של בית הדין לנוער.

ציבור בן־תרבות אי אפשר לו להסתפק בזה שרובו הגדול הם אנשים בריאים, בעוד שמיעוט נושא בקרבו טפילים מסוכנים העלולים לקעקע את יסודות הבריאות של האוכלוסיה כולה. הכל מודים כי חלק גדול מן העבריינים לא היה יוצא לתרבות רעה, אילו היה בידינו להתחייבם, לפקח על מעשיהם, ללמדם ולהדריך במסרם סמו מן הדרך הישר. אם לא עשינו זאת, כשלונם כשלוננו וחרפתם חרפתנו.

„העברין היחיד“ — אומר מרסיה — „שאפ־שר להחזירו למוטב הוא העברין הצעיר“. חינוך מותאם של הילדים והנוער הנחשלים והעזובים, השימוש בדרכי ריפוי פדגוגיים ופסיכולוגיים בעזרת אישים מומחים בשדה החינוך וענפי הרפואה לסוגיהם, עשויים להביא לידי הפתחה גדולה בעבריינות הנוער ומטבע הדברים גם לידי צמצום העבריינות בכלל. עבודה חינוכית זו בילדים עזובים, מפגרים ונחשלים, יש בה משום הצלת נפשות אבודות. בימי העלייה ההרמונית בארצנו הרי זו תביעה, שתלויים בנו גם שלום הציבור גם עתיד המדינה והאדם בתוכה.

הנוער אשר עמה נמנה בנה, עם כל האנשים הללו, אשר לעזרתם דורשים ההורים במקרה המיוחד, חייב בית הדין לנוער להתייעץ בכל מקרה ומקרה המובא לפניו.

ו.

בית הדין לנוער חייב להיות חלק בלתי נפרד מכל תכנית ציבורית שנועדה לשירותים למען הילד. היחס של בית דין זה לתכנית כולה נמדד לפי אמצעיו של הציבור, נסיונו ויחסי הגומלין שבין הארגונים השונים בציבור. בשטח הפעולה האדמיניסטרטיבית יש להניח שלוש הנחות יסוד אלו: —

א. בית הדין לנוער חייב להגן על המדינה או החברה, כשם שעליו לדאוג במיטב יכולתו לגורלו של הילד. לשם כך על בית הדין לשתף פעולה, במישורין או בעקיפין, עם גורמים ציבוריים שונים כדי למלא את מחסוריו של הילד. לא תמיד רצוי להוציא את הילד מביתו ולמסרו למוסד. אם אפשר הדבר, ואם הדבר הוא לתור עלת הילד, יש להשאירו בבית הוריו, בתנאי שיהיה נתון לפיקוח מעולה ואולי בסיוע כספי מוקצב למען הילד. בית הדין ידאג או להשגת קרן מיוחדת לצרכי הילד ממוסד עירוני או ציבורי אחר. רשאי בית הדין לשתף גם את השלטונות בחלק מהעזרה הכספית הזאת.

ב. בית הדין לנוער רשאי לחכות לתמיכתו הרחבה של הציבור כולו בשאיפותיו לרפא את הילד. אנשים העוסקים בעבודה סוציאלית, בפסיכיאטריה, פסיכולוגיה, סוציולוגיה, רפואה וחינוך, חזקה שיביטו בעין יפה אם בית הדין ישתתף בפעולתו.

כרגיל, נועדו בתי הדין ליישב את סכסוכיהם המשפטיים של שני יריבים: התובע והנתבע. אין השופט רוצה בטובתו של מישהו מבעלי הדין. חותך הוא את הדין לפי חומר הראיות שהובאו בפניו. לפני בית הדין לנוער עומדים לדין שלושה גורמים: הציבור, ההורים והילד. בית הדין לנוער נקרא לקבוע את גורלו של הילד הנכשל. השופט אינו מסתיר זאת: הוא שואף רק לטובתו של הילד. הציבור הזניח את הילד עד כה. חייב השופט לתקן את המעוות ולמסור את הילד לפיקוחו של הציבור. הרי זו בבחינת משמרת קדושה לציבור להחזיר את הילד לתיקונו ולחיק החברה. הציבור, באמצעות

היש לעברית דקדוק?

יצחק לבני

המאיימים על הישגינו בתרבות הלשון עד כה ואוכפים עלינו בקשת דרכים להקלה, לפישוט, ליישור הדורים שנסחמנו בגוף הלשון מכוח גורמי זמן ומקום שאין תובתם עלינו בזמן הזה; ועל הכל נתבעת העזה לסלק אחת ואחרונה את הסתירה שקמה בלשונונו מאז הושם פה לה במבטא הספרדי, בו נשתמר אמנם, יותר מבכל המבטאים העבריים, ההיגוי הקרוב לאמת ההיסטורית בארץ תימן, אך בתנועות ובחילופי שינוייהן הדקדוק קיים, זר מבטא זה לדקדוק ולרבים מכלליו. כוונת הטורים הבאים תהיה איפוא משולשת אף היא: להצביע על הסתירות בין הלשון החיה ובין הדקדוק המסורתי; לחשוף את הניגודים הקשים בפנים הדקדוק כשלעצמו, דבר המונעו מהיות למורה־דרך מסביר ומסדיר שפת עם מתחדשת; והשלישית — להציע מוצא מן הסבך עלידי חידוש שאינו אלא השלם לאותו הרוח הלאומי שבנו, המפעיל עתה את כל מערכות חיינו: לעורר חיים בחומר הקדום, הפעם חומר לשוני, ולהכשירו לצורה חדשה — להלכות מנוסחות על־פי טבע הדיבור וטבע הדוברים, חפשיות מסבל מורשה נעוצה במציאות לשונית נושנה ובפולפולי אסכולה מיושנת. עם כל ראותנו את הלשון כגוף חי נושא תכונות עבר ומשועבד למסורת, אין אנו רשאים להתעלם מן התפיסה כי הלשון היא מכשיר תכליתי הנתון לידינו להטותו ליעודו היסודי: כל־ישרת לחבר בו את הבריות, קל ונוח ושווה לכל נפש. ומכשיר אשר כזה חייב להיות אף דקדוק אותה לשון.

ב

הארשת שלנו, מבטא ארץ־ישראל, מתנכרת לעקרונות שהדקדוק המסורתי מושתת עליהם. החוקים הפוניטיים, חוקי ההגייה, ומערכת הכלל־לים המורפולוגיים, כללי הנטייה הרבודים על גבם, הניקוד והכתיב המתחייבים מן הפוניטיקה והמורפולוגיה הזן, מקורם בניב עתיק למקרא כתבי הקודש בעיקר, מותאם לנוסחותיהם השור־נות, שאף הן מן הסתם אינן אלא פרי התפש־רות ניבים ואסכולות נקדנים, והדקדוק הבנוי על פיהם אינו אלא מלאכת־מחשבת סבוכה, לפיה יתחוללו תמורות במלים, עת יזדווגו תנועות

לעברית בזמן הזה, המדובבת שפתי מאות אלפים מישראל כפי שהיא הגויה עתה בישראל במבטא העתיד ודאי, מהיותו מבטא העם בארצ־מדינתו, לתפוס מקום בראש שאר כל הניבים שבאומה ולזכות להכרת הדורות, כי הוא הוא הניב המובהק, האחיד לכולנו, המבטא למופת. — היש לה לעברית זו דקדוק, מסכת הוריות או קובץ דינים שהלכותיהם הולמות את הנוהג בשפת יום יום בהיגוי האותיות והתנועות ובניטוי המלים למעשה? —

רבים יקראו ודאי שאלה זו ובעיניהם תמיהה: זה כיצד? כלום ניתן להטיל ספק בעצם מציאות אותה, חכמה' המפורסמת עמנו מאז כ־רחבה מני ים' ואשר רובי כלליה ופרטיה ערוכים בהמון ספרים שמחבריהם בני סמך ראשונים בזמן ובמעלה — אנשי המסורה, אבות הדקדוק, הבל־שנים ידועי השם, המקיימים עדותם כולם כי אכן יש ויש דקדוק לישראל?! —

כאן מקום להשיב עם המשורר: „דברי הלכה לחוה, ולחוד שוטף זרם החיים”. ואמנם זרם חיי הלשון בארץ בדורות האחרונים שטפו פרץ ועבר ועלה על גדות כל האפיקים בהם היחה ביגרת רדודה כמי אפסיים תורת הלשון כפי שניסחיה אף נימקוה מניחי יסודותיה וקובעי דמותה האחרונה. עתה רבים מחוקיה אינם עוד אלא סכרים חוסמים מהלך הלשון החיה, המת־חדשת, הטבעית, אשר מגע פי המונים מפעילה להתחדשות אידיאלוגית כאשר התחדשה פיזויר־לוגית, מה נשתנה־נרע חלק הלשון משאר תחומי תחיינו עם שובנו אל דרך הטבע בחיק אמא־ארץ? הלא בכל אשר נגע עתה במולדת העתיקה תשרה רוח אחת גדולה וחזקה שעיקר טיבה בכך, שהיא פועלת בחומר קדום ומכשרתו ללבוש צורה חדשה: בכוח מדע חדיש תיפתח לנו אדמתנו הישנה, אף תפתח סגור תהומותיה לרותםם לחפצנו; מדוע לא יהיה כן ללשונונו? — לתוך סבך משורג שלוש נקלע עתה הדקדוק העברי המסורתי: היות עיקר תחיית הלשון העברית אצלנו תחיית הדיבור העברי — שימת מליה על אותיותיה, תנועותיהן וצורותיהן בפי העם; הצורך הלוהט להחיש תהליך כיבוש הלשון לתמונים גדולים שהזמן מציפם עלינו נחשולים

כיצד זה לא נכפלת, הרי אנו מבטאים אותה בקצה לשוננו כשהיא נוגעת בתך הסמוך לשיניים העליונות?) משנות את פתח ה' לקמץ: האם, הרם, וכן לפני ע': העם, ומדוע אין הדין כן לפני ה' ה': ה' הוא הָיָא; הָחַן, הַחֲסֵד? ומדוע כן הדין גם לפני אותן ה' ה' במקרה דומה: הָהֵם, הָהֵן, הָחִי, הַחֲמִינִים, הַחֲרִיטִים? באיזו דקדוק מן הכתובים מאז ועד היום יש למצוא ביאור לנוהג אשר כזה בה באות, בו בסוג אותיות ובאותם התגאים? גדולה מזו: ה' ח' ע' קמוצות (ביתר פירוט: ה' ע' בקמץ גדול לא מוטעם; ח' בקמץ גדול תמיד, וגם כשהיא בחטף קמץ) — ה' הידיעה שלפניהן בסגול: הָהָר, אַבְל הָהָרִים; הַחֲסֵד, אַבְל הַחֲסֵד (בהפסק); הָעָם, אַבְל הָעָמִיר; הַחֲדָשׁ, הַחֲדָשִׁים, אַבְל הַחֲדָשִׁים. פוניטיקה זו כמה סתירות סותרות על פניה. ראשית, מדוע רק ה' ח' ע' כשהן קמוצות משנות פתח ה' לסגול ולא כן א': מדוע לא אף הָאָבִיב, אלא הָאָבִיב? מדוע שווה א' אל ה' ח' ע' בה' השאלה: הָאָבִיב? הַחֲדָשׁ? הַחֲדָשׁ? הַחֲדָשׁ? הַחֲדָשׁ? או זו העדיפה על ה' ח' לשנות פתח לקמץ: הָאִישׁ, לעומת הָיִן, הַחֲדָשׁ — למה יצאה מן הכלל המקנה סגול לה' לפני ה' ח' ע' קמוצות, כאמור? מה כאן, דקדוק או דקדוקים, מסורת או ריב מסורות? —

עד כאן לחשבון חוסר העקיבות הפנימית שבדקדוק, אולם בתחום ה' הידיעה וה' השאלה מוקשה ביותר הכלל בכגון, הַחֲדָשִׁים וכו' ובמחיצת מבטאנו, לנו ההוגים חולם, קמץ קטן וחטף קמץ באותה הגייה, הן יתכן הַחֲדָשִׁים כמו הַחֲדָשׁ, וכמו הַחֲדָשִׁים, ולכשתרצו, לא היה הבדל רב בין שלושה סימנים אלו אף במבטאים אחרים בין שהגו חולם וי, בין שהגוהו וי, קרוב היה ראש היגוי אל קמץ קטן ואל חטף קמץ. מדוע אם כן שוני זה? אולי היה מובן ומוצדק לפנים במבטא מן המבטאים, לנו היום אין צורך בו (דבר מוזר לא פחות הוא כנגד זה הנחת חטף פתח בה' השאלה לפני ר' כאילו לא היתה בכלל הגרוניות בשאר המקרים: הָרָאשׁוֹן אדם תולד? וכו' ב, בעוד שלפני שאר הגרוניות הבלתי קמוצות ה' בפתח: הַחֲדָשׁ? הַחֲדָשִׁים? הַחֲדָשִׁים? הַחֲדָשִׁים? —

חוק הגרוניות נעשה כולו תימה בנטיית הפעל, אנו למודים להכפיל ע' הפעל בבניינים פִּיעַל פועל והתפעל: דָּבַר, דָּבַר, מְדַבֵּר וכו'. אך הגרוניות הבלתי נכפלות משנות פתח שלפניהן לקמץ, חיריק לצירה, קיבוץ לחולם,

מסוימות אל אותיות מסוימות על פי עקרונות מוסכמים בסוד האסכולה, והנה כמה מאותן תנועות הרמוזות בצורות כמה נקודות שבכתב הגויות היום בפינו שלא ככתוב ושלא כמנוקד, ואם כן, כמה מן התמורות המתארעות כביכול במלים במעברי צורתן מתנועה לתנועה, שפתנו רואה אותן כאילו אינן, היא בעצם כלא שומעת אותן, ודקדוקיהן איפוא יתירים מיותרים לה לחלוטין. מה, למשל, צורך למבטאנו בכל הטורח הפוניטי המורפולוגי הישן הגורס תחילה חֲכָם בשני קמצים גדולים (גדולים, כי יש כידוע גם קמץ קטן, כגון במלה חֲכָמָה), אח"כ — חֲכָם; מיד שב ומפשר חֲכָמִים, וחוזר תחילה אל חֲכָמָם וכו', ולבסוף גם חֲכָמִי... חֲכָמָם... לשם הסברת כל אלה הגלגולים מקמץ לחטף פתח ומחטף פתח לפתח מעייל הדקדוק חוקי לוואי מעין אלו. קמץ הסמוך לטעם נהפך לשווא כשהטעם מתרחק (במבטא תימן ואשכנז אין הטעם מתרחק — חֲכָמִים, חֲכָמִי — מה אם כן דין חוק זה לגבי-הם?)? בגרונית השווא נהפך לחטף; לפני שווא החטף נהפך לתנועת החטף; קמץ מוטעם נהפך לפתח כשהטעם נחלש בו, כמו בנסמך יחיד, למשל: כינוי-כ"בן וכו' דומים לנסמך, בס"ה חמשה כללי עזר לחילופי תנועת המפתח oh. היש מן המועיל לנו בכל אלה, ואנו הוגים קמץ ופתח וחטף פתח באותה הגייה? וכלום אנו צריכים לשלושה סימנים שבכתב בשביל סוג היגוי אחד אחיד?

הרבה מן הדקדוקים דוגמת מה שהבאנו נעוצים בטיב אותיות הגרון א' ה' ח' ע' וגם ר'. לפי הפוניטיקה הרשמית נפלות הן משאר חברותיהן באלפבית העברי בסגולות מיוחדות להן כולן מכאן ובקצת הבחנות דקות בינו לבין עצמן מכאן, מכוח סגולות אלו מתחייבות תוצאות בכתב ובעל-פה שאין למציאות הלשונית שלנו כל עניין בהן, ואף בדקדוק לשלעצמה, לגבי מבטאו הוא, מופרכות הן מעיקר דינו, אל"ף שאינה גרונית עוד בשום מבטא, והגייתה כולה מיסודה כאילו אינה, ורי"ש שאינה גרונית אף היא — משנות תנועות שלפניהן מטעמי גרוניותן, ואילו ה' ח' ע', אשר גרוניותן היא אף עמנו היום למעשה, גרוניותן בדקדוק מפוקת פקת להלכה, והן מעלות סטיות ויוצאות חוץ לכלל שלא לצורך עצמן וכש"כ שלא לצורך מבטאנו, אנו למודים מאז כי ה' הידיעה תכפיל את האות העוקבת לה; נָהָה, אַבְל א' או ר' שאינן מסוגלות להיכפל (התינוח א', אַבְל ר')

בגופה מחמת גורמי חוץ*). אלא מה, עדיין המדקדקים הנוקדנים מעכבים? — תבוא זכות האזרח בישראל בזמן הזה ותתבע חירותה. רפיון בג'ד'כ'פ'ת' בכללו זמורת זו הוא באילן לשוננו, והעם פורש ממנו ומחזיר לעצמו את הפשטות הקדומה עד היכן שידו מגעת (מן הראוי לחדש גם ב קשה בלבד, כאשר ניסה ר' יצחק אפשטיין ז"ל בשעתו). תופעה זו, כלומר השיבה אל הקדמות ואל הפשטות בדקדוק הלשון כמו השיבה אל עצם חיי הלשון, אל חידוש כוחה החמרי בהגאיה, באותיותיה, נתגלה עתה אצלנו ביותר בתחום התנועות, כפי שיבואר עתה.

ג.

מבטאנו היום אינו מכיר אלא שש תנועות מהותיות הנבדלות זו מזו הבדל איכותי ברור: $\text{ā} \text{ā} \text{ā} \text{ā} \text{ā} \text{ā}$ (פתח, סגול, צירה, חירק, קיבוץ, חולם), אך לדקדוקנו קרו שופעת רוב סימנים בתנועות.

4 תנועות בתחום ah : קמץ גדול מלא, כגון: **בָּא, תָּא, קָא** קמץ גדול חסר, כגון: **בְּבָר, עְבָר;** פתח — **אָך, רְק;** חטף פתח: **אָנִי, עָנִי.**

4 תנועות בתחום oh : חולם מלא, כגון: **אור, תור;** חולם חסר — **חם, קר;** קמץ קטן — **תְּדָשִׁים;** חטף קמץ — **תְּדָשִׁים.**

4 תנועות בתחום eh צירה מלא: **אֵין, בֵּין;** צירה חסר: **בֵּן, קוּ;** סגול: **אֵל, בְּרִיל;** חטף סגול: **אָמַת; אָנוּשׁ.**

2 תנועות בתחום i : חיריק מלא כגון שירי, חיריק חסר, כגון: **אָמוּ.**

2 תנועות בתחום u : מלא, שורוק, כגון: **גְּבֹלָם, חסר — קיבוץ, כגון: פְּלָם.**

1 סימן לשווא, נח או נע ā , כגון: **סְפָרְךָ-בס"ה 17,** בנימטריא טו"ב. האם טוב כל זה באמת? הבה ונבחן.

ראשית, אין לנו כל הבדל היום בין קמץ לפתח ולחטף פתח, ואין לומר בין קמץ מלא לחסר: כולם ā ; שנית, אף אליבא דדקדוק קמץ גדול עניינו סתום, מה נפשך: אם מבטאו כאצל האשכנזים והתימנים, oh, דוגמת קמץ קטן אצל כל המבטאים (חכמה), למה לנו שיהיו מתקרי-אים אחד גדול ואחד קטן? ואם מבטאו כפתח, כמו שהוא בפנינו היום ובפי הספרדים מדורי

תְּחַנְף, מְתַנֵּק, יִחְרַב, יִחְרִיב; אולם רבים מאד גם המתפרצים מפני נוהג זה, כגון: **נַחְלָה, הַנְחָלוּתִי;** **לַחֲטַב, יִחְטְבוּ, יִחְזַק, נַחְלָטוּת,** **מַחְלָמִים, וְמַחְלִימֵנִי, אַחְלָקָה, ויש פסיתה בה במלה: לַחְסוּת גַּם לַחְסוּת; מַחְסָה גַּם מַחְסָה;** **כַּחֲסִי גַּם מַחְסִי; יִחְסֶה, יִחְסוּ, וְעוֹד, וְאֵף לַפְנֵי בַגְדָכֶפֶת; אַחְבֹּשׁ, לַחְבֹּשׁ, יִחְבֹּשׁ מַחְבֹּשׁ, אֲבֵל גַּם יִחְבֹּשׁוּ, יִחְבֹּשׁוּ וְכוּ'. וכן תַּחְבֵּל בַּצַּד תַּחְבֵּל וְכֵן גַּם הַשֵּׁם תַּחְבֹּלוֹת, כְּמוֹ תַּחְפֹּכוֹת, וְאֵכֵן, תַּחְפֹּכוֹת** הוא השם ההולם ביותר לסוף פרק זה בדקדוקנו.

ומן הגרוניות אל הרפיוניות בג'ד'כ'פ'ת', הרבה זרות למבטאנו בהן בדקדוק המסורתי. ראשית, ג'ד'ת' הגויות בפנינו קשות תמיד. רפיון חדל מהן זה כבר, אף על פי כן חורזים אותן במכלול אחד עם ב'כ'פ' שבהן מבחינים דגוש ורפה, אף מוסיפים לנקדן בדגש קל גם בעברית שלנו, כאילו בלעדי הדגש יבוטאו חלילה רפות. עד היכן כוח השיגרה מגיע: אפילו בדבר שביטולו גלוי לעין כלאוזן אין מרפם ממנו: בג'ד'כ'פ'ת'! אולם כאן לא זה העיקר, כי אם בחוסר העקיבות אשר ברפיון ובקשיות שבאותיות אלו אחר שוא נח, אתה מוצא בתחום זה סתירות, מסורות שלא גשתו, שקמא ניגודן, והדקדוק נגרר בשוליהן. **בְּשִׁבְךָ בְּנַפְסִי, בְּאִסְפָּךְ, בְּאִסְפָּם בְּאִרְבָּם, עֲצָבִי, הִפְסִי, פִּסְפִּיקָם, נִפְסִיקָם, רִשְׁפִּי, טִרְפִּי, חִסְדִּי, צְמִדִי, אִסְפִּי, בְּרַפְתָּ, תְּרַפְתָּ — כולם כדין בג'ד'כ'פ'ת' אחר נח דגושות, לעומתם פִּלְבִי, בְּרַפְתָּ, פִּלְבִי בְּשִׁבְבוֹ, בְּשִׁבְבָה בְּרַפְתָּ וכו' — שלא כדין: אחר נח ובג'ד'כ'פ'ת' רפות! הרבה פלפולים בובונו כדי לתרץ רפיון זה, אך נראה כי אין מקום אף לאחד מהם, כי הכוח החי גנוז בפוניטיקה הטבעית המקשה אותיות אלו תמיד בראש הברה, על כן יאמר היום העברי החדש: **צְרַפְתָּ צְבוֹר, בְּרַפְתָּ חַיִּים, פִּלְבִי צִיר, וְכוּ'ב,** והדין עמו. הרי כך היה מעשה באותיות אלו בראשי מלים שעקבו א'ה'י' בטופי מלים: **פְּנֵה בֵית וְכוּ', כְּלוּם יֹאמֵר הַיּוֹם הָעִבְרִי הַחֲדָשׁ כֹּחַ, פְּנֵי בְרִית, לו פְּנִית, אֵינִי כֹתֵב? הַלְשׁוֹן הַחִיה גְּבֵרָה עַל קִשְׁיִים מְלֹאכֹתִים שֹׁסַפְחוֹ לַלְשׁוֹן, סִילַקָה סַפְחוֹת שְׁעֵלו****

* יחכן כי כאן רצון הנקדנים בהבחנה: **נַחְלָה, נַחְלָה —** נפעל מן חלה, לעומת **נַחְלָה** מן נחל; אך אף בזה לא נשמרה העקיבות, כגון ישעיהו יז יא: **נַחְלָה וְכֹאב:** כך אולי אָנְחָה מן אח ולעומתו אָנְחָה מן חנה, איוב יג יז, אך על ענין ההבחנה ידובר עור לחלן.

* ר' הלשון ותססר מאת ג. ה. כורטסינג, כרך הלשון, ע' 183—182 (הוצאת מוסד ביאליק ירושלים תש"ח)

לכך נוטה גם וגד הלשון, וכן גם פְּצָצָה – חידוש ימינו, ציל פְּצַצַת, פְּצַצוּתֵיהֶם! ולפי זה תְּדַשָּׁה כשם עצם ציל תְּדַשַׁת – תְּדַשׁוּתֵיהֶם: פְּבָרָה – לא פְּבַרְתָּ, שיטודה המשקלי מעיקרו פְּבָרָה (פְּבַרְתָּ ארץ) אלא פְּבַרְתָּם, פְּבַרְתִּיהֶם וכו'. וכך לְבָנָה... ירח, לא לְבַנַּת נסמך מן התואר לְבָנָה, אלא לְבַנַּת... כן גם: נְמִלָּה, שְׂבָכָה, בְּעֵתָה, דְּאָבָה, דְּאָגָה; וכך עֲדָשָׁה – עֲדָשְׁתָּ; עֲלָטָה – עֲלָטְתָּ וכו' וכו', זה הבוחן – נטוי במקרא או לאו: מפני שהנטוי במקרא מורגל בפי כל ומתקשים לומר עתה עֲדָשָׁה, עֲלָטְתָּ, נְדָבְתָם, נְדָבְתֵיהֶם וכו' ב. אע"פ שבמשקל זה מצאנו למקרא עצמו מקיים קמצו: קְצַרְזוּתוֹ! ולולא הייתי חושש להיראות כסתם מהפכן, הייתי דורש לקיים אפילו שמות שנטייתם המבטלת קמץ הוזכרה במקרא, אך כאמור יש מקום לפשרה, וטיב הפשרה אינו צריך לחייב הכל. לאמר: אדם שאמר נְדָבְתִי, עֲדָקְתוֹ, אין מהקנים לו נְדָבְתִי, עֲדָקְתוֹ, כי יש זכות לנטיית הקיום לא פחות, אם לא יותר, מנטיית הביטול, וכמו שהוכח כאן.

ה. סתירה בלתי מנומקת וממילא בלתי מוצי דקת היא בשם קְנָה – נסמך יחיד קְנַת־ ונטיית הרבים קְנֻתֵיהֶם בקיום הקמץ.

ט. כך גם קְעָרָה: קְעַרְתָּ כסף, קְעַרְתָּ כסף לעומת הקיים קְעַרְזוּתוֹ.

י. וכן יָפַת – יָפֹת, אך יָפִיתִי.

יא. הָרָה, הָרַתְּ, אבל הָרֻתֵיהֶם.

יב. לְחַיִּים – לְחַיִּי כוּדִין, דוגמת גְּדִי עֲזִים; אבל, לְחַיִּים (הושע יד ד) – אינו כחוק, לְחַיִּיהֶם צ"ל.

יג. עֲבָדֵיהֶם מן עָבַד, ואלו בסידור החפילה, "פְּתָבִי הַקְדָּשׁ" מן קָתַב, "שְׁטָרֵי חֻבוֹתֵינוּ" מן שָׁטַר; וכן פְּסָק־דִּין, לפי המבואר לעיל זו מגמת הלשון לשמור על הצורה המשקלית קָטַל וקָטַל, שלא לערבם עם קָטַ, קָטַל או קָטַל וכד'. ראוי ע"כ להקפיד בקיום קמץ, ביחוד ב"כתב" שמשקלו ידוע לנו בוודאות מן המקרא; שאפילו נסמך ומוקף, וביחיד, אינם מבטלים אותו, קָתַב הנשתון קָתַב־הַדָּת, שָׁטַר, פְּסָק יתכן שמשקלם היסודי בפתח היה חחילה, דוגמת סָבַךְ – סָבְכִי אך היום יש לקיימם.

יד. תמוה ביותר הוא עניין הקמץ של יִשְׂרָאֵל, יִשְׁמַעְאֵל, מִאֲבָב, עָרַב, הֶבְרֵי, וְנָן, שהוא בטל בתואר היחס: יִשְׂרָאֵלִי, יִשְׁמַעְאֵלִי, מִאֲבָבִית, מִאֲבָבִית, עָרַבִי, עָרַבִים, עָרַבִים הֶבְרִי, הֶבְרִי, וְנָנִים, והרי רוב שמות מסוג זה מקיימים קמץ בתואר היחס: עֲמַלְקַי – עֲמַלְקִי.

דְּכָאֵי? כאן גם צִנְאָרִי, צִנְאָרִיכֶם, צִנְאָרֵיהֶם מן צִנְאָר קמץ גדול מלא א' שלא כסדרו.

ג. כנגדם, אֲפָרִיכֶם מן אֲפָר לעומת פְּפָרִי מן פְּפָר יוצא חוץ לגדר משקלו בקיום קמצו.

ד. וכן מוזר נראה גם קיום הקמץ בשם תוֹשָׁב – תוֹשְׁבֵי גִלְעָד: הרי קמץ במשקל זה בטל בכלל: תוֹלְעֵי תוֹתָחִי, וכד'.

ה. ואשר לקמץ הסמוך לטעם, תמוה ביטולו במשקל פְּרִיץ, סְרִיס שבדרך כלל הוא קיים: פְּרִיצִים, פְּרִיצֵי עַמְךָ, סְרִיסִים – סְרִיסֵי הַמֶּלֶךְ; והנה גם פְּרִיץ חֵילֶךָ, סְרִיס הַמֶּלֶךְ, סְרִיסֵי הַמֶּלֶךְ.

ו. לעומת אלה בלתי מובן קיום הקמץ בשמות שְׂרִיג, רְהִיט: מדוע שְׂרִיגִים, שְׂרִיגֵיךָ, רְהִיטוּ? הרי אין אלה תוארי מקצוע ותכונה מתמידים, כאלה שבסימן ב' וה' לעיל?

ז. קשה מכולם משקל קְטָלָה, נתלקו בו ראשונים ואחרונים, לשון מקרא ולשון חכמים: הללו מבטלים קמץ ראשון בנטייה: אֲדָמָה – אֲדָמַת, בְּרָכָה – בְּרָכְתִי, גְּעָה – גְּעַרְתִּי, נְדָבָה – נְדָבַת... והללו מקיימים אותו קמץ: תְּזַרְהָ – תְּזַרְתָּ, – תְּזַרְתָּ... וכך: גְּמָרָה, דְּרָשָׁה, הִבְרָה, תְּרַשָּׁה, סְבָרָה, עֲרָה, פְּשָׁרָה, קִסְטָה, תְּקַלְהָ; ונראית דעת האחרונים, שכן ע"י כך אנו מקייר מים צורת המשקל ואיננו מערבים אותה באחרת, במשקל שהוא, קְטָלָה מיסודו; כי באמרנו מן בְּרָכָה – בְּרַפְתָּ הרי זה כאלו נטינו שם שחחילתו (על דרך השערה) בְּרַכָּה, דוגמת לְשַׁפַּת – רַצְפַּת – כן לְשַׁפָּה, רַצְפָּה, ובזאת הגדלנו הערבוביה. לא כן אם היינו אומרים בְּרַכַּת, בְּרַכְתָּנוּ, כמו שאנו מורגלים בשמות המאוחרים: סְבָרַת, הִבְרַתְנִי, עֲרֻתֵיהֶם וכו' ב. הרי מגמה זו בולטת אף בשמות ממין זה שצירה באמצעם: אֲבָדָה, בְּעָרָה, גְּזָלָה, גְּנָבָה, דְּלָקָה, הַפְּכָה וכדו' מיהם, שאף המקרא נוטם אֲבָדַת, גְּזַלְתָּ, וכו'. שאם אמרנו אֲבָדַת, גְּזַלְתָּ, היה חל בהם ערבוב צורות. הרי אפילו בקיום הצירה והקמץ במשקלים קָטַל, קָטַל מסחבת המגמה שלא לערב הצורות: שאם אמרנו מן פָּרַט פְּרָטִי, הרי זה כמן פָּרַט, ומן זָאב – זָאבִי הרי זה כמן זָאב, למשל. יש איפוא להצטער על מחלוקת דקדוקית זו בו במשקל. ויש מקום לפשר בין שתי נטיות אלו: כל שלא בא לו זכר נטייה מבטלת במקרא, אף אם השם עצמו במשקלו בא שם, מקיימים בו קמצו, ואין צריך לומר, כל שם שלא בא זכרו כלל במקרא, בין שחודש כדורות ראשונים בין שחידשנוהו אנו – קמצו קיים: אֲמָנָה מקראית היא, אך לא נטתה שם. על-כן אֲמָנָת, אֲמָנוּתֵיהֶם

אך גם: מַצְבָּת, ואף כַּצְבַת וכן מועצותיהם מן; מועצה, וראוי מועצת וכו'.

כא, תַּקְטְלָה - מקיימת צירה: תַּרְדֵּמַת א' אך תִּכְתָּה - תִּכְתָּת, תִּלְעָה - תִּלְעָתָם, ורצוי קיום הצירה אף כאן.

כב, קִטְל - כתאר - מקיים צירה: אוֹכְלָה, בִּוְגְדָה, בִּוְעָרָה, וזִלְלָה, יוֹלְדָה נֹטְרָה, סוֹרְרָה, רוֹמְמָה, שׁוֹכְבָה, שׁוֹמְמָה ואף ברבים: שׁוֹמְמִין, עֲזוּמָוֹת, תּוֹפְפוֹת, וכן מְכַסְפָּה, מְרַקְדָה, מְשַׁכְּלָה; מְהַנְכְּרָה, ומה צר שלא נקטנו בקיום צירה זה בכל הבינונו.

כב, קָטַל - מקיים צירה: שְׁלֵשִׁים רַבְעִים, אך כנגדם אֱלִיָּם, עֲלָגִים, עֲנָרִים, פְּסָחִים, חֲרָשִׁים, קֶרְחִים.

כג, לָדָה - לָדַת, אבל שָׁנָה - שְׁנַתוֹ; אך לשון חכמים קיימה גם אותה: שְׁנַת קְבֵעַ, כד, פְּלִי, פְּלִים - פְּלִים... פְּלִיָּהם אבל, פְּרִי - פְּרוֹת, וברבות! - ואעפ"כ הצירה תמיד קיים: פְּרוֹתֵיהֶם: כך נהגו חכמים!

כה, קָטַל - מבטל: לָבַב - לָבַב, אבל צִלַּע - צִלְעֵהֶםשָׁכַן, גָּכַר - גָּכַר הארץ.

כו, כָּזַבַת - מִזְכְּחִי, אבל מִסְכְּנִי, בלשוננו היום - מִסְכְּנִים! כך גם מְמַרִים ז', מִסְכְּרִים ** סימני מאבק בין ניבים לקיים או לבטל תנועות השם אגב נטייתו ניכרים גם בתחום החולם, ניקודים כגון פָּעֵלוּ (פעמיים) לעומת פָּעַל והספרדים קוראים פָּעֵלוּ, כלומר: בקמץ גדול; תִּאָּרוּ (פעם אחת) לעומת תִּאָּרוּ (גם כאן, כידוע, הספרדים קוראים תִּאָּרוּ); וכן אֶרֶח - אֶרְחֹתֶיךָ, אֶרְחֹתֶיךָ לעומת אֶרְחֹתֶיךָ וכו'; אף גם הניקוד המזור של חסף קמץ בלא גרוניות: קְרָשִׁים, שְׁבָלִים, כְּתוּמֹת, צִפְרִים, גם גְּרָנוֹת (פעמיים) קְדָדוּ, והמכורת ההקיפה לקרוא שְׁרָשִׁים כמו שְׁרָשִׁים, לאמור שוֹרְשִׁים - כל אלו מעידים על קיום זרם חזק בלשון הקדמונים שתבע קיום הצורה האינדויורואלית המשקלית של השם ביחיד, שלא תשוטשש בניסיה, ונראה לי כי אף, אֶבְרִים' שבלשון החכמים אינו תצורה חדשה מן היחיד המשוער אֶבְר, אלא פשוט רבים של אֶבְר, הרי כך בפירושו קיימו חולט של אֶהֱל ב.אֶהֱלִים, וכבר צווח בן יהודה על אבדן צורות היחיד ברבים בעשותנו פָּעַל פָּעַל פָּעַל, פָּעַל פָּעַל (ואנו נוסיף: פָּעַל, פָּעַל, פָּעַל) כולם פָּעִלִים ברבים (ר' זכרונות ועד הלשון

אָשֶׁר - אָשֶׁרִי, יָכִין - יָכִינִי, חָמוֹל - חָמוּלִי, אָשְׁתָּאֵל - אָשְׁתָּאֵלִי, פָּרְעָחוֹן - פָּרְעָחוּנִי, מְנַחֵם - מְנַחֵמִי.

התפוכות לא קלות מאלה אנו מוצאים גם בתנועת הצירה.

טו, במשקל קטל המקיים צירה תמיד: יָלַל ישימון, זָאָבִי עֵרֵב, יש גם בָּאָרוֹת חָסֵר, פָּאָרִי המגבעות (-מן בָּאָר, פָּאָר).

טז, קָטַל כתואר מקיים דרך כלל תנועת צירה: אֲבָלִי צִיּוֹן, חֲפָצִי צִדְקָי, יִשְׁנֵי אֲדָמַת עֵפֶר, שְׁכַחִי אֱלֹהִים, שְׁמַחִי רַעֲתִי, ובלשון חכמים תְּנִיפִי תוֹרָה, חֲסִירִי כוֹחַ, יִתְרִי מִדַּע, ואצל הפיטנים: רַעֲבִי טוֹבָךְ, צְמָאֵי הַסֶּדֶךְ, תְּאָבִי יִשְׁעָךְ (ולח"ן ביאליק "עֲנִפִי מְשׁוּכָה"; וכך: דְּבָקִי תְּרֹדִי, חֲשָׁבִי קֶרְבִי בלשון החיה בזמננו, אך לעומתם: גְּדָלִי בִּשְׂרַי, דְּשָׁנִי אֶרֶץ, זָקְנִי הַעֲדָה, פְּדָרִי לִשׁוֹן, עֲקָרִי שִׁפָּה, רַעֲבִי אֶרֶץ, יִרְאֵי ה', שְׁלוֹנִי עוֹלָם, חֲבָרִי גִבְרִים, חֲנָפִי־לֵב, עֲרִל־לֵב, וכנגד קַמְאֵת נֶשֶׁם - אִשָּׁה יִרְאַת ה' -! המגמה כאן הינה נראית ברורה: הַבְּחִין בִּין קָטַל לְקָטְלוּ מִן קָצֵר - קָצְרִי יָד, מִן חֶזֶק - חֶזְקִי מִצַּח, חֶזְקִי לֵב, מִן רִשְׁעַ - רִשְׁעֵי אֶרֶץ, מִן שָׁפַל - שְׁפַלְתָּ קוֹמָה, וּשְׁלַא לַעֲרֵב הַצּוֹרוֹת דִּיִּקְוֹ יִשְׁנֵי מִן יִשָּׁן, שֶׁאִם אִמְרַת יָכִנִי הִרִי זֶה כִּמֵּן יִשָּׁן, מִן הִרְאוּי אִפּוֹא לְהַסְמִיךְ בַּשּׁוּוֹה כֹּל קָטַל - קָטְלוּ...

יז, בשם גְּדַר, חָצַר, יָמַד - גְּדָרוֹת, יָמַד - יְתוֹדוֹת, חָצַר, חָצְרוֹת; אבל מוצאים גם קיום הצירה: גְּדוֹתֶיךָ, חָצְרוֹתֶיךָ, יְתוֹדוֹתֶיךָ, יְתוֹדוֹתֶיךָ, יְתוֹדוֹתֶיךָ; ומסתבר כי קיום עדיף, וייוכר לטובה קיום צירה בשמות עֲקָבִי, יָנוּי, חֲמִשִּׁי, סָפְקִי.

יח, קָטְלָה מקיימת צירה כמבואר לעיל, לשם הסתייגות מן קטלָה: אֲבַבְתָּ אַחֶיךָ, גְּזַלְתָּ הַעֲנִי, שְׂרַפְתָּ אִשׁ, אך כנגדם כמה בטלים: חֲשָׁכָה - חֲשָׁכָת, לִבְנָה - לִבְנָה, נִבְלָה - נִבְלָה, שְׂדָמָה - שְׂדָמוֹת, וביותר מוזרים: בְּהֵמָה - בְּהֵמַת (= שְׂאֵלָה - שְׂאֵלְתִי, יש לה גם שְׂאֵלְתִי (איוב ו, ח), בְּהֵמַתִּי... חֲבָרָה - חֲבָרְתֶּיךָ, שְׂכָנָה, שְׂכָנְתָה, אולם עלינו להשוות כולם ע"ד אֲבַבְתָּ, אֲבַדְתָּ, אֲבַדְתִּיהֶם, בקיום צירה.

יט, מִקְטַל מבטל צירה: מָקַל - מִקְלִי וכו' מִפְתָּחַת, מִפְתָּחוֹת, מִסְמָר - מִסְמָרִים וכו' וב. אולם יש גם מִקְטַלִּים, מִשְׁתָּחוּ; ואמנם בזמננו מעדיפים: מִזְלָחוֹת, מִפְרָקוֹת וכו'.

כ, מִקְטַלָּה מקיימת ומבטלת: מִתְרַשָּׁה - מִתְרַשָּׁתָה, גם מִתְרַשָּׁתָה, מִזְמָרָה, מִזְמָרוֹת, אבל מִזְמָרוֹתֶיהֶם, ולעמתם מִסְכְּוֹתָם, מִנְפֹתֵי, מִצְבוֹתֶיהֶם

(*) בירושלמי פלא יוד: ממזיקין, ממזיקים

(**) כך בסיני: מִסְכְּרִים (-תפילת טל, טל יעסיט).

הַבְּאִתָּם הַבְּנֵי אַחַר הַבְּאִתִּי הַבְּאִתָּהּ הַבְּאִתָּהּ וכו', — נתבעת קפיצה בלתי טבעית, ושום דקדוק לא יועיל להסביר לנו מה נשתנה צורה זה מצורה של אותן מלים בו"ו ההיפוך.

ד. הוא הדין בצירה נפעל נסתרות ונוכחות; תְּסַבְּרָנָה, למה? הרי כל הנטייה כולה בצירה היא: אֶסְבֵּר, תְּסַבֵּר וכו', ופחאום — תְּסַבְּרָנָה, הדוגמות המועטות לכך במקרא אין בכוחן להכריע, ראשית הרי יש גם בצירה: תְּעַבְּרָנָה, והשנית, כלום לא אירע אותו דבר בהתפעל? רוב התפעל במקרא בפתח לפני „נָה”, תְּתַלְּכָנָה, תַחמוֹנְגָנָה, תַחעֲלַפְנָה, הַחשׁוֹטְטָנָה, ורק פעם אחת כסדרו תְּשַׁפְּכָנָה (איכה ד א); אַעפִּיכּ לא אמר אדם מעולם תְּתַלְּכָנָה, למשל (עם שיש לבניין זה פתח קבוע גם בשאר צורותיו: וְהַתְּקַצֵּף, הַתְּחַזֵּק, תַחחַפֵּם, תַתְּעַנֵּג, וְהַתְּעַנֵּג, תַתְּעַלֵּם, וְעוֹרֵה), כשם שלא אמר אדם מעולם לגרוס פִיעַל, אם כי צורה זו רווחת ביותר במקרא: יִסַד, לְמַד, גִדַל, שָלַם, ועודי וכן לפני „נָה”: תְּעַפְּסָנָה, תְּרַשְׁשָנָה; אנו בכל זאת אומרים קָשַט, תְּקַשְׁטָנָה, למשל, כך יש לקבוע תְּסַבְּרָנָה תְּסַבְּרָנָה, תְּשַׁמְּרָנָה, למרות הדוגמות במקרא שהן בפתח. — זה גם נכון לפי המבואר, ומקל.

קיצרנו, כאמור, בהבאת הצעות נוספות בת"חום הפועל, כי הצבענו על ההכרחי ביותר, שאר התיקונים הנדרשים בו — עוד נייחד בהם דיבור רנו בשעתו. אולם אף זה המעט יש בו די למען היווכח כי בדקדוק הקיים עמנו נבעים הרבה פרצים מכמה בחינות.

יש בו חוקים פוֹנִיטִיִים, אך אין להם קביעות ולא עקיבות; פעמים נוהגים לפיהם ופעמים לאו, ובמקום שנוהגים לא תמיד מוצדק נוהגם, כשם שלא מוצדק ביטול נוהגם בכמה מקרים. ויזכר כאן באחרונה — לשם הדגמה מאלפת! — החוק הפוֹנִיטִי המפורסם המְקַנָה סגול לכל אות, לא רק לה' הידועה ולה' השאלה, לפני כל גרונית קמוצה בכל ההנאים כביכול, ואַעפִּיכּ יש לו סטיות לא מנומקות בגילוייו, נְאָצוֹת וגַם נְאָצוֹתֶיהָ; נְתַלְּמִים וגַם אֶתְּדִים; הָאֵחַ הָאֵחַ וגַם הָאֵחַ, הָאֵמֹר; (מיכה ב, ז) לַעֲמֹת, הָאֵמֹר; „כדבר הָאֵמֹר” וְלַבְּתָרָה, הַשְּׁתָרִי, וגַם הָתָרָה, (כאן גם הָתָרָה ז).

יש בו חוקים מורפולוגיים, והם מופרים בו במשקל, בו בסוג המילולי, בשם כבפועל, ואף במלות כן, ושוב, עם הסיוט, דוגמה מאלפת, אָלִי כִמוֹ, עֲלִי צוֹרֵתֵן הַקְדוּמָה הַיְסוּדִית

א ב ג (20—17). על כל פנים יש מקום אתנו שהניחו לנו ראשונים להתגדר בו לא רק בדוגר מות אלו — וכל המכות בטענותינו הוא להביא לידי תשוואה ואחידות בצורות ככל האפשר להצלה ולהקלה כאחת: להצלת צורות הלשון ולהקלת לימודה בפני העם.

ה

בנדון זה יש לנו ללמוד לא מעט מדקדוק הפועל העברי. הרי אין כמוהו לעושר הגוונים שבו, ואלה לא מכות עבריות דווקא, שכן סוג לשון זה בכל האומות מנומר ומשופע צורות, מפני שמצויים בו מצד עצמו, כקטיגוריה הגי' נית, המון מושגים מתחלפים, כגון: אופנים (מודוסים) וזמנים, שמות פועל ושמות פעולה, ואצלנו מוסיפים עוד משקלים, בניינים וגזרות, ועוד. אף על פי כן איזו אחידות הרמונית שלטת במבנהו הדקדוקי, איזה רוח מְשׁוֹנֵי משוקע בְּרָגוֹן שבו, יש לנו, כמובן, כמה. תביעות גם לגבי דקדוק הפועל, אבל לעומת השם — כמוהו כאין הוא הפועל בתכנית הרי פורמה הנדרשת בזמן הזה, על כן לא נביא אלא קצת עובדות לשוניות הטעונות תיקון ביותר, באשר נשתתירו בהן חילוקי נוהג בלתי מוצדקים, ומוטב כי תהיה השלימות הפועלית שלימה בתכלית.

א. אין אנו מבינים את הצורך ביוצא מן הכלל של הפעלים, למד, לבש, שייאמר בהם: אָלַמַד, אָלַבֵּשׁ. הרי אלה פעלים יוצאים שדין כולם בחולם: אשמר, אזכר וכו'. וביותר הדבר תמוה לאחר שהרבה פעלים עומדים נשתוותה צורתם ליוצאים כבר בקדמות הלשון: אמשל ואמלך, ואעמק, אדצף ואשפן, ועוד.

ב. הקפדנות התובעת בנסתר עבר צירה בע' הפעל אצל הפעלים ישן, הפץ — עבר זמנה לא רק עתה; הרי אף לבש („גאות לבש") נהגנו לומר לְבַשׁ, וכן צָבַק, בָּשַל, ורבים מעשרות פעלים. בסוג זה שבמקרא צורתם פָעַל בעבר בהפסק (עיין דקדוק הלשון העברית החדשה והישנה, י, לבני, עמוד ס"ו), והרי יש בזה גם היכר הבתנה בין הווה לעבר: תָּפַץ, לָשַן בהוה, תָּפַץ, לָשַן בעבר.

ג. הצבור נוטה לומר... הַבְּאִתָּם, הַבְּנֵי וְלֹא הַבְּאִתָּם, הַבְּנֵי. ולמה לא נאשר זאת? כלום אין צירה קיים בהתרחק הטעם? הרי במקרא מצוי משהו מעין זה: הַבְּאִתִּי, הַהַטְלִי, וְהַמֶּתָּ — בו"ו ההיפוך המרחיק את הטעם מן הצירה. בשינוי

ו

העולה מכל האמור עד כה כי ללשון העברית בימינו אין דקדוק. כי הדקדוק המסורתי דקדוק המקרא הוא בעיקרו, ובו שלטו מסורות דקדור קיות, שלא היו בשלום זו עם זו אף בשעתן ולא עלתה ביד המדקדקים להשלים ביניהן בדרך ההטלאה השכלתנית. הפרוץ היה מרובה על הבניי. ועתה עם תחיית הלשון העברית בפי מאות אלפים, עם השתנות המבטא ועם התפתחות מדעי הלשונות בעולם, הגיעה השעת לקום ולבנות לנו את דקדוקנו מחדש. היסודות שעליו ייבנה צריכים להיות כאלה בדרך כלל:

א. תיאום הדקדוק אל המבטא החי.
ב. צמצום התנועות כפי שהן במבטא.
ג. החלפתן באותיות תנועותיות שתחיצבנה בשורה אחת עם כל האותיות.
ד. הסדרה פוניטית ומורפולוגית משווה, אחידה.

ה. שמירה מרובה, בגבול האפשרי, על שליל מות צורות המלים (הבאתי - הבאתם, נספצים, מספצו).

ו. צמצום היוצאים מן הכלל שעל-פי המסורת המקראית.

ז. פישוט כללי הדקדוק לתפיסת העם ולהקלת זכירתם.

ח. הרחבת היסודות הסימאנטיים בהסברת תצורת המלים ודרכי נטייתן (תורת המשקלים).

ט. הפרדה מוחלטת בין קודש לחול: דקדוק המקרא יהיה נלמד בפני עצמו לעומת דקדוק הלשון החיה.

השעה בה אנו עומדים מחייבת. עוד מעט והגיעו אוכלוסי ישראל במדינתנו למיליון ומעלה. מה יהיה שיעור כוח העברית ותרבותה בהמונים אלו? איך אמרנו לעמוד בפני הנתשול הזה? מדוע שאננות קופאת כל כך במחנה גושאי התרבות ואנשי הלשון אשר בישראל? איכן הסנהדרין הגדולה שהיה עלינו להושיב כדי לטכס עצות לקראת הבאות? הנסתפק בפעולה כמותית בלבד ובאמצעים מתמול שלשום? הטורים, המוקדשים בזה לביורור אחת השאלות העומדות ברום עולמנו בתקופה כבירת-תמורות זו, מחכים לתגובה הראויה לשעה זו.

אלי-עלי. אולם לפני כיוויי רכס יכן זהם הן שבהם חוזרת הצורה הזאת אצל עלי - עליכם ין זהם ין - אין היא חוזרת אצל אלי: לא, עליכם ין וכו', אלא עליכם - וכו'. תאמר, זה לפי חוק פוניטי אחר המחייב חטף סגול להי-הפך להטף פתח: כמו אמת - אמתו? המעט לנו יוצאים מכלל זה שאינם משנים כן? הרי אגוז - אגוזים, אגיל אגילים: אליה - אליהם. אליהם; הרי אמונה והרי אסרה, נאסרה, ועוד. יש בו חוקים אתימולוגיים, ואין הם עולים בד בבד עם מה שהיו צריכים לעלות: מקרה, מצדה, תעלה, מקיימים צורתם מפני ששרשם ערה צדה, עלה: המ' והת' קידומת, כך גם מגן, קסף, מעו, ומדוע מאור, מבוא, מקום שגם בהם המ' קידומת משנים צורתם: מאור - מבוא - מקומות? ולהפך מצנה, פעלה, תקנה, תגרה - מקיימים צורתם מאותו הטעם, שמ' או ת' בהם קדומת, אך לעומתם שקמים, פשתים, תבגים, בטנים, תכמות, אשפות, אהלים ארזהו (מן ארזה) עושים כן בלי מ' קידומת, וכן גם קערוטי, קנזיה, נסתי, קרוטיהם, ועוד - כפי שהובאו לעיל.

יש בו חוקים סימאנטיים, המסבירים קצת סטיות בקיום צורה מסוימת כדי להבחין בינה ובין שכמותה שונת משמע: שבועות, לא שבועות, להבדיל מן שבועה - שבועות, כידוע: וכן שלישים, לא שקישים - שלא יהיו טוברים כי הוא ריבוי מן שלישי: כך אולי גם פרעים - להבדיל מן פרעים, עושרים, אך חוקים אלו לא פותחו דיים ולא נוצלו לבאר הרבה סטיות אחרות שלא היו מנומקות עד כה והופיעו כיוצא אים מן הכלל, מפני שתלו הכל בניקוד, בצורה המשקלית החיצונית בלבד, ולא במשמע הפנימי שבמלה. כך, למשל, תושבי (גלעד), מפרים, אפרים, ממזריהם, מספנים, מסגרים, סנגי, הנח-שבים יוצאים מן הכלל, כי לפי משקלם עליהם לבטל קמץ וצירה, כלל וכלל אינם יוצאים כי שמות מתארים הם. כיוויי אישים ולא חפצים, ודרגה זו מחייבת קיום צורתם המלולית השווה: כגזרה שבמקרא וכן במשניות: לקן-חות, נמושות וכו'). לפי חוק זה מתחייב, למשל, גם אןרתי דוגמת תושבי, וכך אמנם, עמא דבר, ויתאמת גם בזה כדבר הלל: הגח להם לישראל, אם אינם מדקדקים בני מדקדקים הם...

שני כדי חרס

יהודה יערי

לש"י עגנון ברכה נאמנה

ד"ר רפאל מילשטיין לא נתן מתנה ולא קיבל מתנה מימיו. מימיו לאו דוקא. אלא מיום שהיה לאיש ההתחיל נושא את עצמו בגשמיות וברוחניות לא טעם טעמה של מתנה, לא של נתינתה ולא של קבלתה.

את זמניו ומועדיו העלים ד"ר מילשטיין מן הבריות. איש לא ידע מתי חל יום הולדתו, מתי עלה לארץ, מתי התחיל מכהן במשרת מורה בגימנסיה שבירושלים, מתי פירסם את מאמרו הראשון וכיוצא בהם זמנים ומועדים, שאדם עושה אותם הזדמנויות לקבלת מתנות מאת חבריו ומוקיריו. הזמן ד"ר מילשטיין לסעודה של מצוה או לסעודה של שמחה, לא בא אלא לשעה קלה בלבד, לצאת ידי חובה; מברך את בעל השמחה במלים ספורות ואינו נהנה מן הסעודה אלא כמלוא הלגימה של תה, שלא יאמרו, בא ליהנות ואינו גומל הנאה למהניו. וכל כך למה? תאמרו משום „שונא מתנות יחיה“? הבל הבלים. לא איש הוא ד"ר מילשטיין המתנהג לפי פסוק ושנאה היא מידה שאין ליחסה אליו בשום פנים ואופן כלל. לאמיתו של דבר, אין לדעת אם לא היה אוהב מתנות אלמלא טעם טעם נתינתו וקבלתו. אלא שיותר מכל דבר אחר בעולם יקרו לו לד"ר מילשטיין שלווה ואורה חיים פשוט ומסודר, חיים שאין בהם לא סיבוכים ולא דאגות יתירות. מתן מתנה פירושו דאגה, שכן חייב הנותן להתחשב בטעמו של המקבל ובצרכיו, שלא ליתן לו דבר שאינו חביב עליו, קבלת מתנה שוב כרוכה בדאגה, שכן חייב מקבלה לגמול למיטיבו בשעת כושר, לחרתו על לוח זכרונו, לדעת את מועדי שמחותיו והצטרכויותיו. נמצא שלא מתנה בלבד הוא מקבל אלא יחד עמה הוא מקבל עול על עצמו ואין בידו לפרקו אלא אם כן הוא מטילו על מי שהטילו עליו חוזר חלילה עד בלי סוף.

אורח חיינו מדוד ומתוכן כשעון ממש. אלמלא היו אנשי ירושלים מקפידים על שעוניהם שידייקו במהלכם, היה בידם לכוננם על פי הליכותיו של ד"ר מילשטיין. בכל יום ויום בשעה קבועה ומדויקת אפשר לראותו כשהוא הולך לבית הספר, תיק עשוי עור בידו האחת ומקל בידו האחרת הוא כמו מידה בידו, למדוד את צעדיו שלא יהיו גסים ביותר ולא קטנים ביותר. סיים עבודת יומו מיד הוא נכנס למסעדה הסמוכה למקום עבודתו, יושב לו במקום קבוע ואינו מוציא על סעודתו אלא חצי שעה בלבד, לא פחות מזה ולא יותר מזה. המלצרית כבר יודעת את הליכותיו ואת המאכלים שהוא רגיל לאכול בכל יום והיא מגישה לו את סעודתו כמבוקשו, בלא שאלות ובלא שהיות יתירות. כל יום ויום, קיץ וחורף, חול או מרעה, הוא יוצא מביתו אחר הצהריים ומטייל לו טיול של הנאה במוצאי העיר, יוצא הוא מביתו בנסות היום לערוב וחוזר לביתו מיד אתר שקיעת החמה; מעולם לא הקדים ומעולם לא איתר, וכשהוא מטייל להנאתו במוצאי העיר, שוב אינו מודד את צעדיו במקלו, אלא פוסע פסיעה קצובה עקב בצד אגודל ומקלו מתנוודד בידו ואילך ואילך כמין מטוטלת גדולה לשמור על הזמן שלא יעבור עליו בלא חשבון. הליכותיו סדורות לפי סדר וימיו מתוכננים לפי תכנית, אפילו דברים היוצאים מגדר הרגיל, כגון ביקור חולים, הלוחית המת, השתתפות בשמחה של מצוה או בכינוס ישובי, וכיוצא בהם דברים שאינם מעשים בכל יום, ד"ר מילשטיין עושה במידה ובמשקל, כאילו לפי תכנית, ליצנים שבחבריו אומרים עליו, שבלוח הזמנים שלו קבע

שעה אחת בכל יום לדברים היוצאים מגדר הרגיל והקדוש ברוך הוא, שחס על בריותיו, מזמין לו בכל יום ובאותה שעה משהו להתעסק בו, כדי שלא יטרף עליו יומו ולא יתבלבל חשבונו.

אף הכנסותיו והוצאותיו ערוכות עמו לפי חשבון וקצובות לפי תקציב: כך וכך שכר טרחה הוא מקבל בגימנסיה, רווחיו מעבודתו הספרותית עולים לסך כך וכך, מזה הוא מוציא כך וכך לכלכלתו וללבושו וכך וכך הוא מפריש למסים ולצרכי צדקה. וכאן יש להדגיש שלצרכי צדקה הוא מפריש ביד רחבה אף על פי שלכלכלתו אינו מוציא אלא ביד קמוצה. אכן, אדם אוהב שלווה וסדר הוא ד"ר רפאל מילשטיין.

אפשר שזוהי הסיבה שלא נשא אשה מימיו, ושלא המיר את עבודתו בעבודה אחרת. בעלותו לארץ קיבל עליו משרת מורה להיסטוריה וגיאוגרפיה בגימנסיה העברית שבירושלים ובמשרה זו הוא משמש עד היום הזה. אפשר שזוהי הסיבה שבמשך עשרים ושבע שנות שבתו בארץ לא יצא לחוץ לארץ אפילו פעם אחת, לא למסע של טיול, לא לביקור הורים ומורים. לא למסע של לימוד ואף לא בשליחות ציבורית. תאמרו, לא באה שעת כושר לידו? באה וחזרה ובאה, אלא שהוא החמיצה בכוונה.

מעשה ובאו חבריו ממפלגת הפועל הצעיר והציעו לו שיסע בשמם לקונגרס הציוני, שנתכנס אותו קיץ באחת מערי שווייץ היפות. הימים ימי משבר ומבוכה, כך טענו לפניו, ואדם מיושב בדעתו כמוהו, אדם שאינו נתפס למשאות שוא ומדוחים עשוי להביא תועלת מרובה לתנועה ולישוב בשעה זו. חייב הוא לנסוע. טובת הכלל דורשת... ועתה הגיעו בעצמכם, כלום יודעים אתם איש אחד בישוב שהיה מהמיץ שעת כושר לנסיעה לשווייץ על חשבון הציבור ובימות הקיץ הלהטים? אם יודעים אתם, חייכם שאינו אלא אותו ד"ר מילשטיין עצמו!... לא הועילו טענותיהם של חבריו, שכבר קבעו את שמו ברומה של רשימת הצירים. הוא באחת: נסוע לא יסע! היסטוריון הוא, כך השיב להם לחבריו, ומי כמוהו יודע עד מה משובשות הן דרכי הפוליטיקה. הוא לא הסכין ללכת בדרכים משובשות. פוליטיקה אינה מענינת אותו אלא לאחר שנעשית היסטוריה, בעשייתה אין לו חלק.

ישוב מעשה, שנתקבצו חכמי ירושלים וביקשו לשלחו כבא כוחם לוועידה בין-לאומית של אנשי מדע, שעמדה להתכנס באותו פרק באתת מבירות אירופה (שכן ידוע ד"ר מילשטיין כמלומד ובקי מאין כמוהו בלשונות אירופה ואין לך בכל חכמי ירושלים ראוי להשתתף בוועידה בין-לאומית של אנשי מדע יותר ממנו), אלא שגם שליחות זו סירב מלקבל עליו. וכאן היתה התנצלותו פשוטה בתכלית: נסיעה פירושה טורת, יציאה ממסלול החיים הרגיל ולא הוא איש שיקבל עליו מרצונו נדודים וטורת.

וכיון שאני מפשפש במידותיו נדמה לי שגם מלחמתו המתמדת לאמת אף היא יסודה באהבת השלווה שלו, באהבת סדר ומשטר. האמת אחת היא, פשוטה וניצחת, שלימה ואינה ניתנת לחלוקה; ואילו השקר מרובה פרצופים הוא, מעוקל ומסובך, אפילו אתה חותכו לגזרים ממשך כל גזר וגזר את חיו כשקר בפני עצמו. תן לו לשקר שיקום, מיד יתפשט ויוליד אלפי שקרים, וסדר העולם מה יהא עליו? כיצד יוכל אדם למצוא את ידיו ואת רגליו בעולם שכזבים ובני כזבים נפוצים בו?... ספר כי יופיע בשוק, ספר ציורי אם מדעי, וד"ר רפאל מילשטיין מגלה בו משהו פגם כלפי האמת, מיד הוא יוצא במאמר חריף באחד מעתוני הארץ, מוקיע את מומו של החיבור ונוזף בו במתכרו בכל לשון של נזיפה. מאמריו מעוררים סנסאציה תמיד, שמגלים את טלפיהם של סופרים למיניהם, שהצלחתם הספרותית גדולה בעיניהם מהאמת ההיסטורית והמדעית. אם אומר שעבודתו הספרותית כל עיקרה אינה אלא מלחמה לאמת, לא אתא כנגד

האמת... מורה רך הוא ד"ר מילשטיין, אינו זורק מרה בתלמידיו ואינו מדקדק בהם כחוט השערה, אבל אם אירע שאחד מתלמידיו נכשל בדבר שקר שוב אינו נפטר ממנו בלא עונש. כיצד? באותו יום, בעת ההפסקה הגדולה שבבית הספר, מאסף ד"ר מילשטיין את תלמידיו, מעמיד את השקרון לפניהם וקושר עליו קינה מרה כאילו, חס ושלום, אסון גדול אירע לו. נמצא שלא התוטא בלבד נענש אלא כל חבריו נענשים עמו, שמקפחים שעת משחקם בדברי כיבושין; על כן נזהרים הם תלמידיו של ד"ר מילשטיין שלא להתפס בדבר שקר. וכך היה ד"ר רפאל מילשטיין רגיל לומר לתלמידיו: „שבח אני את מי שאינו יודע כלום ממי שיודע דבר שבעצם אינו יודע אותו“.

זוה האיש ד"ר רפאל מילשטיין, איש השלווה והסדר, שבמשך עשרים ושבע שנות שבתו בארץ לא נטה מנתיבתו אף כמלוא הנימה, בא יום אחד לחדר המורים שבבית ספרו והודיע כי נתן את דעתו לצאת לחוץ לארץ בימי החופש הגדול. תוכלו לשער בנפשכם מה רעש עוררה הודעתו זו בין חבריו המורים. כביכול נשתנו סדרי בראשית...

אחר מלחמת העולם השנייה היה הדבר, משנסתיימה המלחמה מיד הרגיש ד"ר מילשטיין שלא יוכל עוד להמשיך בעבודתו בהוראה אלא אם כן יצא לזמן מה לחוץ לארץ, יחדש תורתו וירחיב חוג ידיעותיו. מוסדי עולם נתמוטטו, מושגים מקובלים ניטשטשו, מדינות נפלו, גבולות נתבטלו והיאך יוכל להוסיף וללמד את תלמידיו היסטוריה וגיאוגרפיה בלא שילמד הוא תחילה את התמורות והשינויים שחלו בשני ענפי מדע אלה? הוא, שהיה תמיד קורא תגר על מורים שמקנים ידיעות לתלמידיהם והם עצמם ידיעות שבידם קלושות ועומדות על בלימה, ילמד את תלמידיו היסטוריה שאין לה יסוד, גיאוגרפיה שאינה קיימת? על אחרים התרעם והוא עצמו יעשה כמוהם?

קשה היתה עליו ההחלטה וקשה הימנה הוצאה מן הכוח אל הפועל, אך קנאתו עמדה לו שיתגבר על הקשיים. אמנם מסע לחוץ לארץ כרוך בנטיה מדרך החיים הסלולה, אבל ישיבה במקום פירושה נטיה מדרך האמת. כדאית היא האמת שיקריב למענה לזמן מה את משטר חייו המסודר, ראוייה היא שיקבל עול למענה.

צאו וראו מה נפלאים מערכי לב. בראשונה לא הגיע ד"ר מילשטיין לידי מידת האמת אלא על ידי מידת השלווה והסדר. ועכשיו באה האמת וביקשה להרוס את שלוחתו, לסתור את בנין הסדר שהקים.

להיכן יסע? לפאריס, כמובן. שם בילה את ימי נעוריו היפים ביותר, שם עומדת אלמא מאטאר שלו, שם קנה חכמה, שם הוכתר בתואר דוקטור לפילוסופיה, ושם ערדנו חי פרופיסור ל.. רבו האהוב עליו יותר משאר כל מוריו, שמפיו למד היסטוריה וגיאוגרפיה. ותאמרו מה שתאמרו, פאריס אף בירידתה עודנה מרכזה של אירופה, שהייה בכרך גדול זה במשך שני חדשים ובמחיצתו של אותו מלומד, עשויה להרחיב דעתו של אדם, להעשיר את רוחו ולהעמיק את מעייני תורתו.

כמה וכמה שבועות עסק ד"ר מילשטיין בהכנות לנסיעתו. לקח הלוואה בקופת מלוח להוצאות הדרך (ואם תשאלוני, אדם כד"ר מילשטיין לוקח הלוואות? אגיד לכם: מבני העלייה השלישית הוא, ומורים בני התקופה ההיא רגילים בקבלת הלוואות מקופת מלוח יותר משהם רגילים בקבלת משכורתם), הזמין מקום באניה (במחלקה השנייה הזמין כי שמע אומרים שמחלקה שלישית אינה ראוייה עוד למסע בני אדם), עשה לו מלבוש חדש, קנה צרכי מאכל שאינם עשויים להתקלקל, כי שמע על הרעב השורר בצרפת, ולבסוף ישב וכתב מכתבים לחברים וידידים מאז להודיע להם על בואו. אף על פי שלא ידע אם אנשים אלה עודם בפאריס, אם

עודם בחיים. מאחר שלא שמע מהם דבר זה כמה וכמה שנים, אמר בלבו: אכתוב לכולם אולי אחד מהם יגיעו מכתבי ויבוא לקבל פני בבואי. ומובן ממילא שגם לאותו פרופיסור כתב מכתב. הלה ודאי שריו בפאריס, שהרי זה לא כבר קיבל מכתב גדול ממנו, מכתב ראשון אחר המלחמה, בו הודיע לו האיש שהוא חי וקיים ולא זו בלבד אלא שבשנות המלחמה חיבר ספר חדש שיאיר עיניהם של חכמי ההיסטוריה.

שעה ארוכה ישב ד"ר מילשטיין בין שתי מזודותיו הארוכות, ההריו פסוק לפסוק ותיבה לתיבה וסיפר לו למורו במחרוזת של צרפתית מלוטשת על אורח חייו ועבודתו, על דעותיו והגיגיו, על מה ולמה נמנע מנסיעות למרחקים עד היום הזה, ומה טעם נתן דעתו עכשיו לעקור את עצמו מסביבתו ולצאת לחוץ לארץ לזמן מה. באריכות כתב ובחוס לבב, כאדם המסית את לבו לפני אחיו הגדול ממנו, ודמות רבו לא משה מנגד עיניו כל אותה שעה, לא הספיק לסיים את אגרתו עד שעלה רעיון על לבו, רעיון טבעי ופשוט לגבי כל איש ומורז מאד לגבי אדם כד"ר מילשטיין: ראוי הוא אותו פרופיסור שתלמידו, שקיבל תורה ממנו, יביא לו מתנה מארץ ישראל. אותו איש זקן הוא ושבע ימים ואם יבוא לעשות חשבונו עם העולם ימצא שזכויותיו עולות הרבה על חובותיו. מתנה שיקבל מתלמידו לא זו בלבד שלא תטיל עליו עול אלא תעודד את רוחו ותשמח את לבו לעת זקנתו, ומה לא יעשה ד"ר מילשטיין כדי לעודד את רוחו ולשמח את לבו של רבו זה?...

איזו מתנה? כלום אפשר שתהיינה שתי דעות על כך? כדי חרס מתקופת החתים — זוהי המתנה. עדיין זכור הוא החוג לחקר תרבות הכנענים והחתים, שיסד אותו פרופיסור בין הלמידי האוניברסיטה, ומה גדולה היתה אהבתו לכל חתיכת חפץ ושבר כלי מאותה תקופה שהגיעו לידו. כן, שני כדי חרס מתקופת החתים, שנמצאים בביתו, אותם יביא לו לפרופיסור ל. במתנה. אפילו טרחה הקניה לא יתא עליו, שהרי בביתו הם עומדים על הארון הסמוך לשולחנו — פשוט ידך וקחם. אמנם, קשה תהא עליו פרידתם. זה כמה וכמה שנים שהם עומדים שם כמין ספר פתוח ומספרים לו יום על יום על תרבויות שנגוזו, על עמים שנחרבו ועל רוח אנוש שנשמרת במשך אלפי שנים תחת עיי החורבות. ומאחר שאין איש עמו כאן מותר לו לגלות: אותם שני הכדים מעלים על זכרונו גם חלום שחלם בנעוריו, ארכיאולוג יהיה, כך חלם בימים ההם בהיותו סטודנט צעיר, חוקר עתיקות. יגלה צפונותיהם של הדורות שחלפו, יחשוף שרשיו של אילן החיים. אילולא חלום נעורים זה, מי יודע אם היה יושב כיום הזה בירושלים הבהירה וכותב מכתבים לחברים רחוקים שכבר נתערפל זכרם בלב, קרוב יותר שהיה הוא עצמו שכוח זה כבר באחד משוקי המדע שבעולם, ואולי אף לא זה אלא מלוא החופן עפר צבור על גבי המזבח של אחיו באירופה. שהרי בינו לבין עצמו הוא יודע, שרק השאיפה לארכיאולוגיה היא שהביאתו לארץ ישראל, חבריו טועים בו, סבורים הם שלארץ ישראל החדשה עלה, ללחום מלחמתה ולשתף עצמו בבנינה, והוא לא עלה אלא כדי לחקור את עתיקותיה ולחשוף את גנוי הנסתרות שבעפרה. מעולם לא דיבר עמהם על כך ולא העמידם על טעותם. חס ושלום שנתכוון להעלים מהם את האמת, אלא שאין זו דרכו לפשפש בפרהסיה בהליכות חייו וידיים והשתפכויות הנפש אינם לסי רוחו. בבואו לארץ היה מתהלך כמה וכמה שבועות לארכה ולרחבה וביקש שדה לפעולתו הארכיאולוגית. עלה לחברון וירד ליריחו, טיפס על מרומי הרי יהודה ושוטט בערבת הירדן, אלא שעד מהרה נוכח לדעת שאין חיי שלוה וסדר הולכים בד בבד עם ארכיאולוגיה ונעשה מורה להיסטוריה וגיאוגרפיה בנימנסיה אשר בירושלים. וזה כל מה שנשתייר בידו מחלום נעוריו: שני כדי חרס בני שלושת אלפים וחמש מאות שנה, שקנה אותם מאת ערבי אחד בחברון. ואין זה מעט. מחלומות אחרים שחלם בנעוריו אפילו כהרי זה לא

נשתייר בידו. כן, קשה תהא עליו פרידתם, אך כיון שכבר עלה בדעתו לתתם במתנה לרבו הזקן, נדמה לו שלא קנה אותם לכתחילה אלא לשם כך. שהרי מי לימד אותו להוקיר חפצים כגון אלה, מי נטע אהבתם בלבו, מי לימד אותו להתפעל מקלסתר צורתם ולשמוע שפתם האילמת, לא אותו פרופיסור?

משחתם ד"ר מילשטיין את אגרתו מיד עמד ועטף את שני הכדים בצמר גפן, שלא יישברו, שם אותם בקופסה של פח וקשר עליהם חבל דק ולמחרת היום יצא לדרך בלב שמת.

ב.

מסעות למרחקים בעולם פצוע פצועי מלחמה אין בהם לא תענוג ולא מנוחה ואף מסעו של ד"ר מילשטיין לא היה בו משום תענוג. האניה היתה מלאה מפה אל פה, אנשים ועכברים. התא שבמחלקה השניה גרוע היה מתא שבמחלקה השלישית בימים שלפני המלחמה. המזון ניתן בצמצום וטעמו פגום, ונוסף על כל אלה היה היום זועף והאניה היתה מיטלטלת טלטלה רבה. אף על פי כן מצא לו ד"ר מילשטיין פינה שקטה בירכתי הסיפון, שם ישב על כסא מדולדל, הקופסה עם הכדים מונחת לו על ברכיו (גזירה שמא משהו מחבריו בתא ישלח ידו בה) ועליה ספר לעיין בו. כך דרכם של אנשים החרדים על שלוותם: אפילו אתה משליכם לתוך ים סוער נוטלים הם שלוותם עמם.

משהגיע לפאריס ומצא לו מעון לשבתו בו, מיד נטל את הקופסה תחת בית שהיו והלך אל הפרופיסור לביתו. ברגל הלך, אף על פי שהיתה הדרך רחוקה, ולא מחמת קשיים שבתבורה, אלא שכך עלה במחשבתו לכתחילה: לעבור את העיר ברגל קודם שיראה את פני רבו, כדי שלא יבוא לפניו כמי שבא מעולם אחר.

הזקן קיבל פניו בשמחה, חיבקו ונישקו באהבה, כאב המחבק את בנו שחזר אליו אחר נסיעה ארוכה.

„האתה זה, בחורי החביב?“ אמר בקול מרתת, „מה טוב לי שזכיתי לראותך לעת זקנה. האמן לי, בחורי, שלא כתלמיד היית לי אלא כבן היית לי. לא פעם אחת הייתי הוגה בך במשך כל אותן השנים. הוי, לא כזמנים הם הזמנים האלה. בימים ההם היו תלמידים באים לאוניברסיטה לקנות חכמה ועתה באים לקנות תעודות. חבל על העתים שחלפו ולא ישובו עוד... אך למה אתה אתה עומד שם ומחריש? בוא, בני, שב על ידי וספר לי על מעשיך ושלומך. ולמען השם אמור לי שעדיין לא זקנתי כל כך ועוד אזכה לראות ימים טובים מאלה.“

ביקש ד"ר מילשטיין לעשות רצון רבו ולומר לו שעדיין אין סימני זיקנה ניכרים בפניו, אך כיון שלא יכול להוציא מפיו דבר שאינו אמת פתח מיד בענין המתנה: „הרשני נא, אדוני הפרופיסור, להגיש לך מנחה קטנה שהבאתי עמי מארץ הכנעני והחתני.“ אמר ופתח את הקופסה והעמיד את שני הכדים על השולחן לפני מורהו.

„תודה לך, בני, נפלא!“ קרא הזקן ופניו גתלהבו כפני בחור מתפעל. אבל התלהבותו לא ארכה הרבה. פתאום נתקדרו פניו כמי שזכר עגום עלה בלבו. „כן“, הוסיף בשפלת הקול, „כלים נאים... מתקופת החתנים... אלף וחמש מאות שנה לפני הספירה.“

ובאמרו כך נטל את הכדים מעל השולחן והעמידם מן הצד, כאילו הוא מבקש להסיע דעתו מהם.

לא הספיק להתישב עד שהחזיל מפליג לענינים אחרים. סיפר על כל התלאות שעברו עליו בימי המלחמה, על הגרמנים ואכזריותם, על אשתו שמתה מות צער ויסורים, על בניו שהלכו שבי לפני צר, ומששאלו תלמידו על ספרו החדש, שחיבר בשנות המלחמה, הפטירו

בתנועת יד: הספר הוא ספר, אך את אור העולם לא יראה עוד. אין העולם זקוק עוד לתורתו. אפילו מן האוניברסיטה כבר פיטרוהו. וקן הוא. אומרים הם, ולא יצלה עוד לתוראה. על הקתדרה הושיבו אחד מתלמידיו. אילו הושיבו למצער את המובהר שבהם, כי עתה החריש. אבל הם בחרו להם דוקא את הפחות שבכולם, את פאול ג... אלוהים אדירים! פאול ג. פרופיסור מן המניין באוניברסיטה!... אל נא יעלה ד"ר מילשטיין על דעתו שיש בלבו כלום על פאול ג. אדרבה. הוא עצמו השיא שיקבל את הקתדרה, שהרי מתלמידיו המובהרים לא נשאר אף אחד בצרפת. מהם ניספו במלחמה ומהם נדרו לבקש חיים בארצות שמעבר ליס. כן, פאול ג. בחר טוב הוא. אלא שראוי הוא לשבת על קתדרה באוניברסיטה כשם שהוא ראוי להיות נשיא הריפובליקה.

אותה שעה זכר ד"ר מילשטיין בקורת רוח שדוקא שמו של פאול זה נשכת ממנו בעת שישב וערך מכתבים לחבריו ידידיו משכבר. נדמה לו ששיכחה זו יש בה משום אות נאמנות לרבו הותיק. היתה זו שעה יחידה של קורת רוח שקיבל מביקורו אצל הפרופיסור.

ג.

אותו ערב הושבתה שלוותו של ד"ר מילשטיין והופר סדר חייו. שעות על שעות היה מתהלך בחוצות פאריס העמומים. עבר זמן אכילה. עבר זמן שינה, והוא לא יכול למצוא מנוחה לגפשו. אפילו באניה סוערת בלב ים הצליח לשמור על משטר זמני. סעד במועדו ועלה על מסתו במועדו, וכאן, בפאריס השקטה כביכול, נשברה בבת אחת מערכת סדריו. היה מתהלך כך שעות על שעות, תוהה ומתמה על עיר זו שפנה זיוה, פנה הודה, על העולם שנתערער יסודותיו, על פרופיסור ל. שניצוץ חייו הולך ודועך. עיקר בואו לפאריס לא היה אלא בשל אותו מלומד זקן והנה מצא אותו עומד כמעט בשתי רגליו מעבר מזה, מדבר על עצמו כאדם שמספר על מי שהיה ואיננו עוד... אפילו על מתנתו לא שמח כראוי. "כלים נאים... מתקופת החתים..." לא כמי שמקבל מתנה נהג אלא כמומחה זקן ורגיל שמביאים לפניו דבר שיחווה דעתו עליו. כלום לחוות דעתו הוא זקוק? לעודד את רוחו רצה, לשמח את לבו... ומה יעשה עתה? הילך לקנות תורה מפיו של חברו? הן אותו פאול באמת לא היה אלא הפחות שבתלמידים. לא מתוך קנאה אמר הזקן מה שאמר. את האמת אמר. זוכר הוא לא פעם אחת שהיה אותו פאול בא אליו, ומבקש ממנו שיעזור לו בלימודיו. ולא הוא בלבד אלא גם אחרים היו בעזרתו. אילולא חבריו שעמדו לו בשעה קשה מי יודע אם היה מצליח לסיים את חוק לימודיו ולקבל את התואר במועדו. ועכשיו ילך הוא, ד"ר רפאל מילשטיין, וישמע תורה מפיו? אמנם אפשר שגדל בהמשך העתים, ונפתחו לו שערי המדע. אפשר שמפיו יוכל ללמוד יותר מאשר מפיו של פרופיסור ל. אבל היאך יוכל לשבת לפניו כתלמיד בפני רבו? כלום לא יהא בכך משום מעשה בגידה כלפי רבו הותיק? כלום לא יהיה בכך מעשה שקר כלפי עצמו? הן אפילו מכתב לא כתב לו.

היה הולך והוגה בו באותו חבר שעה ארוכה ומתוך שהגה בו נתעוררה בקרבו תשוקה עזה להפגש עמו פנים אל פנים. פגישה בעלמא אין בה כדי להניק, מידידיו הקרובים אמנם לא היה מעולם, אך הרי גם שונאו איננו. למה לא יפגש עמו? אולי יתמכהו בעצה טובה. מכל מקום עשוי הוא להפיג את בדידותו מעט. הן מלבדו לא נשאר לו עוד לא מודע ולא מכר בפאריס. לא הספיק לשבור את תשוקתו זו בטענות שכנגד עד שמצא עצמו בתא של טליפון ציבורי. בלא יודעים נטל את השפופרת וסובב את המחוג לפי מספר הטליפון של אותו איש. האלו, פאול ז' (בשמו הראשון קרא לו, שאילו קרא לו בחניכתו היה צריך להוסיף את

תוארו „פרופיסור“ והוא לא מצא כוח בלשונו לקרוא לו כך). „כאן רפאל מילשטיין... מירושלים... כן, כן... טוב, אשמח מאד...“ זיעה ביסתה את גופו כאילו ניתק כבלי ברזל בידיו. הלה זכר את שמו ושמה לשמוע את קולו. אילולא הכיר את מילשטיין, שרגיל לעלות על משכבו בהקדם, היה בא לראותו מיד, כך אמר; כיון שאין הוא רוצה לבטלו ממנהגו יבוא לבקרו במעונו מחר בשעה כך וכך לפני הצהריים.

למחרת הבוקר השכים ד"ר מילשטיין לקום, פתח את החלון שבחדרו להכניס אויר צח, סידר את מטחו, סעד על שני צנימים ופירות יבשים שהביא עמו מן הארץ, ישב לפני החלון הפתוח והמתין לו לחברו בקוצר רוח.

חברו הופיע לפני השעה המיועדת. ומשנכנס מיד נפל על צוארו של ד"ר מילשטיין בהתלהבות יתירה ובתוך כך נפלה חבילה של גייר מידי ונשמע הקול כקול שברים. גרתע ד"ר מילשטיין לאחוריו בבהלה וחברו גחן לארץ, הרים את החבילה והוציא מתוכה שברי חרס קטנים.

„חבל“, אמר בקול שבור. „בלכתי אליך עברתי לפני בית ממכר עתיקות וראיתי בחלון הראווה שני כדים תיים, כדים נחמדים, אני אומר לך, דוגמאות נפלאות כאלה של עתיקות לא נראו בפאריס זה שנים הרבה. קניתיים, כמובן, אבל כיון שאותה שעה עשיתי דרכי אליך היתה לי הרגשה כאילו על ירך באו לי. חבל מאד, כדים נחמדים...“

ד"ר מילשטיין פניו הלבינו מאד, החריש כדי רגע ואחר אמר: „כן, חבל מאד, חבל שמורנו לשעבר, פרופיסור ל., לא זכה לראותם. זוכר אתה את התוג לחקר תרבות הכנענים והחתים שיסד? הוא היה שמח מאד אילו זכה לראותם.“

הדברים יצאו חלקים מלשונו, בלא כל לבטים, כיון שנשברה שלוותו נשבר כוח עמידתו בפני דבר שקר.

„פרופיסור ל., אתה אומר?“ תמה חברו ושיחק בשעת מעשה בשברי הכדים. „הלה היה שמח יותר אילו הראית לו חלת לחם נקיה.“

„מה אתה סת?“

„מה שאזניך שומעות, חביבי, חוששני שלולא אני, הדואג לו ומביא לו מזמן לזמן משהו להחיות את נפשו, היה גווע ברעב זה מכבר. כלום אתה סבור שהפנסיה הזעומה שהוא מקבל מן האוניברסיטה יש בה כדי לספק לו מזונות כיום הזה? את כל העתיקות שבביתו כבר הוציא למכירה כדי לקנות לו מזון כמה סעודות, כן, חביבי, ימים כאלה הגיעו.“

„כן, ימים כאלה הגיעו“, חזר ד"ר מילשטיין על דבריו וקולו רועד כקולו של ישיש. „הכל נשבר, הכלים נשברים, האנשים נשברים, ההוריה נשברת והולכת... איני יודע מדוע, אבל עכשיו כשדיברת על גורלו של אותו פרופיסור נזכרתי פתאום באבי. זה שנים הרבה שלא העליתיו על זכרוני, איבה נפלה ביני וכינו בהיותי נער, וכשעזבתי את ביתי ללכת למרחקים לא נודעים לא נתן לי אפילו את ברכתו... אני איש פרינציפים אני וגם אבי בעל אופי חזק, כפי הנראה, במשך כל אותן השנים לא כתב אלי ואני לא כתבתי אליו, עד שמחיתיו מלבי... עכשיו נזכרתי בו, מה היה עליו? מה עלתה לו בסוף ימיו?...“

היתה זו הפעם הראשונה שד"ר רפאל מילשטיין שפך לבו לפני אדם. היתה זו הפעם הראשונה שדיבר על אביו בפני איש אחר. דמעות נשרו מעיניו, דמעות גדולות וקשות שהיו כבושות בלבו למימי נערותו. חברו שראה בכך, עמד לו מן הצד כמהומם, הסתיר פניו בידיו ולא אמר דבר, משחזר וגילה את פניו אחר שעה קלה ראה את ד"ר מילשטיין כשהוא מתעסק שם במזודתיו.

„מה אתה עושה?“ קרא בחרדה. „כבר אתה אורז חפצייך? כלום יש בדעתך לעזובני עוד קודם שהספקת לראותני כראוי?“
 „לא, ידידי“, השיב ד״ר מילשטיין, „לא את חפצי אני אורז ועוד נספיק להתראות זה לזה כמה וכמה פעמים. אלא צרכי מוזן אחדים הבאתי עמי מארצי הברוכה ואני מבקש להביאם לו לפרופיסור ל. במתנה“. והוא חייך חיוך מרגיע.

ד.

אותו יום שוב ישב ד״ר מילשטיין בביתו של רבו הזקן. לפני שולחן ערוך ישבו שניהם, המורה ותלמידו, וסעדו סעודה של צהרים ממאכלי המעדנים שהביא עמו התלמיד. מכל טוב הביא עמו: בשר ודגים, ירקות ופירות, יין ושכר. שאותו יום השליך ד״ר מילשטיין מנגד את עקרונותיו ומעצוריו, הלך למקומות שהשוק השחור פורח בהם וקנה מכל אשר השיגה ידו. הסעודה עברה מתוך דומיה גמורה. המורה אכל הרבה והתלמיד נסתכל בו בהנאה, ואכל אך מעט. עם כלות הסעודה כשנתישבו שניהם לפני החלון, הפתוח כלפי אילן פורח, פתח הזקן ואמר:

„בני, מודה אני לך על כל הטוב שעשית עמדי, אך לא אוכל לשלח אותך מעל פני בלא וידי קטן. ראה, בני, כל ימי הייתי שואף להגיע לידי מידת הענווה, שהיא אם כל המידות הטובות. מיסטיקאים שבכם קוראים לה למידה זו „ביטול היש“ ושם זה נאה לה... סבור הייתי שכבר הגעתי לידי מידה זו שכבר אני עומד מעבר ל„יש“ שלי. והנה אתמול באת אתה. שמחתי עמך מאד אף על פי שלא הראיתי לך שמחתי. איריה של ימים עברו הבאת עמך. וגם שגי כדים הבאת לי. כדים נחמדים, שתועלת ישותית אין בהם. אך הנשמה נהנית מהם. והנה לא יכולתי לכבוש את יצרי. מכרתי אותם, את שני הכדים היפים, בשכר סעודה אחת. כלום לא מכרתי יחד אתם גם את מעט הענווה שהיתה בידי?“

אמר ובשעת מעשה הסיר את משקפיו ומחה את עיניו המטושטשות באצבעות ידיו. „לא, אדוני הפרופיסור“, השיב ד״ר מילשטיין בגמגום. „זוהי הענווה האמיתית... כן, אדוני הפרופיסור, הרשני נא לומר כך. רק מי שהגיע לידי מדרגה של „ביטול היש“ עשוי לעשות כך: למכור חפץ שהנשמה נהנית ממנו במחיר סעודה אחת. כך אני סבור, אדוני...“
 כשיצא ד״ר מילשטיין מלפני רבו הרגיש מין קלות בכל יצורי גוו, כאדם שנתלבש בנפש חדשה. ברי היה לו שלא ישאר עוד בפאריס ללמוד תורה. דיו במה שכבר למד. מה למד? למד שדרך ישרה בעיני אדם לא תמיד ישרה היא. שהשקר פעמים משמש לבוש לאמת והאמת לבוש לשקר; למד שאי-סדר יש והוא טומן בחובו סדר גדול, ואף בשברון אתה עשוי למצוא שלימות. דברי שקר שהשמיע באזני חברו היום אמת גדולה היתה חבויה בהם. לאותו מעשה בלתי מסודר של פרופיסור ל. סדר גדול היה בו ואותם הכדים השבורים כמה שלימות היתה בהם...

וכשחזר לארץ ישראל כעבור זמן מה נשתנו הליכותיו ובטלו מנהגיו. שלו ומסודר היה כמקודם אלא ששלוותו היתה חיה ומפרפרת וסדרו חוסס וגועש כסדרה של ההווה. ומכאן ואילך כשהוזמן לסעודה של שמחה או לסעודה של מצוה לא בא בלא מתנה.

אַלְגִּית גְּרָגַר הָאֵבֶק

יעקב קופלביץ

דלל מקור תרמזע.

ובקתעות פנינו - והנה זה אך לעג
לריש נפשנו.

דמעות הלא הן פניני היצור
המסתתר בפני אימת התהום בשרינו
רסוד צבועי הקשה הגנוים באפל.
ואנחנו -

קיא גלים אספי חוף, הקמר
לקל מדרס חיה ורגל-כסיל.
דמעות הן אש הקדש בגביש של מלח
מצל מים המות
על גבול מדבר לבנו. ואנחנו -

גרגרי חול אלמים, לוחטים ונרקסטים,
על אם דרכי ארחות בלב שממה,
הרחק מנאות-מדבר ואף ממראות-שוא...
דמעות -

הן צעקות לדה, שבהפלטון לגיוע תהפכנה
לשרפיתתם קטנים, פלאי עולם סהור,
צלמי בשורה זכים ומתרידים, אשר ימוגו,
בכאב של אשר, מפני יקוד-עצמם.
ואנחנו -

נשובת של רקב קברים יבש, אבק-עבר
נשא ברות זלעפות עקרי, להתקע
אל צוק הדראון של ענאזל.
מקור דמענו כבד חרב, אנחנו
לא עוד נתם לפשע התמימות, נצמדת,
סועה-מרומה, אל כל תעתוע-יו -
לכרע שכולה ופרש ידים שוא
אל מול הלעג הגדול, השפירי...
הנה אסוא אמה, אחרון ניגי עירין,
כמו גרגר אבק,
צורה נצורת-אלם של גלגול
תמורות הנצח,
בצורה בחוף צנת נמיכותה הנאסרה.

עזת התם.

הנה נסיל גולה עם הנסילים אשר נהפכו
לחול דומם וגא בלב מדבר ועל שפת-הים
ועל סלע-עזאול;

פליט מצבא הסוד לא תאר ולא הדר,
בסבלנות של אל או אבן יחפה
עד אם עברו פעמי גאולו את כל המרחקים—
בני אלסוף ועד הרף-עין—
המפרידים עוד ביניהם.

עין ועדנים הן עוד יסוף לדרך
על חוד גשרי הקשת בענן—
שור!— צלם כבוד אבינו הגואל
אשר יצא

ממעי ניני מושלת העתיד.
הלא תדם עד בוא מועד, נסיל טהור בן-אפל!
משגב בגנר אפר התבוסה, בדמי
ההתפלשות, בעווז יקרת-הבזו,
בזמן האמן, לא ישעה אל הנגלות ולכרח-המשקל
לא ישמא ולכל קים ילעג
בשחוק-בחמים.
הלא תדם, הלא תשפל, הלא תשקיל
לאימן הנצחון, הלא תמלך!

ולמשכיות תבל-זונה, קורעה בסוף עיניה,
תפנה ערף!
הן גם לחף, תבל, פתמה עיגף
וחן פנגי-נער אף הוא כבד אין עסף!
תבל בלה,
מות-אקנב, אורכה לנדבת שקר,
יוצאת בצעיף תרמית ובחמודות זלות,
גודפת בשמי דפי, מצבסת פעמי רוע—
מה לי ולך!

הן את, כקצף הנולד לגוץ,
תפנוי על זמר ים אקנב, שבור
מחסר הן, סוער מתאות לאו,
ורק את חלאתך משליכי אל חוסינו
חלוקטים בצער כסופי השוא:
כי לנו

הן רק באשת הפנות לבדה תפל
למורשה ממך, תבלו!

הנתפסל

אָל וַרְעוּתֵיךָ הַבּוֹגְדוֹת בְּפִשּׁוּסִים ?

הַעֵף נִשְׁקָע

בַּחֶסֶח שֶׁל חֵיקֶךָ מִמִּית בְּנִשְׁיַקְתָּ חֶנֶק ?

הַאֵם מִיתַת תְּרַפָּה, מִיתַת רֶקֶב, נִמּוּת -

וְלֹא נִצִּיל בְּבוֹדְנוּ, גָּאוֹן נְסִילֵי טַהַר,

זוֹ לֹא יִמּוּחוּ, פִּי יִגְלַגְלוּ

בְּצִלְמֵי דָמִי, גְּרַמֵּי רְזִים, פְּרִדּוֹת חַיִּים

אֲשֶׁר לְבָשׁוּ -

בְּשֶׁפֶל חֶבְיוֹן הַיֵּשׁ, נֶעְלַם מֵעֵין הַיָּקוּם -

צוּרָה שֶׁל חֶדְלוֹן, כְּדַמּוֹת גְּרַגְר־אֲבָק,

לְמִצֵּן הָיִיתָ לְהַגִּיחַ טְהוּרָה

הַתַּחַת לַחַיִּים, מַעַל לְמָוֶת ?

סַעֵי, תִּבְלֵי, וְנוֹדֵי תְהוֹמָךָ ! לְכִי

לְגוֹרְלֶךָ גּוֹרֵל תְּמוּתָה !

פִּסְחֵי עַל בְּנוֹ-נְסִילִים שְׁמִקּוֹר דְּמַעְיוֹ

נִסְפָּר מִשְׁצַף הָאוּרוֹת

שֶׁל רְאוּת הַכֹּל, נִסְתַּם מִכְּבָּר אֶקְדָּה

שֶׁל חַת הַכֹּל לְמִצֵּן כְּדֵשׁ גָּאוֹן חַיִּים אַחֵר,

יָקוּם אַחֲרוֹן עַל הַגִּיחַ - וְאֵין לְמָוֶת

שְׁלִיטָה עָלָיו.

הֵן טוֹב לְהָיִית

גְּרַגְר־אֲבָק לְמִרְאִית־עֵינוּ, בּוֹ הַתְּמַשֵּׁשׁ

בְּנוֹ-אֱלֹהִים,

מִהָיִית בְּנוֹ-אֲפַע עֵתִיד לְרֶקֶבֹן - וּמִתְעַטֵּף

בְּרֵהֵב צְבָעֵי-קֶשֶׁת עַל הַלַּח קִדְשָׁה -

בְּמַת־יִשְׁחַק צְבוּעָה - שְׁכַלְצַמַת תּוֹפֵעַ

תִּמְוֵג לְהִשְׁכַּח !

הֵן טוֹב הַקָּשִׁיב דוֹמֵם בְּתַחֲתִיּוֹת הַשֶּׁפֶל

לְמַנְגִּינּוֹת הַכּוֹכָבִים -

בַּת־קוֹל פְּלֵאִית מְמַרְחָקִים טְמִירִים -

מִסְפּוֹת קִיש־קִישׁ עָלוֹב עַל פִּגְעַת הַלְבָּטִים

בְּלִגְיוֹן-הַרִיק הַמְתַּנּוֹאֵץ

שֶׁל דְּבָקוֹת־הַבֵּל, הַלּוֹלַח

עֲבָדֵי מַלְכוּת הַרְגַע, קֶנֶל גִּכְפֵי הַשֶּׁבַח

לִיפֵי בְנוֹ-חֵלוֹף - מִדּוֹת,

מָוֶת בּוֹ !

וְלֹא יֵאָבֵל לְאַרְץ עַל פִּגְרֶךָ, תִּבְלֵי,

וְלַמְתָּה, בָּהּ טְמֵאָתָה, לֹא יִבְךָ

נְרַגְרֵי-הָאֱלֹהִים צְנוּ-אֲזַנִּים וּמִסְתַּתֵּר
בְּאֵבֶק עֲרֵבֵי-חֲלוֹף עַל אִם הַנִּצָּח.
אֲשֶׁר-אֶסֶל

זו בו תִּשְׁרֹף לְכֹאֹם קִיָּם וְחִי, שְׁלוֹם לְנֶשׁ,
כָּל רְצוֹן-צוּרָה הוֹעֵה וְעוֹשֶׂה דָסִי,
כְּסוּחֶרֶה תִּמְאֵר עָלָיו מְנַעַת בו אֵף אֶל
שָׁל יִצֵּר לִב־מִתִּים עוֹר וּמִתְלַהֵלֶת.
בְּלֵב מִחֹזֵר כָּל אֲבִיבֵי הַפֶּלֶא,
בְּלֵב הַמְּזוּלוֹת וְהַנְּצָחִים. בְּלֵב הַרְחֹם
הַהִיילִי וְהַמְּאֻזֵּר וְהַמְּתוֹק
שֶׁל הָאִם הַגְּדוּלָה –
יְשֻׁלָּה:

מִשְׁרֵשׁ בְּנֵדָאוֹת

כְּכִרְק בְּשׁוֹרֵת-אֲחֵרִית כְּטָרָם יִבְזֹק,
כְּמוֹ לְקִדְת־מֶרְקוֹ בַת-הַחֶקְמָה, נִצְחָה
אֵת הַחוֹשִׁים מְנַשֵּׁשׁ מַעְגָּל וּכְפִקוּתָם.
יְחִיל בְּלֵב אֲנִי-גְלוֹי וּכְלִיל-הַבְּטָחוֹן,
יְחִיל לֵלֵא מְאוּהָ, כְּמוֹ בּוֹכֵב בְּשִׁבֵי בְלִימָה –
נְרַגְרֵי-אֶבֶק

פְּנֵי אֵין לוֹ וְהוּא הַיֵּשׁ הָאֲמִתִּי.
מִשָּׁל אֶל נְרַבְתִּי הַחֲדָלוֹן. בּוֹדֵד,
נִדְתָּ, נִשְׁכַּח, נְרַמָּס. שְׁקִיעַ
בְּתוֹךְ עֲצָמוֹ וְהוּא דוֹלָה מִמְּעַמְקָיו
אֵת הָאֲהַבָּה וְאֵת הַלֶּחֶם

לְהַחְבֹּדֵשׁ

לְקִרְאוֹת שְׁלֵהֶבֶת הַגְּאֻלָּה אֲשֶׁר תוֹפֵעַ, תִּמְלֵךְ
וְתִרְזַמְּנֵנוּ אֶל לִבָּהּ, לִב־אִם,
אֲשֶׁר תִּטַּע אֵת הַנְּרַגְרֵי בְּלֵב עֲרֵבוֹת מְרוֹם,
תִּשְׁקֵנוּ אֵת הַלֵּב
הָאֲמִתִּי –

וְשֵׁב וְהִיָּה עוֹלָם-חֲלוֹף בְּקַהֵל עוֹלָמֵי-אֱלֹסוֹף
נוֹשְׁמִים בְּתוֹנִפֹת אֲשֶׁר אֵין-סִבָּה
אֵת אוֹר הַדּוֹמִיָּה אֲשֶׁר מַעְבֵּר
לְכָל.

הבעיה הפאוסטית והשפעתה על רוח אירופה

ברוך קורצווייל

המיוחד אשר השאלה לתכלית החיים לובשת בפאוסט.

והמענין שכדבר, שכל זה מורגש כבר באותן הסצינות של 1773, אף על פי שאופיו, חלוקתן וממדיהן נקבעים בעיקר על ידי גרעין חויית, אישי ופרטי לחלוטין, בעצמת ההתנגשות עם בעיה האירוס, הבוחר גם הוא בדמויות שונות רק כדי להפגין ולגלות את אבדיוקנה של בעית האשה. גרטכן הלא היא בבחינת סיכום, התגבר שות ויודי למה שאירע למשורר, לחטא ההכרחי אשר חטא, כשעמד בנסיון להתמסר כליל, לרגע היפה. אותה הנערה היפה מפשוטי העם בעיר פראנקפורט, עליה מספר גיתה ב„שירה ואמת“, ובת הכוהן הפרוטסטאנטי מסיניגהיים, פרדריקה, לא פחות מלוטה שבוארתאָר או לילי, לה הוקדשו שירים יפים כל כך וביחוד אותם הקטר עים, פניני היופי, בספר הי"ז של „שירה ואמת“, כולן הן גרטכן שב„פאוסט“, ולגרטכן זו אחיות בעולמו הפיוטי של גיתה. קלירכן ב„אגמונט“ ומאריה ב„גאָץ“ למשל, אבל, כאמור, החוייה האינדיבידואלית הסובייקטיבית והחד־פעמית חשובה אמנם בתורת גורם מוציא לפועל, אבל מעבר לה נפתחים לפתע אפקים רוחניים איך סופיים, המשכיחים את הדבר אשר גרם באקראי לגילויים. ולא הפרט החוייתי קובע, כשם שגם ה„אורה“ המקומית, המעמדית, או הלאומית, איננה מסוגלת להסביר את רזי היצירה החד־פעמיים. להיפך, החויה הבודדת, הא־וירה, המעמד והעם זוכים מזיו הנצחי והקיים בזכות גאוניותו של אדם גדול, שהיא מתת אלים.

ב.

קדמו לגיתה אחרים, אשר היטיבו לחוש ול־הבחינו, מה רבות האפשרויות האמנותיות והרור חניות הטמונות באותם הספורים על היי־ההרפתקאות של אותו איש, הרב־מג שהוא גם רמאי במקצת. מוזיגה מורה זו של כיסופי המדע עם אמונות תפלות, הבולטת בדיוקנו הרוחני של הדוקטור פאוסטוס, היא אופינית לאישי תקופת הריניסנס המאוחרת. מה שמעניק

אף אחת מיצירותיו של גיתה אינה יכולה לשמש במידה כה מזעזעת עדות לתהליך הבל־תי פוסק של התהוותו הפנימית של המשורר, למאבקו בלי הפוגה על משמעות חיי האדם המודרני, כמו „פאוסט“. משנת 1773 ועד יום מותו כמעט מלווה אותו תכנית עצומה זו, הלובשת צורה ופושטת צורה והיקפה גם הוא הולך ומשתנה ומתרחב, עד שהקורא המשווה את קטעי אור־פאוסט („פאוסט קמא“) מ־1773 ליצירה בדמותה הסופית מ־1808 עומד ומשתאה לפלא של גיבוש פיוטי, שהוא למעשה ויודי גדול על דרך חיי אדם במשך שלושים וחמש שנה, ומה רב הוא התמהוין אם מנסים למדוד את כבדת הדרך המפרידה בין „אור־פאוסט“ לבין גמר החלק השני של „פאוסט“ משנת 1832! יפה אמרו החוקרים, שבמפעלו, ובמידה מסויימת אף בחייו של גיתה, בוטלו המחיצות המפרידות בין סובייקט ואובייקט, ואם כל יצירה ויצירה של גיתה מעידה על משמעותה האובייקטיבית, „פאוסט“ על אחת כמה וכמה. אכן — וקטעי „אור־פאוסט“ יעידו — בדמותו של „פאוסט“ מצא המשורר אפשרויות סמליות עמוקות לבטא מה שהסעיר את נפשו הוא, את חייו החד־פעמיים; הספר העממי על דוקטור פאוסט, מסוף המאה ה־17, לא בכדי משך הוא את דמיון המשורר הצעיר ותבע ממנו לגלות את עצמו, ומשהו עוד עמוק ומקיף יותר באב־טיפוס של הדיוקן מתקופת הריניסנס. כאן, יותר מאשר בכל מקום אחר, חנן אותו האל, להגיד את אשר יסבול — ברם, משום התוקף האובייקטיבי של „קטעי הוידוי הגדול“, מרמזת אפילו יצירת הנעורים, פאוסט של 1773, על בעיה אנו־שית מודרנית רבת ההיקף שלא תחזל להעסיק את המשורר, ואין כאן סתם שאיפה לעמוד על תכלית חיי האדם, כמו שאין כאן תשובה ברורה, חד־משמעית לתועלת שבחיים. כך, למשל, אין ההשוואת השונות והמענינות בין קהלת ואיוב מכאן ו„פאוסט“ מכאן יכולות להבי־היר את טיבה המיוחד של הבעיה הרוחנית־האנושית כפי שהועלתה ביצירת גיתה. שום השואה אין ביכלתה לטשטש את הצביון המודרני

ל עצמו אפשרויות אסתטיות שהיו סתור מות עד כה. אבל רק תקופה זו מתחילה לשער, שתופעה כדוקטור פאוסטוס אינה נתפסת בקטיגוריות של הכנסייה הקאתולית ואי-אפשר להגיב על הופעתה בקריאה לאינקוויזיציה. בצורה עממית, עמומה, המפעילה את הדמיון ואת הגעגועים לבלתי רגיל, לתהומי מייצג הקוסם החוקר-הרמאי תקופה חדשה על כל פיתחיה וסכנותיה, הוא מדבר, חי ועושה בשם אותה הרוח שטבעה טביעה גורלית ומכרעת את קלסתר פניה של האנושות מהמאה הט"ו עד לזמננו.

מארלו ולאסינג הרגישו בסימפטומאטי שבי דמות הפאוסטית, אבל לא עלה בידם לדלות ממנה את כל מה שנכלל בה בחינת רמז מרחוק, חזונו הפיוטי חסר את ממדי הגובה והעומק, כיווני העבר והעתיד, כדי למצות ממנה את כל שלל אפשרויותיה, שנגלו לעיני גיתה, גם מתוך זיהוי מרחיק לכת מדי של תהליך חייו בחינת התהוות מתמדת עם פשר משי מעותה המלאה של הדמות הפאוסטית, ואין לשכוח אפילו לרגע קט שדווקא גיתה נמשך — ולא רק בנעוריו — אחרי היסודות המעורפלים, האיראצינליים והתהומיים שבנושא המרכזי, הדימוני היה ספירה ידועה היטב וקרובה לגפשו ובלעדיו אין להבין את כתבי גיתה בכלל ואת פאוסט בפרט, יש להזהיר מפני הנטייה להשכיח, מתוך הדגשה מופרזת של היסודות ההומאניים והליבראליים שבמפעלו, את משקלם הרב של הכוחות הדימוניים, הטרומפ-הכרתיים, שבעולמו, אף אין לזלזל בכל מה שחורג לחלוץ טין ממה שנראה לבני-אדם פשוטים, "כשורה", הקורא המעמיק ייטיב אם יזדיין בכוננות פנימית רחבה לתופעות פסיכולוגיות שיסודן ברגישות ואייציות נפשית בלתי רגילה, ואם מצוים אנו לגשת ללא משפט קדום לכל אחת מיצירותיו, הלא שבעתים יש להיזהר ביצירת-חייו, שכולה שקועה היא ברקע הדימוני! וכאן מקום להזכיר, אם גם מתוך הסתייגות נאותה לגבי השוואה שאינה אלא רמז בלבד, שאין זה מקרה כי משורר "פאוסט" הקדיש תשומת-לב ושפע אהבה מוצדקת לבן דורו של הדוקטור יוהנס פאוסטוס וקרובו מכמה בחינות, בן איטליה, ארץ כיסופי גיתה, הלא הוא באָנוֹאָנוֹטו צ'אליני, לא רק התרגום למופת של האבטור ביוגרפיה לצ'ליני מעיד על קירבת-נפש לבן הריניסנס המאוחרת; הערותיו העשירות והמאל-

לדמות הקוסם ועושה-הנפלאות את האוירה המיוחדת הם דמדומי עולם תרבותי עתיק כל-יכול, המטילים את צלליהם הקודרים לתוך האפופיה המזורה של המכשף, שידע לייצג בעיני העם, לתפיסתו הוא, את התיודש המסוכן שהתחולל בינתיים בעולם הגדול. —

הריניסאנס והריפורמציה מערערים על תקפו של סולם הערכים הקיים, והם למעשה הביטוי המסוכן והרציני ביותר לעובדה, שתבר נית עיונית ומוסרית מסויימת, ששימשה עד כה כפתרון ותשובה לשאלת החיים, חדלה מלהניח דעתן של שכבות רחבות באנושות האירופית, התשובה היהודית-הנוצרית-הקאתולית לבעיית החיים נדחתה; האדם האבטונומי הרים את ראשו, גישות אחרות לבעיית האדם והחיים פילסו להן דרך ופרצו לתוך העולם הנוצרי-היהודי של ימי הביניים, אקטואליות מהודשת, אם גם בצורה מצומצמת ותמימה למדי, ניתנה ליסודות התרבות האלילית העתיקה, על ערכיה ופתרונותיה היא, ברם, מתוך כך הוצגה לדיון גם גישה אנתרופולוגית חדשה, מהפכנית עד מאד, כנקודת-מוצא לבעיית האדם והחיים יכול לשמש היחיד ובמיוחד היחיד הגדול, בניגוד לקולקטיב, לגוף של הכנסייה הקאתולית.

עד המהפכה הצרפתית היה מיפנה זה, למעשה, עיגנם של משכילים בודדים, מלומדים, אמני החיים, וקדושים כמו ג'ורדאנו ברונו או שפינוזה. המאה הי"ח העלתה ביתר עוז בעיות חברתיות, דתיות ואסתטיות, ששרי שיהן נעוצים בריניסנס, ופיתחה אותן עד שהיה בכוחן לשנות בארצות אירופה גם את המציאות הפוליטית-חברתית. בכל התנועות האלו מורגש גם החיפוש הקדחתני אחר פתרון חידת האדם, התוהה על משמעותו המיוחדת בין שאר רזי הטבע, לא מקרה הוא שאדם כמו לסינג, העוסק בפרשת חינוך האנושות, נטפל לנושא הפאוסטי, כשם שיש בזה מן הסמל, שבסוף המאה הט"ו, באותה הארץ שהולידה את אחד האנתרופולוגים הגדולים ביותר, מחדש הטרנזיה, את שקספיר, ניסה מארלו לעצב עיצוב דראמאטי את דמות הקוסם הגרמני המודרני, חוקיות רוחנית עמוקה מתגלית כאן לעיני חוקר הטרראגדיה: רק תקופה שהשתחררה מחזות האדם הנהוגה בעולם היהודי-הנוצרי היתה מסוגלת לחדש את הטרראגדיה, בחינת ביטוי אדאָ-קונאטי לרגש חיים חדש, שתבע

איסתיטיים אחרים לגמרי, שהמגמה ההומאנית השלטת עדיין מרסנת אותם, אבל הם נושאים בחובם אפשרויות העשויות, עם שינוי הקונסרטילאציה החברתית-הרוחנית, להתגבר על הרצון ההומאני שהודבר עליהן, והכל בעצם תלוי בשאלה הגורלית: מי ישתמש בהכרות המתור דשות במהות האדם — חוג קטן ונבחר של אריסטוקראטיה רוחנית, או שמא יאחזו בהן ההמונים ויהפכו מה שנועד להיות קנינים של יחידי סגולה לנחלת הרבים? תשובתו של גיתה היתה ברורה. הוא לא העריך את ההמונים, הוא לא עמד — בהבדל גמור מבאלזאק, למשל — על טיב הדינאמיקה העצומה האצורה בהם, העומדת להתפרץ ולכבוש, וזה למרות היותו בן דורה של המהפכה הצרפתית.

הנה כי כן, דוקא גיתה ידע להחיות דמות אגדית עתיקה, שבה ראה החגבשות כיסופיו לאדם מודרני, משוחרר מכבלי המוסר היהודי-הנוצרי, שבו בעצמו ובפיתוח בלתי מוגבל של מלוא יכלתו רואה הוא את מטרת חייו. הדמות הפרומיתאית היא האידיאל המרחף לעיני גיתה הצעיר, ולמרות כל ויתוריו בימי חייו, לא עזבה אותו דמות זו עד יום מותו. המרדן בין האלים, שלא נכנע לשום צו שמחוצה לו, הבז לסדרי העולם המקובלים, הוא שהלהיב את נפש גיתה הצעיר, אבל עוד איסכילוס גילה את פניו הרבי-משמיעים של גבורו פרומיתיאוס, ורחוק הוא מהציגו כדמות אידיאלית. בצורה ברורה ומפורשת מניח לנו איסכילוס להציץ לתוך נימוקיו הנסתרים של האל-המרדן, שאינו נלחם את מלחמת הצדק בלבד, כפי שהוא מתמר לעשות, לא, משהו הרסני ושלילי מקדמות הדברים מתגלה בטראגדיה היוונית כמניע העמוק ביותר למעשי פרומיתיאוס. בדומה לאודיסיאוס, גיבור האפוס היווני, גם פרומיתיאוס הוא איש רבי-מזימות. לא למען האדם עשה מה שעשה, אלא למען עצמו, להכעיס את זיאוס, לשלול סדרי עולם קיימים. ואם גם הוא עצמו אינו מגיע לתודעה ברורה במניעי פעולתו, הרי הדיא-לוגים שבינו לבין המקלהות אינם מניחים מקום לפקסוק בנוגע להלקם של הכוחות הדימוניים במעשי הגיבור. מנקודת ראות קוסמית פרומי-תיאוס הוא השולל הגדול, המעמיד מעל לכל את האני. אני זה הוא נקודת מוצא של העולם והחיים בעיניו. אמנם, פרומיתיאוס מכיר היטב את חולשות העולם הזיאואסי; אבל משטר זה נודעת לו חשיבות יחסית, יודע הוא לבלום

פות של גיתה מצדיקות את המסקנה, שקיימים כאן קשרים עמוקים בין נושאו הפיוטי המרכזי לבין חיי צ'אליני.

אבל סיפורו של צ'אליני מקרב אותנו שוב לאותם יסודות נפשיים ורוחניים, שבממדים מרור בייגונים וגדולים יותר בונים הם את ההנחות לעולם הפאוסטי, על כל סתירותיו.

ג.

מי לא יראה בצ'אליני את בנה של הריניסנס, בו בולטים כבר סימני היכר מובהקים של הבארקוקו הקדום? אבל עם זאת צ'אליני הוא גם בן ימי הבינים, ממש כדוקטור פאוסטוס, עדיין הוא שקוע כולו בתוך הקאטיגוריות של אמונות תפלות אשר הוא יודע לנצלן לשם מטרתו הוא, ומה שמקרב אף הוא את צ'אליני לפאוסט בעיני גיתה, שגם הוא נפשו פתוחה לפיתוי הדימוני. מבחינה פסיכולוגית אפי שר לחשוף בנקל גם את הדיוקן הניברוטי של האמן האיטלקי, אמנם יסוד חשוב אחר בנפש צ'אליני, התשוקה הטיטאנית, שהיא גורם מכריע בדמות הפאוסטית, עולה במפעלו של גיתה בממדיו על כל מה שנראה לאיטלקי כחלום הנועז ביותר.

ובכל זאת גם צ'אליני גם פאוסט של גיתה שותים מאותו מעיין עתיקיומין, שלפתיחתו הסירה הריניסאנס חומות כבירות שהוקמו על גבו במשך אלף שנה בידי הכנסייה הקאטולית. האין זה אותו מעיין שממנו עלו וצמחו הדמויות הענקיות של מיכל אנג'לו? ולא מקרה הוא שבימי נעוריו של גיתה חל מפנה מכריע בגרמניה בנוגע לתפיסת העולם העתיק של היוונים והרומאים, וכתבי וינקלמן, אבל גם כתבי י. היינזה, ובמיוחד "הארדינ-גאילו", יוכיחו, וינקלמן נחשב בעיני גיתה כאחד ממוריו החשובים ביותר, ומשום כך חדלה ההתייחדות עם העולם העתיק להיות ענין של שעשועים גרידא לגבי אנשי תנועת "סער ופרץ", במידה שהיתה לבני תקופת הרוקוקו, ומה מאלף הדבר ופאת אפקים רחבים להבנה נכונה של הבעיה הפאוסטית, שההתענינות הגוברת במהות העולם העתיק-האלילי מלווה גם געגועים עמור קים לגילוי מחודש של ימי הבינים, וכאן בעצם מקור הדיאלקטיקה הפנימית של העולם הגיתי, שהוא ריפרונטאטיבי למתיחות הקטבית של הרוח האירופית בכלל: יסודות ליבראליים, הומאניסטיים, נפגשים עם יסודות רוחניים

לבצע את המהפכות החברתיות. ודבר שאין צריך לומר, שתגובה ניצשה על המוסר הנוצרי היתה תגובה ניברוטית, חד-צדדית, לא צדקה. ואולם המעוף האסתיטי, הפאתוס הגדול מן היצירה של גיתה הגיע אליה.

ומאידך, „פאוסט“ הוא המשכן הליגיטימי של מגמות הומאניסטיות-ליבראליות. השאיפה להכיר רה, להשכלה, המלחמה בנושן שאין לו עוד צידוק בהווה, קדושת האישיות החפשית ומלוא פיתוחה, יראת כבוד בפני כל מה שנברא, בפני החיים בחינת רז, כל זה נכנס כמורשה גאמנה של המוסר היהודי-נוצרי לתוך מעגל יצירת החיים. האדישות הוודנית והזולזל בגורל היחיד זרים לגיתה. ואם „האדם העליון“, האדם הפרוי מיתאי-פאוסטי חוטא לפרט, החלש, אם הוא אף מקריבו — והוא עושה זאת, — הרי מתעורר עדיין בנפשו קול המצפון, כבסוף החלק הראשון של „פאוסט“. אל נשכח מה רחוק עדיין עולם זה — עם כל תהומיותו — מן השחר צנות הניהליסטית של זמננו. הרי אין הוא נרתע מלהעניק לקאטיגוריות מוסריות את זכות הבכר רה, לפחות כשהוא בוחן את עצמו ומגיע לתודעה עצמית. „קטעי וידוי גדול“ מכנה גיתה את סיכום מפעלו. המתודה יודע שחטא, והמתודה על חטאיו אינו מטשטש את הגבול שבין טוב ורע. בזה הוא מודה בקיום סולם הערכים, שאינו ניתן הפקר לשרירות לבם של היחיד, החברה או המדינה. והוא מרכין ראשו בפני כוח עליון, אם גם לא „יעו בטא שמו בשפתים“. הוא נכנע למשהו אינסופי, אשר „הוא מחזיק כל,

הוא מקיים כל,

הכי לא יחזיק ויקיים

אותך, אותי ואת עצמו?

.....
.....
האם לא עין בעין כך אביט,

ולא יפרוץ הכל

אל תוך מוחך, לבך,

וברקמת רז נצח

ירקום סביבך

בסתר ובגלוי?.....*

אמנם לא את האל היהודי-נוצרי מבשר כאו פאוסט-גיתה. וצליל מסוכן מדי באזני בן-דורנו לפסוק כדלהלן, אחרי כל הזועות שחוללו „רגשות“ שפרקו עולו של השכל,

את התפרצות הבלתי מרוסנת של כוחות ההרס האנוכיים. ואין בידי פרומיתיאוס להחליף את המשטר הזה במשטר משוכלל ומקיף ממנו. ופטרונג, שהוא חוץ למרחקי מרחקים, בבשורתו ליו, מתגלה בעצם כתקות נקמה. תכנה: עריץ אחד, חזק יותר, יסלק את העריץ מימי קדם. ודאי מחובתנו לעמוד גם על הקיום החיוביים שבדמות פרומיתיאוס, אבל לשם בירור הבעיה הפאוסטית והשפעתה על הרוח האירופית יש לשים לב, לדעתי, ביחוד לאפשרויות ההר-סניות, המובנאמניות והניהיליסטיות, המרומזות בטרגדיה היונית. בלי פאוסט וגרעינו הפרומיתאי בהשקפתו של גיתה לא תיתכן תפיסת האדם העליון בפילוסופיה של ניצשה. ומבלעדי הבסיס הניצשיאני, לא היתה מציאות חברתית פוליטית מסוימת רוכשת לה מעולם הצדקה אידיאולוגית כביכול. הקטע הדרמתי „פרומי-תיאוס“ לגיתה, וביתוד המונולוג הנהדר של הקטע בסופו, הוא כולו ביטוי להתמסרות המשורר לשטף הכוחות הדימוניים. האלוהי והשטני, הברכה והקללה, כאילו מלוכדים ומצור רפים הם כאן בצירוף נצחי, מקסים ומפתה. הקאטיגוריה של היפה, המשכר, היא הקובעת, ומה לה ולדרישות המוסר! ומי לא ישמע את מנגינת הפיתוי הנשגב מתוך קטע דרמתי אחר, שכולו פלא לשוני, ומסותרין מסוכן של קדושת השירה, „פאנדורה“.

אבל הכוח הדוחף, הדינאמי ב„פאוסט“ שבר זכותו עוצבה היצירה כולה, על אף כל השינויים, הסתירות, ההתרחקות וההרחבות אשר חולל תהליך ההתהוות שבחיי המשורר, הוא רגש החיים הפרומיתאי, אשר קינן בנפש המשורר הצעיר.

ואם פרומיתיאוס המודרני רב עם זיאוס, הרי הכוונה לאל היהודי-נוצרי, או בצלמו ובדמותו בסוף המאה הי"ח, וניצשה חוזר במסקניות גדולה, ללא אותם המעצורים והניגודים הפורים האופייניים כל כך לגיתה. אל אותה הבעיה לאחר מאה שנה. אבל מה רב ההבדל שבין המציאות בסוף המאה הי"ט לבין זו שבנעורי גיתה! התחום שהבדילה בין האריסטוקראטיה הרוחנית לבין המוני המעמד האזרחי על סף המהפכה הצרפתית היא כאין וכאפס לעומת המרחק שבין היחיד הגדול לבין המוני הפרולטריון ערב, „מרד העבדים“ הגדול ביותר אשר ידעה ההיסטוריה האנושית! ברי שדווקא היסודות ההומאניים שבנצרות עזרו

הפרומיתאי בטהרתו דוקא בקטע הנעורים של 1773. כאן פאוסט עדיין הוא כמעט פרומיתאוס, לחיוב ולשלילה. אבל אל גשכח שנימה זו, העולה ובוקעת מתוך הקטעים הקדומים, היא בעיקר שנתנה ליצירה כולה את צביונה האָסטי תיטי המיוחד, ופיתוחה המלא הוא שרקם את האוירה הלירית המשכרת, שבה מצא האדם המודרני את כיסופיו הוא, את אִי־הנחת המסִי עירה שבנפשו, שאינה מניחה לו לומר הן לחברה, לכלל, הדוחה אותו לפיתויים המתוקים של התבדלות בתוך עצמו, המצדיקה בעיניו את פריקת העול המוסרי ואת הבזו לגבי הזולת. תהליך האילול של האדם המודרני, האני ואפסי עוד, כאן הוא מגיע לדרגה מסוכנת ומושכת כל כך, על כל מתק המנגינה הלירית, בה יושר השיר על האדם הבודד, שאלוהיו אבד לו ואת הזולת עוד לא גילת. שלב זה שהוא שלב „זָאָר־תָּאָר“ עלול להסתיים באבדן בתוך השכרון הדינויסי. ומה גדולה וגורלית היתה השפעת הדמות הפאוסטית דוקא בשלב התהוות זו על המחשבה האירופית, שבראה אֶסְתִּיטִיקָה חדשה, מוסר חדש ופילוסופיה־חיים מסויימת!

אכן המשורר, גאמן לרצונו המתגבש בצוק העתים להקים ביצירה זו יד לתהליך התהוותו, המתיק את חריפות התפיסה האַגוֹצֶנְטֵרִית הקדורִי מה. כבר ה„פראגמנט“ מ־1790 הוא עדות לשיי נויים עקרוניים, להרהבות והוספות, שכולם כופים עלינו את ההכרה, שבשנים בין 1773 ו־1790 נשתנה היחס שבין האני והעולם לטובת האחרון. במידת מה הדיסטורפוציה שבין הפרט והכלל, היא מתונה יותר, וכן, כצד השני של המטבע, הוחשה הנימה הפרומיתאית והוגברה האירוניה העצמית, שהיא תמיד סימן מובהק לגישה אובייקטיבית יותר — אבל את השינוי העיקרי מסמן „הפרולוג ב־מרום“, שהוא המיפנה המכריע מהיצירה הפאוסטית „העתיקה“ ליצירה החדשה שתקופתה הן השנים 1797 — 1808.

פאוסט נחשב מעתה כ„עבד“ האל. מראש נושא אלוהים את תטאיו ורואה בהם רק טעויות זמניות:

ואם עבדו אותי עדן לא זך
הן עוד מעט אורי עליו אורית.
גנן ידע, עת העץ עוד רך,
כי ציץ ופרי לעתיד יצמית.

ההתערבות בין אלוהים לבין מפיסטו היא הנקודה המיטאפיזית המרכזית של היצירה כולה. כל סטיותיו של פאוסט מהדרך

— „הרגש הוא הכל;

השם אך הבל הוא, עשן יפרח
שויו שחקים יעים“.

שאינו אלא חילוף־גירסה של משפט רוסו „הרגש עדיף מן השכל“, אבל לכשיפרד מעל השכל, ירוד ירד לשפל המדרגה. יש מקום איפוא לפקפק בברכה שבהעלאת הבעיה הפאוסטית אצל גיתה. מרובות סכנותיה, הנסתרות והגלר־יות, אבל אין מקום לערבב את אמונת גיתה עם בשורת האָפס הניחיליסטית!

ד.

אותו בולמוס ההכרה במשמעותו העמוקה והעשירה ביותר, האופייני לפאוסט, מה טיבו, מה מטרותיו, איזו תפיסת עולם הולידתו? כבר עמדנו על הפרומיתאי ושרשיו אף רמזנו על חלקם הנכבד של כוחות דימוניים בעיצוב הדמות הפאוסטית. ואשר להדגשת התפקיד הגודע בחיים לאני הגדול, הלא לפנינו המשך ופיתוח של רעיון הריניסאנס, הדחיפה להכרה במובן הגיתִי־פאוסטי מגלה, בעצם, באיזו מידה ניתנה זכות הבכורה לאני ולא לחברה. פאוסט רחוק מהר־הורים על אושר האנושות, ולא כל שכן פאוסט של תקופת הנעורים, יש מקום לומר אפילו ש„אור־פאוסט“ כמעט שאינו מגיע אף לראייה אובייקטיבית קלושה של העולם והחברה. הוא כולו ביטוי אַגוֹצֶנְטֵרִי־סנטימנטלי גאוני לא־התאמה החריפה ביותר שבין האני הגדול, הבודד, ובין הכלל. לפירוד הגמור שבין הפרט והכלל ניתן ביטוי שירי עצום, וגרטכן היא הקרבן המיסכן של ההתנגשות שבין האני הפרומיתאי הזה לבין סביבתו, שעדיין אינה אלא „רקע“, מקום פעולה מקרי לאני זה, התלוי עדיין על בלימה, או, גרוע מזה, המתמסר למשחקים מאגיים, לכוחות־מיסתורין איראציו־נאליים, טרום־ראציונאליים, ששרשם במלכותו של הסטרא אחרא.

אין כאן „מצוה“ משום שאין כאן אל, ומשום כך קשה אפילו לדבר על „מצוה הבאה בעבירה“. אבל העבירה והברית עם השטן נראות כבלתי נמנעות לעליה ולפיתוח האישיות הגדולה. בזה נקבעה החולשה המיטאפיזית של התפיסה הפאוסטית הקדומה, ובזה הוכר אופיה האֶר־סוציאלי — הדימוי המובהק, ואין כאן כל חשיבות לשאלה אם לעיני גיתה כבר עמדה בשלב זה תכנית הצלת פאוסט או לא. אמנם מבחינה אֶסְתִּיטִית מסקנית מתבטא הטיטאָניזם

לעולם הערכים הנוצריים-היהודיים. אין דרך אחרת לגאולת פאוסט, ואין פתרון אחר שהיה שומר מפני חזרה מודרנית ותהומית על הבעיה הפרומיתאית מתוך משמעות ניהיליסטית גמורה. — אבל אל נשכח שרק מסגרת הטראגדיה הולכת בעקבות המוסר היהודי-הנוצרי. האלוהים כביכול נותן ברכתו מראש למעשי פאוסט; ויש מקום לומר דרך משל, בשים לב לגרעין הפרומיתאי שבפאוסט, שזיאוס כביכול בכבודו ובעצמו מסכים למעשי האל-המרדן ונוהג בהם מתוך סלחנות אירונית. — אבל בזה מתברר לנו גם באיו מידה מתרחק פאוסט בתפיסתו המאוחרת מהיסודות הטראגיים; פאוסט-פרומיתאיוס הוא מתון יותר, וזיאוס-האל הוא אדון ליבראלי ונוח להתפייס. ובמידה ששניהם, האל ופאוסט, מגלים מידה רחבה יותר של חוסר מסקניות וחד-משמעיות, הולך וגובר תפקידו של השלישי, השטן. הדמות המפיסטור פלית הולכת ומעמיקה במידה שגיתה משלים יותר עם חוסר המסקניות שבדמות פאוסט. עם אמרנו, ש„הפרולוג במוסר“ הוא הביסוס המי-טאפיזי של היצירה, הרי חייבים אנו להוסיף שהוא דווקא מגביר את חשיבות מפיסטור ומעניק לו משקל ותפקיד נכבד בהי האדם. וישוה נא הקורא את חשיבותו של מפיסטור ב„אור-פאוסט“ עם דמותו שביצירה משנת 1808, ואין ספק שיעמוד על העובדה שרק „היצירה החדשה“ היא שהפכה את מפיסטור לאישיות מרכזית בטראגדיה. ומאידך, בחלק השני של היצירה, שבו גיתה אינו דואג במיוחד למסגרת המיטאפיזית של הפרולוג ושואף בעיקר להרחבת עולמו הפיזי, ללא שימת לב ליחס שבין סרטי היצירה לתפיסה הכללית, הולכת ומצטמצמת שוב חשיבות השטן.

על כל פנים אפשר להכיר בתפיסה הסופית של פאוסט את רצון המשורר להגיע לידי פשרה בין האנוכיות הבלתי מרוסנת לבין דרישות החברה והכלל. ובמיוחד פותח החלק השני של היצירה לפנינו את אידיאל החיים הפעילים, את אידיאל העבודה. היא תכלית העור לם האזרחי, הבאה להשקט את הגעגועים המי-טאפיזיים שבאדם. אבל מתוך אירוניה דימונית מבטל גיתה בסוף החלק השני גם גחמה זו, הורס את המקלט הנפשי של האדם המודרני, בהראותו את אפסות מאמצי האדם, המשלה עצמו לשמוע את צלילי העבודה הפוריה, בשעה שכוחות ההרס מתפרצים לתוך מפעלו, שנעלם

הישרה, כל פגיעותיו במוסר, הם בעיני האלוהים בבחינת קורילאט הכרחי של שאיפותיו הנעלות. לא-מור: אין טוב עילאי בלי מידה רחבה של הרע. אין פאוסט בלא שטן, ואף התהוותו וגידולו של גיתה עצמו הם בלתי אפשריים בלא הדימון בחובה. — פאוסט ומפיסטור רק בצירופם מהוים את גיתה. האני של גיתה. המגיע לתודעה מלאה, מחייב את השניות שבנפשו ו„אני עילי“ (איבאָר-איך) שבו עוקב באירוניה עצמית אחרי הסתיר-רות העשירות, פרי הקרע שבנפשו. להתהוות התודעית של תהליך הפילוג הנפשי חשיבות רבה בחייו ובכתביו של גיתה; בשעות משבר קשות, יש שהתוות הגופנית כמעט של פילוג זה מזרזת את תהליך הפתרון בכיוון ההבראה הפנימית. דוגמה מאַלפת, המפיצה אור גם על השניות פאוסט-מפיסטור, ניתנת בספר הי"א של „שירה ואמת“, כשגיתה עומד להיפרד מפרידריקה, „כשהושטתי לה את ידי ואני יושב על סוסי, זלגו דמעות מעיניה ואני הרגשתי בכל רע. עתה רכבתי במשעול לעבר דרזונתיים ולפתע קפצה עלי אחת החזיות המשונות ביותר. אכן חזיתי את עצמי, לא בעיני גופי, אלא בעיני רוחי, ואני כאילו יצאתי לקראתי רוכב על סוס באותה הדרך ובתליפה שמעולם לא לבשתי..... דמות-שוא מורח העניקה לי באותם רגעי פרידה הרגעת מה“.

בתהליך המאוחר של „פאוסט“ נוטה גיתה לאחד מה שבנעוריו היה לו בחינת מה שלא ניתן לאיחוד. והאלוהים בעצמו כאילו נתן את הסכמתו:

כל עוד הוא על הארץ חי

הנהו בידך, סתה הגבר!

כל עוד ישאף, ישגה איש למדי,

ואין האדם עצמו צריך אפילו לדעת ידיעה צלולה שלטוב הוא שואף. אפילו דחיפותיו המעורפלות, המפוקפקות יקרבו אותו, אם גם בעקיפים, למטרה הרצויה:

אבל חרפה נתחל! כי איש בר לב,

אשר רוחו מאופל אור שואפת,

את דרך האמת יכיר היטב.

ללא צל ספק, עדים אנו כאן לפירוש ליבראלי מזי של המוסר היהודי-הנוצרי, ביחוד אם נסכם את כל מעשי פאוסט הן בחלק הראשון הן בחלק השני, באין לו ברירה חיובית אחרת — ורק פתרון חיובי נראה כאפשרי לגיתה בגיל העמידה — נסוג הוא נסיגה פורמאלית בעיקר

מיתאוס, נטולי היסוסים ומעצורים. ולא מקרה הוא שכולם נראים כבני הרניסאנס, אף על פי שהם חיים במאה הי"ט, ולא קשה לדעת, לגלות את הדיוקן הפאוסטית הפיסטופלי בסיפורי דוסטויבסקי הקודרים. האחים קאראמאזוב ובר מיוחד אינאן והאינקוויזיטור הגדול, הם בני המשפחה הפאוסטית. בריחתו של טולסטוי בסוף ימיו מכל מה שהיה נראה לו קודם כתוכן חייו האמנותיים, היא עדות להרדה הגדולה בה נאחזה ונקלעה נפשו, משהציצה בתהומות אשר נפתחו בספריו. ולא לפתע פתאום נבהל טולסטוי מאפשרויותיו הוא. דמויות שונות ב"מלחמה ושלום", או לויז ב"אנה קארנינה", מכינים את המיפנה. רק אמן בעל ממדי ענק כטולסטוי יכול להודע זעזוע מוסרי עמוק כשמצפנו הנוצרי הרגיש שאי אפשר היה לו להשלים עם המסקנות האסוציאליות, האגוצנטריות והניהיליסטיות, הטמונות גם הן באפשרויות הפאוסטיות של האדם, ובמיוחד של האמן המודרני. דווקא משום שבחובו שמע טולסטוי את שירת הפיתוי המורדרנית, מיהר לגייס נגדה את שרידי חילות המוסר הנוצרי הקדום, ואפילו אותה קיצונית מופרזת ונוגעת עד הלב, שבה הוא נלחם בכל התפיסה האסתיטית המודרנית. האם אין גם היא אזעקה על רצינות המצב, תגובה מיואשת, חרד לנית-גאונית לחזות הבלהות של מפלצת האדם העליון על כל אפשרויותיה השטניות? והאם תפיסתו של טולסטוי לא היתה אלא הקוטב המנוגד לתורת איש גאוני, בן דורו, ניצשה, שהגיע למסקנות הפוכות מן הקצה אל הקצה לאלו של המשורר הרוסי? על אף התהום המפרידה ביניהם, לא מקרה הוא שגם ניצשה גם טולסטוי היו בסוף חייהם הדמויות הגדולות והבודדות ביותר שבתרבות האירופית. לכדי דותם של שני המשוררים והוגי הדיעות אופי אסוציאלי-פאוסטי מובהק, אף על פי שטולסטוי הוא אציל מלידה המקריב הכל למען פשוטי העם וחי כביכול כאחד מהם, ואילו ניצשה הוא בן אורחים בעל אינסטינקטים אריסטוקראטיים, המגיב בבזו, מתוך רגישות ניברוטית, על מציי את התמונים, הנה, בכל זאת, שניהם כאחד רחוקים הם למעשה במידה שווה מהמציאות של המוני העם.

האכסקלוסיביות של ניצשה, אבל גם השאיפה לביטול האני הגדול בטולסטוי, שתיהן מלמדות אותנו שהמשבר בין האני, היחיד, ובמיוחד היחיד הגדול, לבין החברה, הכלל, הגיע

וזכאילו לא היה מעולם. אשליית פאוסט העיור היא סמל לאשליית האדם המודרני בכלל, ומעליה חוגג מפיסטו את מועדיו המהללים את השלילה ואת האפס.

ה.

מה גדולים הם הניגודים הרוחניים שביצירה זו! את הכל מאחדת כביכול ראייה מיטאופית שמקורה יהודי-נוצרי, אבל התוכן ברובו הוא אלילי, מאגי, עם נטיות מסתורין מסוכנות. אין תימה בדבר, אם נזכור את ההשפעות המנוגדות אשר להן נכנע גיתה, המיתי והמאגי כורתים ברית עם יסודות הומאניסטיים. הטיטאני-הפרור מיתאי קוצץ לטובת המסגרת הנוצרית. יסודות ההשכלה האירופית נתמזגו עם מגמות אסתטיטיות הדוגלות בשם הישן-נושן שמימי הביניים, הדיי מוני שוכן בקרבת קאטיגוריות אורחיות שדאגתן העיקרית לשמירת הקיים, רק אישיות עצומה המחשיבה מעל לכל את עצמה ואת איוונה היחסי, היתה יכולה להתגבר על כל הניגודים ולחיות ולהציג אותם אפילו כלפי חוץ כתכלית ההרמוניה והשלמות!

ויפה עמד גיתה על המפחיד שבעולמו הרוחני, כשלא נלאה לומר בגלוי שלעולם לא יבינו ההמונים לרוחו, אלא שנמנע מלהוסיף, שכל נסיון להפוך את יצירותיו לנחלת ההמונים יביא סכנה לאנושות. נכון הדבר: רחוק היה גיתה מהאמונה הדימוקראטית, מהאופטימיות השטחית לגבי התקדמות האנושות, ומי כמוהו הבחין באמת זו, אשר שוכחים ומשכיחים בימינו, כי ההתייחדות המעמיקה והנלהבת עם ערכים רוחניים הופכת מניה וביה להרפתקה חרת סכנות ותהומות, וכי נוצרה מעולם איזו יצירה רוחנית גאונית, שלא היתה מלאה תופעות אסוציאליות? אגוצנטריות דימונית היא מסימניה המובהקים שד האישיות היוצרת הגדולה, אגוצנטריות אסוציאלית אינה תכונה גרמנית בלבד. האין פניה המפיסטופליים נשקפים גם מתוך מפעלי האדירים של באלזאק? ומי הגבר אשר לא ירצה את פולחן האני הגדול בספרי סטאנדאל? באלזאק, בנקודה זו, דומה לגיתה, שכן נאחו הוא לפחות ביסודות השמרניים שבתרבות הקאתולית-המונארכיסטית. אבל דוקא כתבי סטנדאל כבר מעידים על שינוי המצב, כשהאני הגדול צועד צעד הלאה ומוותר על המסגרת המיטאופית. לוסיאן טוריל, פאבריציו די לא דונגו, הרוזן לבית מוסקא, הם דמויות פאוסטיות, בני הפרור

למצוא לה פתרון רוחני, היא שהתריפה במדה גורלית כלי-כך את השאלה ליהם האני והכלל. „פאוסט“ השיב תשובה כביכול, תשובה זו, תחת לפתור את הבעיה, גילתה רק את כל חומרתה.

ו.

מה בעצם עושה פאוסט במשך ימי חייו? לא קשה לענות על השאלה. באכזריות גדולה הוא נכנס לתוך חיי פשוטי העם, ההגונים והתמימים. הוא מקריב את אושר חייהם למען מטרתו האנוכיות, הקטנות והגדולות. בחלק הראשון של הטראגדיה אשם הוא במותן של גרטכן, אחיה, ילדה ואמה. בנשמתו של פאוסט מתעורר אמנם קול המצפון, הוא מודה באשמתו, אבל רחוק הוא מלהסיק ממנה את המסקנות הדרושות למעשה. חרטה זו איננה מתעלה לתשובה אמיתית. הלשה מאוד היא משום כך עמדתו של פאוסט לגבי מפיסטו, להשתפכות הוידוי של פאוסט, עקב גורלה המר של גרטכן, עונה מפיסטו בלעג אירוני מוצדק: „מדוע אתה בא בברית התחברות אתנו, אם אין בכוונך להקיט אותה? אתה מבקש לפרוח והנך חרד מפני סהרחרת ראש? הכי אנהנו נטפלנו אליך או אתה נטפלת אלינו?“

טענות הזקות בפי השטן, פאוסט חסר מסקניות לחלוטין. מה שמעניק ניצוץ של צידוק למעשיו הוא רק ההתחרות שבין האלוהים והשטן. אבל זו מחוץ למעגל מעשי פאוסט היא, והצלתו היא חסד שכמעט אין להבינו. המפוקפק שבדמות הפאוסטית בולט עוד יותר בחלק השני, מעשי רמאות ועריצות ללא מספר עוברים נגד עינינו, ולשיא השיפלות המוסרית, והאכזריות שמחוץ לגדר האנושי, הוא מגיע בפרשת פילימון ובאוקיס. לאן מגמת פני הדבר רים כשהערצת היחיד הגדול לא תדע גבול אפשר ללמוד ממקרה זה. כאן דוגמה בזעיר-אנפין להיקף העריצות העתידה לבוא בעקבות האידיאל הפאוסטי. אפילו שמך חרטה אינו עולה על לב פאוסט. בנידון זה אין עוד טענות בפי מפיסטו, „כרם נבות כבר היה“. האדם המודרני הפאוסטי אינו מניח מקום להופעת נביא שירעים בקולו על החוטא: הרצחת וגם ירשת? האדם הפאוסטי מפנה רק לרגע קט את המקום לשטן וזה מביע את סיפוקו, שהאדם עושה את מלאכתו. כשחצנותו האכזרית, הקרה והדימונית, עולה פאוסט חזקן על פאוסט הצעיר.

אין ברצוני לטשטש את היפה ואת הטוב.

לשיאו המסוכן ביותר, לא בכדי נאחו הקהל האירופי ב„פאוסט“ חלק ראשון, כביטוי סימפטורי מאטי למשהו, שרק בצורה עמומה הגיע לתור דעתו. פאוסט זה הוא לגימה סך-הכל של תהליך רוחני מסויים. אבל סך-הכל זה היה מוצלח וחי כל כך, עד שהפך לחומר-נפץ בידי ההמונים. טולסטוי ידע גם הוא היטב מה הוא עושה, מתוך מסקניות ניברוטיות, בשעה ששפך את זעמו על מחדש הטרגדיה, על שקספיר, שבלעדיו ומבלעדו יצרה כ„המלט“, לא היה גיתה מגיע להשקפתו האסתטיות מעולם. וצדק תומס מאן במסתו על אנה קאראצ'נינה באמרו: „טולסטוי שוא את עצמו בדמותו של שקספיר, את כוחו התינוני, כח-דוב שלפי מוצאו גם הוא היה איתן, אמנותי — אמוסרי.....“

ומאז ומעולם היה ההיפוש אחר יחסים מתאי-מים בין האני לבין הכלל אחת הבעיות המרכזיות של האדם. מאז התמוטטה לאט לאט התבנית הרוחנית של המוסר היהודי-הנוצרי, ואף תחליפו, המוסר „הטבעי“, פרי התבנית ההשכלתית של „עולם המדע“, לא סיפק עוד את האדם המודרני, חזרה והועלתה הבעיה בצורה דחופה ורצינית ביותר, אם הפילוסופיה הקאנטיאנית נחשבת בצדק בחינת גיבושה העיוני החשוב ביותר של התמוטטות התבנית ההשכלתית, הרי גם בעולם השירה הובע בצורה סימפטומטית כיוונו של המשבר החדש. כדוג-מאות יש להזכיר את „המלט“, את תורת רוסו ובמיוחד את „פאוסט“, בריחתו של טולסטוי מפני עצמו, כביכול, בחינת מיצג-בכוח של אפשרויות פאוסטיות, כבריחתו של ניצשה לתוך עצמו מפני הבינוניות המזהירה של ההמונים המודרניים — שתי בריחות טראגיות אלו הן מן התופעות המסעירות והסמליות ביותר, המכשרות שמשוהו ביחסי האדם המודרני לגבי עצמו ולגבי החברה נשתבש ונתקלקל מיסודו. יובל שנה קודם עצרו בני אירופה את נשימתם, כשסופר גאוני אחר, באלזאק, פלט מתוך נפשו, כמתוך הריגעש, את חזיונותיו המבהילים. הגלובואקים, הראסטיניאקים וזוטרינים זעזעו כל כך את עצבי אזרחי המאה ה-19, מאחר שלא מדעת הורגש שמאחורי כל אחת מן הדמויות הללו עומד לחצם של מיליונים הדומים לה בתוך ההמונים. בדומה גם אתה מרגיש שם, במחאה הנואשת של טולסטוי וניצשה, שהיא מדעת או שלא מדעת פרי לחץ ההמונים המודרניים. בעית ההמונים וכשלוך האדם המודרני

סגנונות שביצירות האמנותיות, עירטלו אותן ממסגרתן הרוחנית-האסתטית הכללית והשרתו תמונה בהן כחמרי-נופץ ניהיליסטיים. זה היה גורל הרעיון הפאוסטי בכל גלגוליו מגיתה עד ניצושה, וגדולה ביותר היתה סכנת הוולגאריזציה בעם הגרמני, שהרי בו במיוחד גדולה מנייה או התהווה בין יחידי סגולה גאוניים ומחוננים לבין ההמונים. "הכיבושים הרוחניים" של המוני העם הגרמני ש"ידע" את גיתה "שלו" ואת ניצושה "שלו", בעטייה של הדימוקראטיזציה, שהיתה לאמיתו של דבר תהליך רידוד כללי לרמת הבינוניות, הביאו איפוא שואה שלא היתה כמוה על התרבות האירופית. אבל מקרה גרמניה, שלימדנו להכיר את "הדיוקן הפאוסטי" במהדר רה מוזלת ועממית מאד, השווה לכל נפש, מקרה זה גילה רק בצורה מובהקת ומשכנעת ביותר להיכן הגיעו כל העמים.

ז.

פאוסט והואריאציות הפאוסטיות השונות בספרות אירופה מעמידים אותנו על כל גדולתם וסכנתם של פיתוח חד-צדדי של האני, של הערצה ללא סייג כלפי האישיות הגדולה, אבל כשם שהפולחן המופרז של האני הגדול מרחיק את האדם מהערכים האנושיים העליונים ומשרייה כיה מלכו את הרחמים, את יראת הכבוד בפני כל הנברא בצלם ובפני החי בכלל, כך גם הערצת החברה, המעמד או המדינה מעל לכל הורסים את כל ערכי האדם והחיים. הא בהא תליא. פולחן מסוכן אחד של ערך בן-חלוף, הבא כתהליף לאמונה בערך מוחלט, שאינו יכול להיות לא האדם בחינת פרט ולא קיבוץ אנושי מאורגן, הוא שהוליד בכוח אנטיתזה את הפולחן המנוגד: הפולחן של האישיות הגדולה שבתקופת הריניסנס הוא שגרם לפולחן ההמונים, המעמד, המדינה.

בספרו הגדול "דוקטור פאוסטוס" ניסה תרמאס מאן להגיע לפתרון משמעות הוועה והיטראגדיה הגרמאנית. בחושו הפסיכולוגי העמוק העניק מאן לפאוסט, בן המאה העשרים, גם את קלסתר פני ניצושה, האגדה מסוף ימי הביניים על כל יסודותיה המיסטיים והמאגיים מצאה את תיקונה האורגאני בתוספת המודרנית של פרשת חיי אמן בן דורנו, שנשמתו היא תמצית כל האפשרויות הדימוגיות הטמונות בגורל היוצר. אָדריאן לאַואַרקין חי בבדידות גמורה, יחסי לידידיו יחסים מדומים הם. אמנותו גם לה

את השאיפות הנאצלות שביצירה. אבל החיובי והנעלה שבדמות הפאוסטית קשור קשר בל ינתק בדמות החד-פעמית, בפלא ששמו גיתה. כאן עלינו לתור ביחוד אחרי היסודות שבדמות הפאוסטית אשר נקלטו בתודעת ההמונים, ושל היחידים, ושרישומם ניכר באופן גורלי בכיוון ההתפתחות של הרוח האירופית אחרי גיתה. ואם יש בין הקוראים מי שלא עמד עדיין על אחת המטרות העיקריות של עבודה זו, הרי הגיעה השעה לומר בפירושו: רחוק אני מלרדד את היצירה האמנותית ולסלף את הגישה הנכונה אליה מתוך העלאת אמת המידה המוסרית כגורם עליון המעז לפסוק לשבט או לחסד. קיימת שאלה רצינית העוסקת ביחסים ההדדיים שבין האמנות לבין המוסר. בבירור בעיה זו איני דן כאן. במסגרת מסוימת רשאית היצירה האמנורה תית להכריז על עצמה כעל רשות אבטונומית. אבל האסון — הן מבחינת ההבנה הנכונה של היצירה, הן מנקודת ראות של המסקנות החברתיות-המוסריות — בא ברגע שמשטששים את הקו המפריד בין היצירה, בחינת תוצאה חד-פעמית של חיי היחיד (אשר תכונותיו, הנחותיו החברתיות והרוחניות, פרי התקופה על סתרי רותיה, ערכיה ומגרותיה, בצירופן לאישיות חד-פעמית הן שהולידו את היצירה לבין היצירה בחינת "חומר" השכלתי או אָס־תיטי בתפיסת המונים, ואסור לנו סתם להעביר פרטיה הרעיוניים או האסתטיים ולהפריד ביניהם לבין התהוות אישיות זו מתוך שאנו שואפים להפיק מהיצירה "חומר השכלתי" או "חינוכי" או איזה מוסר-השכל סתם.

כאן מתעוררת השאלה: ומה מתרחש בכל זאת שעה שהיצירה עובת את מחיצותיה היא ונפגשת עם הזולת ובמיוחד עם ההמונים? נראה שמיד נפתח תהליך טראגי, שקרבנו היתה עד כאן כל אידיאה גדולה ברגע שעזבה את חיק יוצרה. הרגע הגדול המאפשר לה לפעול, הפותח בהגשמת יעודה, הוא גם הרגע המר שבו פתח איה-הבנה, הזיוף והניצול-לרע של כל דבר נשגב.

בפאוסט יש מקום לומר מה שייאמר ביתר תוקף בכתבי סטאנדאל, דוסטויבסקי או ניצושה. הרעה נפתחה בשעה שעקב "דימוקראטיזציה" של ההשכלה התנפלו מוחות ולבבות פלבאיים על יצירות שמיועדות היו לפי מהותן לחוג מצומצם של אנשי תרבות. מיד נאחזו האינסטינקטים ההמוניים באפשרויות הדימוגיות, ההר-

להשתוללות המטרופת של האליל המודרני הא־
 חר, להשתוללות השטנית של עם שלם של מיל־
 יוני ההמונים.

הרעיון הפאוסטי בתפיסתו של גיתה הנציה
 את מאבק האדם המודרני על משמעות חייו,
 מאחר שנודעו הבסיס של סולם ערכיו. פאוסט
 הוא סמל לעשרו ולעוזו הרוחני של האדם המודרני.
 אבל יתר על כן הוא ההתראה החמורה
 ביותר מפני סכנות אכזבה של תרבות, שאינה
 יודעת את סוד צמצום עצמה מתוך בחירה
 חפשית, תרבות שאין לה עוד אמת־מידה של
 ערכים מוחלטים.

אופי אסוציאלי מוחלט. ואף הוא עצמו תופס
 את יצירותיו כילדי ברית טמאה שבינו לבין
 השטן. עצם היצירה האמנותית הפכה בעיניו
 למשהו נמנע־המציאות ונפשו מולידה חזיונות
 מוסיקאליים הנושאים בחובם את הוודאות
 שבשורתם היא בשורת האבדן. אבל בשר
 עה שנפשו הגאונית־האגוצנטרית של פאוסט,
 בן המאה העשרים, מתעמקת ומתבודדת בתהור
 מוחיה ומגיעה בדרך יסורי הפולחן העצמי
 לטירוף, פותח סביבו האני הקולקטיבי, העם
 הגרמני, בהכנת „ליל ולפורגיס“ הנורא, שלעור
 מתו כל בלהות הגיהנום הן שעשועים גרידא.
 טירופו של היחיד, האמן הגדול, סמלי הוא

בטינה (פון ארנים) מספרת לנו כי וולפגאנג הקטן גילה צער מועט כליכך על מות אחיו
 הצעיר, חברו לשעשועים, עד שאמו נזפה בו על הדבר שנראה לה כקשיות־לב. „הגידה לי, אמרה,
 „האם לא היה בלבך כל רגש כלפי אחיך?“ חלפיג הקטן, מלא הרגשת צדקה שנפגעה, רץ אל חדרו,
 זחל למתחת למיטה, ויצא משם כשבידו חבילה עבה של ניירות זרועים משלים ושיעורי־מוסר.
 „ראי את כל הדברים שכתבתי בשביל חינוכו“...

כל דבר בחייו היה הוראת דרך, השכלה, אמצעי לתרבות; כל הדברים קשרו קשר לאימות
 שלם יותר של עצמו ושל כל הברואים... כשהוא אומר לנו כי לא כתב אלא „שירים לעת מצוא“,
 עלינו להבין שכל עת־מצוא ושעת־חפץ בחייו נעשתה ענין לשירה, וכי הגיוס שלו היה, במידה
 גדולה, החכמה לכחן את נסיונותיו התמידים למטרות של ייצוג וסמל... אין כאן הבלעת עצמו
 באחרים, כפי שאתה מוצא בשקספיר, אין כאן אהבה טרופה לאחרים, על דרכו הנוצרית של
 דוסטויבסקי. גיתה רואה עצמו, ומבקש להיות מייצג, או נאמר ביתר דיוק, להיות למופת. גראה
 כאילו נכנס לעולם לתכלית יחידה זו: „להיות למופת ליקום“.

אנדרוי זייד, שיחות דמיוניות

הסנדלר

לאה גולדברג

כשני קילומטרים נותרו עד המושבה. היינו עייפים. ישבנו לנוח. אחרי תלאות הלילה ואחרי הליכה של שמונה שעות רצופות בדרך הקשה היה כל גופי דואב וחשתי ברגלי. ד"ר סגלמאן היה היחיד בשלושתנו שהיה לבוש ונעול כבימים כתיקונם. הסנדלר ואני היינו יחפים. ביציאתי נעלתי נעלי בית, אבל כשהוכרחנו לטפס על הסלעים נפלה נעלי האחת לתהום, ולא היתה לי ברירה אלא לשלוח גם את השנייה בעקבותיה. רגלי נפצעו ברגבים, בקוצים, באבנים חדות, ואילו הסנדלר הלך בקלות, כאדם שרגיל ביחפותו, האדמה נושאת אותו באהבה ואינה פוגעת בו לרעה. כדוגמה חיה היה למאמרהעם: הסנדלר הולך יחף, חששתי איפוא שהחניה באה בעיקר בגללי. לבי נקפני מעט ואמרתי כמה מלים של התנצלות, אך הסנדלר הרגיעני באמרו שאין בכך כלום, המנוחה טובה לכולנו והדרך שלפנינו קצרה ואין בה משום סכנה. והבשורה הרעה אשר בפינו אל לנו למהר לבשרה. בין כה וכה אין להושיע.

הוא ישב על אבן גדולה שממולנו, והתינוק מוטל על ברכיו בנחת, כבעריסה. בידי הגדולות, הנבונות, פתת את השמיכה, התינוק ישן עדיין, שפתיו הורדות-כהות חייכו ולחיינו היו חלקות ומבהיקות כאילו עלה מן הרחצה ולא ממשרפות הכפר ההרוס. הרופא נתכופף, נטל בזהירות את ידו הקטנה של התינוק ומישש את הדופק, הפטיר: „בסדר“.

אז רווח לכולנו ושתקנו שתיקה של רווחה.

כך ישבנו בצדה של דרך, שלוש הנציולים היחידים מהורבנו של המושב הנידח, שלושתנו לא מבני המקום. זרים. ואתנו התינוק היחיד שניצול מכל ילדי הכפר. תינוק בן עשרה חדשים, אשר אנחנו לא ידענו את שמו.

בשעה שנפלו הפגזים הראשונים שעה קלה לפני הצות ואש להבה גדולה עלתה ממחסן-העץ, שהוא לא הרחק מצריף מגורי, הייתי יושב על מיטתי, מוכן ומזומן להתפשט בגדי לשנת-הלילה, כבר חלצתי, כאמור, את נעלי ונעלתי דרדסים רכים. עם הקולות והרעמים נפלתי ארצה, וכמו הניעני איזה כוח החילותי זוחל. זחלתי ולא פסקתי, המום שאון ומסונזור אש. לא תפסתי את אשר סביבי, רק נדמה היה שכל ישועתי באותה זחילה, וכך הגעתי אל מעבר לשער שבמורד הגבעה. אין אני יודע כמה זמן עבר מאז החילותי לזחול. אפשר אפילו שכל אוהו עניין לא ארך ביותר, שכן היה צריפי האחרון במושב.

רק כאשר קמתי על רגלי ראיתי שהסנדלר והרופא עומדים שם, הרופא, ד"ר סגלמאן, בא

דיוקא אותה שעה מתוך למושב. מביקור בכפר השכן. לפיכך היה לבוש כבכל ימות השנה. ואף מזוודתו עם כלי רפואתו עמו. איך ניצל הסנדלר אינני יודע. מן הדברים המעטים שדיבר אחר־כך נסתבר לי שהוא יודע הכל, ראה הכל, גם הספיק להציל את התינוק היחיד הזה. הוא עמד, והתינוק המעוטף בזרועותיו. שמעתיו אומר לרופא:

„הוא לבדו. הנפש היחידה מכולם“.

התינוק שכב דמום, עיניו פקוחות, ובעינים הפקוחות הללו, שלא הביעו אפילו תמהון, היתה מרצדה. כבתוך אספקלריה, בבואת השלהבת האדומה של המושב העולה באש, חושבני שלעולם לא אשכח כיצד משתקף חורבן בעיניו של תינוק בן עשרה חדשים.

„של מי הוא?“ שאלתי.

הסנדלר כפף ראשו, התבונן בפניו.

„אינני יודע בדיוק. כמדומני, של פנינה“.

„לא“, אמר הרופא, „זהו הנכד של המגיד. אני זוכר אותו היטב. לפני חודש טיפלתי

בו. היחה לו דיפטריה. הוא כבן עשרה חדשים עכשיו“.

„מה שמו?“ שאל הסנדלר.

דוקטור סגלמאן משך בכתפיו:

„אינני יודע“. והתנצל: „שמותיהם של קטנים שכאלה אינני זוכר. הלא אי אפשר עדיין

לדבר אתם“.

„אבל יהיה עלינו ללכת דרך ארוכה וקשה“, אמר הסנדלר והיה נהיר שהוא האיש

המחליט מה נעשה כולנו. עצם דיבורו השקט, דמותו החסונה, רחבת הכתפים, היו אותה שעה כחוק ולא יעבור.

אך הרופא שמע מתוך דבריו לא פקודה בלבד, כי גם רמו. הוא העמיד את מזוודתו

ארצה, נטל את התינוק מזרועות הסנדלר ופרש עמו הצדה. רק לאחר שעה קלה תפסתי ששעה בו משהו כדי שיישן. התינוק פעז פעייה דקה. אך מיד לאחר שחזר הסנדלר ונטלו בזרועותיו נשתתק ושקט.

כך יצאנו לדרך. מאחורינו חורבן ומוות. שלושתנו, כאמור, זרים במושב, אך אני הזר

שבכולם, מאחר ששייבתי באותו מקום נידח, ישיבתו של אדם מסתכל, לא היתה לה כל זיקה

של ממש לצרכיו של הכפר. הרופא, דוקטור סגלמאן, היה יוצא ונכנס שם בתוקף מקצועו.

עזרתו דרושה, בואו רצוי, והוא נוח לבריות ומקובל על הבריות, ומכיוון שלא היה במושב

ינידח רופא היושב שם ישיבת קבע, היה הוא חשוב בעיני המחישבים כ„רופא שלנו“.

הסנדלר אף הוא היה בא רק אחת לחדשיים־שלושה, והיה יושב בכפר שבועות אחדים ומתקן

את נעליהם ומגפיהם של המחישבים. ולפי שלא היה סנדלר אחר במקום, סנדלר קבוע.

קראו לו הכל, למקטן ועד גדול, „הסנדלר שלנו“, רק אני לא הייתי „שלנו“, ולא היתה לי

שום זכות לתואר הזה. אני, הסופר, באתי למושב זה להתבונן בחיי האנשים, רציתי לחיות

בתוכם, כדי לכתוב אחר כך ספר, כפי שסבור הייתי — רומאן על חיי כפר בארץ ישראל.

בחרתי במושב הנידח הזה, לפי שנראה לי משום־מה כי החיים במקום אשר כזה מתקרבים

ביותר למושג שלי על הכפר. לכתוב על קיבוץ לא הפצתי, חששתי להיכנס לעביהקורה של

שאלות חברתיות למיניהן, של בעית ההגשמה הסוציאליסטית, שלא ראיתי עצמי מוכשר למצוא

לה פתרונים; מן המושבות, ואף מן הותיקות ביותר, הייתי סולד מחמת ההווי העירוני

למחצה שבהן, גם חושש הייתי במידת־מה מפני השיגרה. נדמה היה לי, איפוא, שמושב, ודוקא

נקודה נידחת ומרוחקת מכל ישוב כגון זה, יש בו מכל אותן הסגולות שביקשתי בשעה שתיכנתי

את תכניתי בעודי בעיר. אם אדבר בגילוי לב גמור, הרי אפשר יהיה עוד מניע אחד שהכריחני לבחור בימי מלחמה אלה בנקודה נידחת אשר כזאת: אולי היה זה מורד־לב או אותה שאיפה אנוכיית לשקט גמור, ונדמה היה לי ששם אהיה רחוק ומרוחק מכל המולת המלחמה ומכל סכנה. במלחמת העולם הייתי חייל ונפצעתי פצעים קשים ועבר עלי זעזוע נפשי גדול ובעומק לבי האמנתי כי ראוי אני למעט שלווה. אכן איש לא פילל עד הרגע שבו נפתחה הרעה, כי יעלה על דעתו של מישהו להתקיף את המושב האבוד הזה, שלא היתה בו שום חשיבות אסטרטגית. הזנה אירע מה שאירע. ידעתי, כי מחר תודפסנה כעתונות כותרות באותיות של קידוש־לבנה ויסופר כל סיפור־המעשה ויופיע גם הכינוי „קדושים“. אני, אשר הייתי שם, ידעתי, כי לא קדושים היו אנשי המקום. קרבנות חסרי ישע היו, אפילו לא עמדו על נפשם. מאחר שאיש לא פילל מעולם, כי תבוא שעה ויוכרחו לעמוד על נפשם. הצעירים מבני המושב, אלה המוכשרים להלחם, כולם היו במקומות אחרים אותה שעה: בחזיתות.

לא, אני לא זכיתי שם בתואר „שלגור“. גם עבודתי, כמו שאומרים, לא הוכתרה בהצלחה יתירה. תחילה, בימים הראשונים, נדמה לי שאני מגלה גדולות ונצורות על כל צעד ושעל. אלא שדווקא הדברים שנראו לי כמענינים ומלאי תעלומה וראויים להכתב על ספר, נפתרו תמיד כפשוטים ביותר, היו כקול־נפץ אדיר שבא מתוך שק־נייר שבידי תינוקות. כך מדמה הייתי תחילה, שהרי מן הסתם יש דברים בגו, אם יהודי צנוע ושתקן כר' לייבצ'ה מגיד נקרא בפי כל בני המושב בשם „המגיד“, אלא לאחר ששאלתי את מי ששאלתי לשורש הדבר, נאמר לי בתכלית הפשטות שמגיד הוא שם משפחתו. וה"א הידיעה לא באה לו אלא מתוך שיגרה שבידבור. באורח כזה או כיוצא בזה, היו נפתחים לפני כל הדברים, שראיתי בהם כעין תבלין ל„נושא“. לא עברו ימים רבים ונסתבר לי, שחי אני עם אנשים פשוטים העובדים עבודה קשה, עבודת חולין, בשדה, בכרם, ברפת ובלול, העמלים בשעה שהם עמלים ונחים בשעה שהם נחים, העושים כל מה ששאר בני אדם עושים, ושיש להם, מן הסתם, חיי נפש מורכבים, אלא כדי להכנס לפני ולפנים צריך אדם לחדור לעורם פנימה, לעניניהם הפעוטים ביותר, או להיות מחונן אותה ראייה מיוחדת, החודרת מעד לעורם, אשר אני נתעיתי פעם לחשוב שהיא ראייתי.

בעלי־הבית שלי, אלה אשר בצריפם התגוררתי, היו כמעט תמיד עייפים מאד, מיעטו בדברים, והיו מרוצים כשהניחום לנפשם. היו, כמובן, כמה אנשים באותו מקום שביקשו את קירבתי, בייחוד כשהייתי עדיין פנים חדשות. הגננת, למשל, ברכה הגננת, בחורה שהגיעה לפרקה והרכבו והרואה עצמה „מעניינת“ ביותר לעומת בני המקום, היתה נוהגת בעת הראשונה לסור לחדרי לעתים קרובות — יתר על המידה, לטעמי. והמורה ישראל ישראלי היה בא לשאול ספרים ולהחליף דעות על ספרות, להראות לי, דרך אגב, את שני השירים שלו שנדפסו לפני שתיים־עשרה שנה באחד המוספים הספרותיים ואת שאר שיריו שעודם בכתובים. עלי להודות שהביקורים הללו היו לי למעמסה. גננות שהגיעו לפרקן הכרתי גם לפני כן, ומורים שהדפיסו חרוזים גזדמנו לי בחיי לא אחת. לא למענם באתי אל המושב הנידח הזה. אמנם לא דחיתי אותם בגסות, שאין זה ממדוטי, אלא שהיה, מן הסתם, משהו במנהגי עמם שגרם להם אכזבה מרה ועד מהרה הניחוני לנפשי. יתר אנשי המקום, כאמור, זרים היו לי, אך לא סלדו מפני ולא ראו אותי כפגע רע. בתכלית הפשטות: התרגלו אלי, כאשר יתרגל אדם לאיזה הפץ בפינת דירתו, שאין לו כל תכלית שימושית, ואפשר אינו מתאים למקום שהוא מונח בו, אלא מכיון שהניחווה שם, הריהו מונח ואפילו שלא במקומו.

אין תימה, איפוא, שלבי הלך אחרי הרופא ועיני תרו אחרי הסנדלר. שני אלה היה בהם מן הגוון המיוחד, שהוא עשוי אולי לתת לי כל מה שלא נתנו לי שאר בני המושב.

הרופא משך את לבי בעצם הופעתו, בדמותו הארוכה וראשו הנטוי מעט קדימה, בצווארו הארוך, בהילוכו המפורז. משהו בו הזכיר את היען, אך יתר על כן נמשכתי אחרי טוב-לבו העיקש ומסירותו הפשטנית לעבודתו; ואולי נמשכתי אחרי זה, שהוא היה כהמשך של סיפור ישן נושן על רופא-כפר ששמעתי וקראתי: עודו חי, כביכול, מחוץ לזמן, הישגיו ומגרעותיו, הולך ברגל בדרכים, דואג לילודות, נרכן על מטותיהם של תינוקות חולים. איני יודע כיצד לבטא זאת: לא היה בו שום דבר שאינו מתקבל על דעתו של אדם פשוט, אף על פי כן היה עטוף, כעין מסחורין של מקצועו, במסורת ישנה נושנה... ואפשר שאין הדבר כך, אולי הריעות שהיתה בינו לבין הסנדלר היא שהגבירה את התענינותי ונתנה בי את הרושם הזה, שכן ברור היה לי, כי ד"ר סגלמאן הוא ידידו של הסנדלר.

את שמו של הסנדלר איני יודע. מעולם לא שמעתי איש קורא לו בשמו, אף על פי שהיה מעורב עם הבריות, היו אומרים לו „אתה" בלבד. אולי משום שלא היה מקרה שיהיה צורך לקרוא לו ממרחק-מה, בכל מקום שנדרש, הופיע בשעתו, תמיד היה במקום, בכל מקום שהיה, אדם גדול, רחב, חסון היה הסנדלר, ממעט בדברים, ויפה מאד בשעת עבודתו. לא יכולת שלא לשים לב לידי הנבונות בשעה שהיו תוקעות מסמרים קטנים בסוליה, אפילו דוקטור סגלמאן לא התאפק פעם ואמר לו במעמדי:

„מביט אני בידך ותמיד אני חושב: איזה מנתח יכולת להיות!"

הסנדלר נשא אליי את עיני החומות-בהירות והפטיר בשלוה: „גם נעלים דרושות להם לבני אדם".

קולו היה נבון כידי, מעורו לא הרימו, אך יכולת לנחש שקול אדיר לו. פעם שאלתי אם הוא יודע לשיר, ענני שאינו יודע לשיר, אבל שומע הוא שירים בחפץ-לב.

ברי היה לי, שלא היה סנדלר כל ימיו, בשיחותינו נסתבר שהוא איש בעל השכלה רחבה למדי, מיטיב לדעת כמה שפות אירופיות, קרא בודאי יותר ממני, וראה הרבה ערים וארצות. הוא לא הסתיר דבר זה, לא היתמם ולא העמיד פנים של „בעל מלאכה" בלבד, אך מעורו לא התגדר בידיעותיו ללא צורך, בתכלית הפשטות, ניכר היה בו, שאיננו מיחס לכל הדברים הללו חשיבות כלשהי, וכי דברים אחרים לגמרי חשובים בעיניו. וזה הדבר שלא הניחני להתקרב אליו קירבה של ממש, לעתים הייתי מרבה לחשוב עליו וחשדתי בו, שמא הוא, במסווה סנדלרותו, יושב כאן וכותב את הספר אשר אני לא אצליח לכתוב אותו. עם זאת אמר לי לבי שההנחה הזאת מופרכת היא מעיקרה, שכן חי הוא, ללא ספק, בעולם שהנו תמציתי הרבה יותר מעשיית ספרים, ואולי דבר זה הוא שפגע בי וביטל את עצם ישותי בפניו.

כשם שלא ידעתי את שמו, לא ידעתי את מוצאו. מדבר היה תמיד בלשון נקיה, המלים יצאו מפיו מהוקצעות, ברורות, מובנות מאליהן, בלי שיירים של מבטא מסויים, לא מטושטשות ולא מצוחצחות יתר על המידה. דיבור זה כאילו הדגים את התביעה: דבר בלשון בני אדם! יכולתי לשאלו למוצאו, ואין בי ספק שהיה אומר לי, אך משום-מה לא העזתי לשאלו שאלות, וכמוני כן יתר בני המקום, איש לא ידע עליו פרטים, וזה אף על פי שאהוב היה על הבריות, הילדים לא עברו על פניו אף פעם בלי להתעכב, והוא לא איש חיוכים היה ומעולם לא החניף לשום אדם, ואולם היה בו דבר-מה אשר הביא את הבריות לידי הרגשה של רווחה. דבר אשר רק עכשיו נסתבר לי מהו.

כשיצאנו לדרךנו, הצעתי שנשא את התינוק בזרועותינו תליפות, אני והוא. ד"ר סגלמאן כבר היתה בידו מזוודתו הקטנה, אך הכבדה למדי. הסנדלר לא ענני דבר, לא ניסה לשדלני

שאינן כדאי לעשות כן, שהוא לבדו ישא את התינוק. אדרבה, אחרי שעברנו כיברת דרך והזכרתיו, מסר את התינוק לידי בלי אומר ודברים.

כרוב הגברים הרזוקים יש בי אותו רגש של אהבת-ילדים שהוא מופשט לגמרי. מחייך אני כשמספרים לי חכמות-ילדים ונהנה אני מזיו פניהם של תינוקות בריאים. אבל כשצריך אני עצמי לעשות משהו בתינוק, ידי רפות וכל הענין הוא למעמסה עלי. כשחשתי את התינוק בזרועותי, נסתבר לי מיד שלא אוכל ללכת בדרך עמוס משא זה. חששתי להניע אבר, נדמה היה לי שאלחץ אותו, שאכאיב לו, שאפיל אותו, או, לפחות, שאעיר אותו מיד עם פסיעה ראשונה. הסנדלר התבונן בי רגע קט, ובלי אומר ודברים, כשם שמסר לי את התינוק כך חזר ולקח אותו ממני. הדבר המפליא הוא, שלא הרגשתי בשעת מעשה שום הרגשה של בושה ושום צורך להצטרף. תנועותיו היו פשוטות והבעת פניו היתה שליווה, וממנהגו מסתבר מיד, בלי לעורר כל חשש בלבי, שעצם אי-ידיעתי לשאת תינוק הוא דבר טבעי בהחלט, ושאינן בכך שום בושה, ושום אדם בעולם אינו תובע ממני דווקא לשאת בזרועותי תינוקות בני עשרה חדשים. אז הבינתי על שום מה אהבו הבריות את הסנדלר ומה היה עיקר קסמו ועיקר תבונתו: העובדה שהוא עצמו עשה הכל היטב ובאורח הנכון ביותר, ושמעולם לא היה מביא אדם ששגה במעמדו לידי הרגשה, שעשה משהו שלא כהלכה...

כך הגענו לאותה פרשת-דרכים, רק אחרי שישבנו מעט החילוטי לחוש ברגלי הפצועה. ידעתי שהכאב עוד יגבר, אך השתדלתי שלא לדבר בכך, גם לא היה לי כוח לדבר. שמעתי כיצד ד"ר סגלמאן שואל את הסנדלר ברמזו כלפי התינוק:

„ומה נעשה בו?”

„אמסור אותו לאשתי”, אמר הסנדלר ושתק שתיקה של כלום.

ראיתי שד"ר סגלמאן תקע בו מבט תמה.

הסנדלר סיים:

„היא תספל בו לפי שעה”.

אפשר שגם ד"ר סגלמאן לא ידע שהסנדלר הוא בעל לאשה. מוזר הדבר, אני מעודי לא חשבתני עליו כעל אדם נשוי. משום-מה בטוח הייתי שאדם בודד הוא. וגם עכשיו לא יכולתי, בשום פנים ואופן, לצייר לעצמי אשה שהיא אשתו. אולי משום שאי אתה יכול להעריך את גילו של הסנדלר, שפניו החסונים והגדולים יש בהם בגרות, אך אין בהם סימני גיל. אפשר הוא בן שלושים ושמנונה, ואפשר הוא גם אדם בריא מאד המתקרב לשנתו הששים. ושוב אי אתה יודע מה עליך לדמות בנפשך, אשה צעירה כבת עשרים או זקנה כבת ששים.

משהו החל מרצד לנוכח עיני. הדרך שליידנו החלה סובבת וסובבת. פתאום קם בית בצדה של הדרך ועל סף הבית הופיע ר' לייבצ'ה מגיד והתחיל מצעק שיחזירו לו את התינוק. אני רצתי אל בית שמעבר מזה, שם ישבה אשתו של הסנדלר, שהיתה צעירה, צעירה ויפה. שתי צמות בהירות יורדות לה מעברי פניה, היא היתה גלוית חזה והיניקה את התינוק. רצתי אליה לקחת את התינוק מידיה, אבל התינוק נעלם, ומצאתי עצמי מלטף בידי את שדיה החשופים והיא היתה צוחקת ואמרת לי: „זה של הסנדלר, זה של הסנדלר”. אז נכנס הסנדלר ובידיו היו נעליו של תינוק. החלה היא נועלת על רגלי את נעלי התינוק והוא עמד ממול ואמר: „הוא לא ירחיק לכת, הוא לא ירחיק לכת!” אבל היא היתה נועלת על רגלי את הנעל הזעירה, היתה אומרת „קליגולה, לך!” ורגלי היתה כואבת עד מאד...

בקושי ניצרתה את ראשי, וראיתי שנרדמתי בשבתי על האבן, ושד"ר סגלמאן טורח על ידי לעשות מעין תחבושת לרגלי...

„התוכל ללכת?“ שאלני בלחש כאילו עדיין הוא מפחד להעיר אותי.

„ישנתי זמן רב?“ שאלתי.

„לא. רק דקות אחדות“. אמר הסנדלר. „התוכל ללכת? עלינו להמשיך בדרכנו. כי הוא

יתעורר והיה רעב“. רמז כלפי התינוק.

„אשתדל“. אמרתי ונסיתי להציב את רגלי.

„יש לך חום“, אמר ד״ר סגלמאן. „אבל מן הישיבה כאן לא ניוושע. בדרך אולי נתפוס

איזו מכונית. הכאב חזק מאוד?“

„אפשר לסבול“, אמרתי. רק עכשיו הרגשתי מה חזק היה הכאב ברגלי.

הם עזרו לי לקום. ואני קמתי. הסנדלר מסר את התינוק לד״ר סגלמאן. והוא לקח את מוודתו ביד אחת, וביד שניה היה תומך כי. לאמיתו של דבר, כמעט נשאני. היתה עצמה בזרועו. והיה רוך בדרך שבה החזיק בי.

באמת לא הלכנו שעה ארוכה עד שיצאנו לדרך המלך. ומכונית ראשונה שפגשנו והיתה ריקה — מכונית פרטית שנסעה לקראתנו — נעצרה מיד כשהרימותי את ידי. אכן היתה זו מן הסתם, תהלוכה משונה למדי: גבר אחד נושא תינוק, וגבר שני, יחף, נושא אדם מבוגר. כשאמרנו לבעל המכונית מאין אנו באים, הביט בנו כאילו חוזרים היינו מפתחי העולם הבא. לא היינו, כפי שנסתבר, מבשרי הבשורה, ראדיו של בוקר כבר הודיע מה שאירע במושב. מן הסתם טילפן מישו מן המושבה הסמוכה — סימן שבמושבה הסמוכה לא קרה דבר. יכולנו לחסוך לנו את הדרך...

הסנדלר ביקש מעם בעל המכונית שיסיענו: אותי בלוויית ד״ר סגלמאן לבית החולים הקרוב, אותו רק עד פתח המושבה שבתיה כבר נראים מן הגבעה, ביתו שלו אינו רחוק. הוא יקח את התינוק ויגיע ברגל. אין צורך בסיבוב מיוחד.

בשעה שהושיבוני במכונית עשיתי איזו תנועה נמהרת, שגרמה לכאב עז עד מאד והכרתי אבדה.

כאשר נתעוררתי, כבר הייתי מוטל על גבי דרגש ארוך בבית־חולים. דוקטור סגלמאן צמד לא הרחק ממני והסביר משהו לרופא ולאחות.

„איפה הסנדלר?“ שאלתי.

הוא חיך אלי: „הלך הביתה“.

„והתינוק?“

„התינוק אתו“.

אחר כך הניף לי ידו, פלט: „יהי טוב“.

הלך.

נשארתי לבדי בבית החולים.

שכבתי בבית החולים יותר משבועים, פצעי הישן נפתח ופצע חדש נתוסף עלי, היתה גם איזו דלקת, ועל פי רוב היה לי חום גבוה. לעתים הייתי מדמדם והייתי רואה בדמדומי את המושב בחורבנו, את התינוק, את הסנדלר הקופץ מעל ללהבות ונושא בידו כתבים. פעם חלמתי שאני שוכב בביתו של הסנדלר והוא יושב אֵל פסנתר גדול, פתוח, ומנגן פוגה ופנטסיה של באך. איך זה לא עלה דעתי, הייתי נוהף בעצמי, הלא אני צריך הייתי להביא מיד שהוא פסנתרן. אחר כך באו להבות השריפה ואכלו את הפסנתר...

כיון שהתחלתי להתלים פסקו חלומותי. שוכב הייתי בחדר קטן, מטתי קרובה לחלון ודבר זה הניתני להרגיש עצמי מרוחק מעט ממיטותיהם של שכני החולים. אגב, הם שני החולים

האחרים, היו נטולי הכרה על פי רוב. אחד מהם, רזה ושחור, כנראה תימני, היתה באה אליו אם זקנה ונערה צעירה מאד, תבלול על עינה האחת — היו יושבות בצד מיטתו והיו מדברות אליו, היינו הזקנה היתה מדברת והצעירה היתה מביטה בו דומם. אך הוא לא הקשיב, רק לעתים פלט גניחה כבדה.

אלי לא בא איש לבקרני, זה היה דבר טבעי למדי בעיני. שכן אין לי אנשים קרובים ממש, ומכרי, אפילו לבם טוב עלי, אינם מקורבים לי עד כדי לטרוח ולבוא מן העיר אל בית החולים הזה שהוא במושבה. לכן לא ציפיתי לבוא איש מהם, אך משום־מה הייתי מדמה בלבי שהסנדלר יבוא לדרוש לשלומי. מאד משתוקק הייתי שיבוא. עתים חלמתי בהקיץ שבא עם אשתו וישב אצל מיטתי. ידעתי, שאפילו יבוא לא ידבר דברים הרבה, אך משום־מה נהיר היה לי שבביקור־חולים זה תהיה ישועתי, שיתגלה לי אולי משהו, שהבריות קוראים לו: תכלית החיים. היה זה כאילו שמור עמו בשבילי עוד סוד אחד, וכשאדע את זה אדע את הכל. אבל הוא לא בא.

ביום שבו הודיעתני האחות, כי למחר רשאי אני לצאת את בית־החולים, נזכרתי שהביאוני יחף, וביקשתי שתשלח מישאו למושבה לקנות לי נעלים.

„אה, כן, אני שכחתי“, אמרה האחות. „הלא הביאו לך נעלים.“

„מי הביא?“ שאלתי בתמיהה ובחרדה, חושש שמא לא הענה לי מה שפיללתי. הביטה בי כהבט במי שאינו יודע מה הוא סח, וענתה בקוצר־רוח, כאם המשיבה לילד טרחן על השאלה „מי עושה נעלים?“ „הסנדלר.“

הרגשתי הרגשה של שמחה גדולה ומיד אחר זה הקפה עלי אכזבה שלא יכולתי לעמוד

בסניה —

„אבל מדוע לא אמרת לו...“ מלמלתי, „מדוע לא שאלת אותו...“

„שאלתי, שאלתי“, נכנסה לתוך דברי, „הוא אמר לי שהחשבון סולק...“

הפיתוחים מעשה ידי
אהרון גלעד

אחד מן הדור

יהושע מנח

הוא ידע לצרף מספרים ולהסבירם לאחרים מתוך יסודיות ובטחון כזה אשר קנה את הלבבות לבטוח בו. הוא הפך לתל שהכל פונים אליו והוא נושא במחסורם. לא היתה אישיות מקובלת על הרבים יותר ממנו. היה קל לגשת אליו והניגש נתקבל בסבר פנים נאה.

אכן בארגון עבודות ציבוריות, לשעת חירום אמנם, אך במגמה ברורה של הכשרה וטיוב ושמירה על החומר האנושי שלא יבולע לו ולא ירד מרמתו המוסרית עקב העבודות הללו — בנה לא קדם לו איש. והכל בלי אמצעים מר-כנים מראש. חי בו יצר עשייה חיוני, פעילות הרחוקה מחששות והיסוסים. המוח תושב — והיד מושטת להוצאתה אל הפועל. הוא ידע לקרוע חלונות ומשנפתתה הדרך לפניו לא ידע מעצורים. כי מעשיותו היתה עטופה לא מעט דמיון. היתה כאן מזיגה של שני כוחות שאינם רגילים לדור בכפיפה אחת: החלום והמצויאות, הפרווה והשירה, ההליכה על פני הקרקע והי-המראה בשמי על. סגנונו הספרותי עוד הבליט את המזיגה שאינה מצויה. המשפט השירי, החי צוב ממקורות קדמונים, עלה בקנה אחד עם הדיבור על סיקול אבנים, עקירת יבליה והשי-מדת עשבייבר. וכך ראה אותו הציבור: מורד קצת, מיוחד במינו, אבל שלם וחזק ומעורר יראה שהיא כבוד ותיבה.

לעבודותיו הגדולות מצא לו שותף, תומך ועוזר, בארתור רופין. אף הוא איש-מעשה ומשורר רר כאחד. אבל אם אליעזר יפה הוא כולו סער ורתיחה, הנה בד"ר רופין היה הכל רוגע, כביכול, וזורם באפיקים שקטים. אם לראשון נדרשו כוחות גדולים כדי לבלום את אשדותיו הפנימיים שלא יפרצו חוצה ויגרפוהו הלאה מבסיסו ומר-נקודת-ראותו, הנה בד"ר רופין היו הקצב הפנימי והחיצוני מתואמים ולא סבלו מחוסר איזון. שני האנשים היו דומים בערכי היסוד, אף על פי שמקורותיהם הפנימיים היו שונים. היתה ביניהם קירבת לבבות, ואליעזר יפה קיבל ממנו את האמצעים הדרושים לפעולה. פגישת שני אנשי-מידות אלה ראויה לתשומת לב מיוחדת. השפעת הגומלין שביניהם היתה לברכה. נקודות-

מיזן הבולטים שבדור היה. ארז המניד את צמרתו דרך חירות, כמקבל עליו מרצון את משב הרוח בין ענפיו, כמשתחוה לסביבתו וחיוך קל של הכנעה על שפתיו, אולם בעבור רוח רעה ופגעה בו, את ראשו לא יכוף, לא יגרף — כי שבור יישבר...

עם פרוץ מלחמת העולם, בשנת תרע"ד, היה אליעזר יפה המוציא והמביא את עניני הסר-תדרות הפועלים החקלאיים בגליל, נשא בדאגה לקטנות ולגדולות של ציבור הפועלים ממרחביה ועד מתולה, כדבר המובן מאליו. הוא "סגר" את הגליל ולא "נתן" לפועלים מחוצה לו לבוא ולבקש עבודה בו, מבלי שיקבלו הסכמתו תחילתה. על משמעת וסדר היה מקפיד. הנקודות הקיימות אז היו דגניה וכנרת, מרחביה ותל-עדשים, שבתן היתה העבודה על דעת הפועלים ובאחריותם; פוריה ורמה, ביתניה ומגדל, כחות פרטיות לאומיות, שבתן עבדו פועלים בהנהלת אחרים; וכן הות הלימוד לצעירות, מיסודה של חנה מייזל, בכנרת.

המלחמה פרצה והביאה עמה תוסר-עבודה חמור: כמה מאות אנשים, הדבר לא היה פשוט. שום קרנות סיוע-הדדי לא עמדו לרשות הפועלים, וכן לא היו להם כל נכסים או אמצעים כספיים. אפילו קופת-החולים מאורגנת עוד לא היתה, ולא הסתדרות אחת אלא שלוש — ליתור-דה, השומרון והגליל — ולכל אחת ועד מרכזי משלה ואין קשר ארגוני ביניהן, גם ההסתדרות הציונית, בלי נשיא אלא בנשיאות של חמישה, התקיימה יותר בכוח מאשר בפועל: היא עשתה אז את צעדיה הראשונים בארץ על ידי באי-כוחה המבורך, ארתור רופין, אבל כוחה הממשי והכספי היה יותר בגדר מישאלה, אליעזר יפה — אליעזר, כפי שהיו אומרים בנעימה של חיבה והערצה — לא איבד עשתונותו. הוא ניגש לסידור עבודות ציבוריות, בקנת-מידה, "ממ-לכתיו", ואחז בדרכים שלא היו ידועות ומקובלות לפניו, הוא מיבש ביצות, בונה בתים לתימנים, משרש שיזפים ומסקל במטעים ובשדות בור, והכל מתוך ידיעת הענין, בחינה וחישוב מדויק.

בטון של זלזול: "מי אתה?" ואליעזר בלי להרים את קולו. עונה: "אליעזר ל. יפה, חבר הועד המרכזי של הסתדרות הפועלים החקלאיים בגר ליל". הוא צוחק, והמסובים צוחקים עמו. צחוק, תום ואמונה. תקווה ובטחון. הנה הוא מהדהד, הצחוק, חודר לבתים הנמוכים של אכרי כנרת והגור מרוכסי התרים ועומד, השחוק. והנה, הנה הוא נראה במטבח פועלי הביצה באחד מבתי החמר על חופה של הכנרת. הוא עומד נשען אל הקיר כשהחדר הקטן מלא אוכלים את ארוחת הערב. ניגשים אליו, משוחחים עמו, מקבלים תשובה והולכים. זה מתקרב וזה מתרחק. עוברת שעה ארוכה. פתאום טופחים על השולחן: "הס, אליעזר רוצה להגיד משהו". דומיה. "בפוריה ישנה עבודה לעשרה אנשים. שטח של עקירת שיזפים. בקבלנות. רצוי שיתחברו עשרה אנשים ויעלו כקבוצה".

למחרת בערב אותו המחזה, אותה העמידה ואותו הרחש מסביבו. ושוב, "אליעזר רוצה להגיד משהו". והוא: "אמש סיפרתי לכם על העברי דה בפוריה והצעתי להתחבר לקבוצה. הקמה הקבוצה הזאת?" אין תשובה. הוא קורא בשלושה שמות ומוסיף: "צרפו אליכם עוד שבעה". בערב השלישי חוזרת התמונה. אליעזר פונה לשלושת האנשים ושואלם: הצירפתם אליכם עוד שבעה, כאשר הצעתי לכם? לא? והוא קורא עשרה אנשים בשמותיהם. "אתם עולים לעבוד בפוריה. קחו את מטלטליכם ועלו עוד הערב כדי שתתחילו בעבודה מחר בבוקר". הכל ידעו, כעת אין לשנות עוד. אתמול אפשר היה לנהל מו"מ ולקבל ויתורים. היום אחרי השהות אשר נתן, שוב אין עוררים.

ג.

הנה נבקר במקום עבודה אשר קם ביזמת אליעזר ובהנהלתו לשם המצאת עבודה למחור סריה. "סולליה" כינהו עובדיו על שם עבודת הסלילה הראשונה בסתימת תעלה לשם מעבר. זוהי רמה אחת נמוכה מפוריה ועליה נטעה קהילת דסוי (דאסאוי), עיר מולדתו של ר' משה בן מנחם. מאה דונם כרם זיתים ושקדים. מטע מקובל או בגליל. את הרמה תצה שקע שהיה מרכז את מי הגשמים ומזרימם בכוח, וכל השטח היה מכוסה אבנים וסלעים הטעונים עקירה וסיקול. עשרה אנשים עבדו שם. תשעה בסיקול, והנערה — בבישול. השיכון היה במקום. מטעם אליעזר בא נגר

מוצא רחוקות: מזרח ומערב, איש שדה ומשרד, את ועט. אך האדם שבשניהם קירב אותם, ואחרי כן הענין: קרקע הארץ והשמים העמוקים שמעליה.

כל העבודות שנעשו בהנהלתו נעשו על יסוד קרדיטים והבטחות. שטרות, בטחונות ומשכנ"תאות לא היו מקובלים עדיין. חנוני טבריה היו מקיפים, והפיתקה של אליעזר כוחה היה יפה מהמחאה של אפ"ק. כל חנוני ובעל מלאכה היה מקבל אותן כערכן המלא. הבטחתו של אליעזר הייתה הבטחה. אם היה עיכוב וקצרה ידו, היה בא ומודיע ומסביר. הוא לא נהג ולזול בעמיתה. בחנוני פשוט ובסנדלר עני היה נוהג בכובד ראש ודרך שויון. "כבודו וחשדהו", כתפיסה כוללת, לא היה מקובל עליו. ודאי, יש והיה נכוב ונכווה. אך אין בכך כלום, המיכווה מעלה ארוכה ושוב היד בריאה ושלימה.

ב.

כמה קוי התבוננות, מן הצד. אכרי מצפה תבים לפיק"א. זו מעקלת את תבואתם ומעבירתה בעגלות למחסנים סגורים העומדים לרשותה. אליעזר יפה אסר על העגר לונים להיות שליחים למעשה זה. אפשר ופיק"א צדקה, ואכרי מצפה אולי הגדישו את הסאה בדחיותיהם וסירובם לשלם; אולם לקחת מהי אכר את גרעין חיטתו בשעת מלחמה, ולהסגירו אולי לרעב, לזה אין להסכים. פועלים אינם מסייעים לדבר כזה.

הנה הוא יושב על גדיש בגורן כנרת הנשקפת על פני הים. הוא למעלה וסביבו פועלים ופועלות, צעירים וצעירות, כפי שהיו קוראים אז, והוא מספר להם על המשאומתן עם מנהל החזה שבמגדל. ברגל הלך וברגל חזר. שלוש שעות לשם ושלוש — בחזרה. הנימה חמה ומשפתתית והוא משתף את המסובים בפרטי הענין ונכנס לכל קו וקו שבמו"מ. הירח ממעל והתבואה הריחנית מלמטה, הרי החורן והגליל בולטים באור החיזור של הירח במלואו. אורה מיוחדת שרויה במסיבת אנשים זו הנתונה, כולה אוזן, לסיפורי אחד אהוב עליהם. הוא מספר איך הגיע למגדל, והמנהל כאילו ולזל בו בשעת פגישתם. לא שעה אליו כשבירכו לשלום, ומבלי לתת אות, פנה לדרך אל החזה על מנת ללכת למשרדו. אליעזר מחייך חיוך פנימי, הולך אחריה, צעד אחרי צעד, בריחוק מה. פתאום והמנהל (היה בו ניצוץ של שחקן) פונה אליו

הרים, לכל מלוא העין; ומשמאלם החרמון והררי צפת. ול"סולליה" זו יצאו מוניטין בזמננו. שם ראה צבי שץ ביכורי אהבתו, פה הגה וכתב את מסתו הקצרה על הקבוצה. שקוע בהרהוריו, היה מסייע אבן אחר אבן ומגלגלן למורה. לאט לאט, כאחד עם הלך-המתחשבה הרמת היר, בהרמוניה עם הסובב אותו, עם השלוח הנסוכה על הכל. לכאן בא ישראל בלקיגד בחכרת רחל ינאית. שמוע שמע על יושבי אוהל ובא להתחקות על ארצם, שמא עלולים אלה לשמש גרעין לשבט רועים לשם כיבוש החורן... הנה בא חסיד טולסטוי ונעלי גבעונים לרגליו. בחשאי הופיע, בלאט ישוב על מחצלת, התבונן והקשיב, שמא ימצא לו חברים לדעה. שם פגש גולש אחד במורד ההר, אל הכנרת, את גורדון הזקן, כשהוא מחנהל לאטו ועולה לפוריה ל"כל נדרי", והטלית תחת בית-שחיו. הם התעכבו בשביל המתפתל ושוחחו ביניהם. הזקן והצעיר. ופתאום והזקן הושיט את ידו ולחץ את יד הצעיר בכוח ואמר: "אני מברך אותך בחתימה טובה". והוסיף: "ובכל זאת בעט דיר אויס אַ גוט יאָהר" ופנה לדרכו. הנה בא ד"ר רופין, בחברת אליעזר, לראות בעבודה ולבחון אותה. עם בוקר הופיעו ועמדו במעלה הרמה והשמש האירה אותם. שקט רב היה מסביב. אליעזר הסביר, בקולו המתון, מדד ברגל והישב בעפרון, רוח טובה היתה על הכול וביט-הה נתפשטה בלב.

ד.

שנות המלחמה תרע"ד — תרע"ח שימשו לציבור הפועלים הקטן כור-היתוך, שבו הגיע על ידי תסיסה מתמדת לידי זיקוק ולהנחת יסודות למחשבה עצמאית. הארץ היתה סגורה, שום משב רוח מן החוץ לא חדר אליה, כל הד לא הגיע מן העולם הרחב. התסיסה היתה פנימית, מקורית, נובעת ממחצבים אישיים, ללא השפעות מכריעות מן החוץ. למלה הנאמרת היה ערך כשהיא לעצמה, התייחסו אליה בכבוד והיא נמדדה אך לפי תכנה, היתה הקשבה למה שנאמר, לעצם התוכן. היה דרך-ארץ פנימי ואימתא דציבזרא היתה נחלת הרבים. הדברים הנאמרים אפשר היו מחוספסים במקצת, בגמ-גום נאמרו, אבל היה בהם הרבה מתום הילדות ומן הטוהר הפרימיטיבי. בגליל היתה ערות מיוחדת, ומרכזה של ערות זו — כנרת. יוסף בוסל, א. ד. גורדון,

הזקים סוכת מחצלות, הפתוחה למזרח, אל הכנרת. המחצלות הפרושות על הרצפה שימשו גם למיטה, גם לשולחן וגם לכיסא. עליהן ישבו ושכבו ועליהן אכלו את הארוחות המכור שלות בזרדים וקוצים על גבי אבנים. לא אחת היו עיני החברה אדומות מעשן, ולא אחת דמעה עינה על שהרוח איחרה לבוא ולא סייעה לה כהרתחת התבשיל... עדשים ו"קאמארדין" (מין גילדה מדייסת מישימיש) היו המאכלים העיקריים. הקאמארדין שימש תחליף לסוכר, חמאה, ריבה ולפתן. נר לא היה ולא נפט למאור. התעוררו עם דמדומי בוקר ואחרי השקיעה שכבו.

אליעזר דאג לכל. לראשונה: תמור, ארבעה פחים ואסל ושק ללחם. ערב ערב היה יורד התורן, לן על הגורן בכנרת, משקים לקום, ממלא את ארבעת הפחים מים וממהר לעלות שלא לאחר את התחלת העבודה. אחת לשבוע היה אחד הולך לטבריה, קונה בפתקאותיו של אליעזר עזר את כל צרכיו וחוזר בסירה לכנרת, ומשם בחמור למעלה. ערב ערב היה עולת תורן אחר לפוריה ומביא משם חלב שנתקבל לפי סידורו של אליעזר.

עבודת הסיקול קשה היתה. צריך היה לרכו את ציבורי האבנים בקצה השקע שבאמצע הרמה, לעקור סלעים ולסקל מה שתעלה החריש ומה שמפורז בכרם. פוריה השאילה כל מיני דקרים כדי להזיז את הסלעים ממקומם. אליעזר סידר קרונית על פסי ברזל, עם בלמים ומעצורים של עץ, ובה ריכזו את האבנים בשטח מצומצם, אולם את האבנים הגדולות והסלעים, שלהרימן היה קשה, היו מגלגלים על גבי מוריגים ואת אלה סחב זוג בהמות. את המוריגים המשומשים קיבלו, לפי פיתקה מאליעזר, בדגניה.

צעירים היו הבחורים ושופעי חיים ומרץ. בין הערביים היו גולשים במורד ההר לכנרת לרחוץ בה, ובערב היו רוקדים "הורה" בפוריה עד יציאת הנשמה. שש שעות רצופות, עבדו ללא חשבונות רבים ודאגה לא ידעו. לחם קיבלו בכנרת, צרכי מכולת — בטבריה, יחפים התי-הלכו, ואם ננעץ קוץ בכף הרגל, שיפשפהו על גבי העפר, הלך ושוב, עד שנחלץ. ואם נפגעו בעקיצת עקרב, שמצוי בין האבנים בירחי הקיץ, התפתלו במכאוביהם ובעבודה לא מאסו.

והם בתוך נוף פלאים. בלב הרי כנרת עמדה סוכת מחצלות. מימינם הבקעה, על הירדן המת-פתל בה והמבריק באור השמש ובלבנוניות הירת; למולם הכנרת, כראי מלוטש, עטורה

הימים ימי מלחמה, וכנרת היתה בלאו הכי ככוורת, ועיני השלטונות התורכיים היו עליה לרעה. אליעזר, שהתנגד לאיסור, מצא לו דרך פרלמנטרית להביא את הצעתו שלוש פעמים להצבעה. שלוש פעמים הצביעו, שלוש פעמים נפלה הצעתו. האורחים שבאו ברגל ממרחקים התמרמרו מאד. היתכן שלוועידת פועלים לא הינתן זכות הכניסה לפועלים? לפועלי כנרת היו ששה צירים בוועידה. אותו ערב התאספו כולם והחליטו להוציא את הצירים מהוועידה ולבטל את בחירתם. ובאותו המעמד נבחרה משלחת אשר תופיע מאר לפני הוועידה ותמסור את החלטת פועלי כנרת.

עם הופעת המשלחת קם א. ד. גורדון וביקש את רשות הדיבור. היא ניתנה לו מאחר שלא השתתף בישיבת הפתיחה אמש. הוא הדין ביוסף בוסל. הם דיברו בעד כניסת אורחים. לא נתנו להם להאריך. אך רוח אחרת נשבה. הוועידה נפתחה לפני אורחים, בלא שתניתן להם רשות הדיבור. מילא קיבלו את הדין.

הישיבה הראשונה הוקדשה לביקורת הדין יחשבונו. הדברים נאמרו ברוח חברית, בהערכה ובכבוד. אולם בביקורתו של י.ט. נשבה רוח אחרת, ותוך כדי דיבור אמר: אליעזר התיחס לפועלים כמו אל „פועלי הביצה“. והיה בהגדרה הזאת משום ביקורת חמורה מאוד. לאמור, כבחנות-ידדגה, או מקבלי צדקה. נהג בהם. משהו זע באויר. האוירה הטובה נעכרה. אליעזר נפגע מאוד. הוא ביקש מאת הוועידה שהיא תרשה, על אף ההחלטה, לפועלי הביצה האורחים לומר את דבריהם: הכנים דברי י. ט. אם לא? והרשות ניתנה. איש לא אישר את דברי האשמה. אדרבה, הרימו על גס את סובלנותו, את אורח רוחו, ואת אבהותו. וכשהגיע להשיב בסוף הווי כוח היה אליעזר יפה נסער כולו. דבריו היו דוהרים-דולקים, ובכל זאת מתנהלים כאילו בצעד די צב... הוא היה עצור ומתון, שקול ומדוד, אבל מכל מלה עלה הד המיה עצומה ועלבון גדול. הוא הפליא בשלטונו על עצמו, שלא לעבור את הגבול כמלוא נימה וכמעט לא להרים את הקול. הוא סיפר על פועל אחד שהיה מוחזק לטפיל, אינו עובד ועובר ממקום למקום, חי ומתפרנס כאורח-פורה. הוא סיפר איך מילא את בקשותיו, נתן לו פתקה לנעלים, לאחרי-כך לחליפת בגדים, ואחרי-כך לגלימה ערבית („ע- ביה“) ועוד מיני דברים. הוא הסביר, בשל מה עשה כך, ולשם מה ביזבו את כספי הכלל. והיה

אליעזר יפה. כ. כצנלסון ואחרים, החיים עמנו כיום, השפיעו מהודם על סביבתם. בגליל לא התביישו עדיין להקדיש שיחות לבירור, אם מותר בשעת העבודה להרהר בענינים שהם מחוץ לעבודה הנתונה; התוכחו בהתלהבות, אם מותר לו לפועל לקבל שכר כפול שבעה בקיבולת. כפי שיצא לפעמים בעבודה עקירת שיזפים, שהיתה מן העבודות הציבוריות שסודרו על ידי אליעזר יפה להעסקת מחוסרי העבודה. עבודה זו נמסרה בקבלנות לפי הערכה משוערת: משר- שים שיזף אחד או שנים, קובעים את שטח העקירה ששיזף אחד תופס והזמן שארכה העקירה ולפי השטח והזמן מעריכים את השכר. והנה אירע שפועלים השתכרו שבעה פרנקים ליום במקום שנים, אשר נחשב כשכר הוגן. היש לשלם שכר שבעה פרנקים אם לא? היו שאמרו: „הוד מעלתו הפועל“ — כמה שמוציא מעבודה מגיע לו, ואפילו יש כאן הערכת שטות. ואחרים אמרו: העיקר הצדק והיושר, שגם הפור על אינו משהוהר מהם, ובפרט שהמדובר בעבודה ציבורית הבאה לפתור שאלת עבודה למחוסריה. הרוחות סערו מסביב לנושא ממשי זה, ששלח חותיו הקיפו בעיית האדם היהודי במולדת המת- חדשת. „באופן הפשי“ ניתנה לאנשים השכלה רחבה בבעיות החברה, ניטעו השתילים אשר כיסו אחרי-כך שדות של מחשבה ועשייה בישר- אל. משתלות אלו היו ועידות פועלי הגליל.

ה.

הוועידות הללו היו כבית אולפנא, שבו נת- כנסו לתורה לשמה. הן היו מצוינות בתכנן העשיר, בהקשבה דרוכה, בשקל-הוטריה מקצה. אליהן נהרו ברגל ממטולה שבגליל העליון ועד מרחביה בעמק יזרעאל. אחה נזכר בוועדות אלו ברטט מיוחד, חום, חיבה ודרך-ארץ. הקשיבו ונתנו לדבר — לציר כלאורה. אליעזר, שלמד מנהגים פרלמנטריים בארצות-הברית, היה יושב ראש מומחה. היה „משתלט“ על הנאספים בחידודי נאה, בלשון נופלת על לשון, או בסתם אימרה שנונה. לאט לאט היה הענבל הולם בדפני הפעמון, אגב תנועת יד אלגנטית, ומעביר על הקהל רוח טובה ותויר סלחני ומסכים. אליעזר היה דוחה הצעות ומשנה כיוון. „זה מתנגד לרגלמנט“, היה פוסק פוסקו, וחסל. עם כל טוב-הטעם והוותרנות, כביכול, היה מנהל את האסיפות בהחלטיות ולפעמים גם בתקיפות. בוועידה אחת נאסרה ההשתפות על אורחים.

הארץ כיוונה לבנין האדם היהודי. אח וריע היה בזה לא. ד. גורדון. הוא רצה לראותו, את האדם היהודי, בדמות אישי התנ"ך הדגולים, נהג לפיהם ומדבר בסגנונם.

„השחיה נגד הזרם“ היתה מתכונות נפשו העיקריות. הוא התקומם נגד כל הליכה ב„תלם המקובל“. והיה מוכן „לבחור במוות מאשר להיות בין אלה שירכינו את ראשם“. הוא היה בעל תשוקות חזקות מאוד שידע לבלמן בכוח לא מצוי. הליכתו ל„גתיב“, ירחון משלו שהוציא, היה בה משום הטלת אשמה. לא ניתן לו ביטוי חפשי, כרצונו, כלשונו וכתפישתו. מעשיו, מעמדו, וערכו לא עמדו לו ולא זכרו לו חסדים. היה בהליכתו זו משום התמודדות והכרות מל-חמה. כוחותיו לא עמדו לו ונשבר.

הוא אשר היה אֶמון עלי אימון והערכה ואף פינוק, נפגע מאוד מביקורת. הוא בלע אמנם את הביקורת וידע לשמור על שווי משקלו ולא לצאת מתחומו, אבל בפנימיותו רתח וסער. בישיבת מרכז „תנובה“ נשתטח פעם על הרצפה ונשק רגלי חבר אשר היה חריף בביקורתו. זו היתה התפרצות שקשה לתארה. משהו פקע בו. אין לשאול אם היה תוכו ככרו. לא היה מלבר; עיקרו — מלגו. וכל עוד היה כוחו עמו ידע להסתירו, וכשאולו כוחותיו לא זו כמלוא נימה, לא יכול להשלים, נופץ... שמע את „פעמי הכי ליון“ ולא ויתר. כשראיתו בפעם האחרונה, בביתו בנהלל, היה כבר „לאחר מעשה“. הוא לא נכנע, הוא לא השלים, הוא שם נקודה ולא המשיך. החיים לא נתנו בפנים מלאים ועטורי זקן היה מראהו כאחד קדמון אשר פרש מהבלי העולם הנה וציפה, אילם, אל עולם שכולו טוב. עליו ועל שכמותו אמר הכתוב: „וימת כל הדור ההוא“.

בניתוח הנה משום זיכוכ האויר, וגם משום טיהור אותו האדם שהיה מוחזק לנחות דרגה. היתה כאן גישה מיוחדת אל נפש האדם, ורצון לחוננה, ולהחיש לה מזור. אליעזר נתגלה בכל שיעור קומתו. סיפור זה בלבד הספיק להזים את הביקורת השלילית על יחסיו לאנשים שעבדו בהנהלתו. אבן נגולה מעל הלב, וכשסיים ושם ידו על לבו ואמר: „אני כולי צודק“, קיבלה הועידה את ההודעה כאמת שאין עליה כל ערעור, ולא הרגישה בה כל הירות.

ג.

דמות אליעזר יפה מחכה לסופר מחונן אשר יכתוב בספר את מאורעות חייו העשירים ויעלה אישיות מורכבת זו, בכל גדולתה האישית וזיוה היהודי. כמעטים בארץ, ידע ברור את דרכו לפניו. הליכתו לארצות-הברית לשם לימוד חק-לאות לפני למעלה מארבעים שנה, מראה לאן היו פניו מועדות, הוא לא סבל מהתחבטות פנימית ולא איבד את הנקודה מרוב חיפוש. מיום עלותו לא הניח את כף הסיידים (עד שנפלה) מירו וירה אבני פינה בהרבה שטחים. קשה שלא לתמוה על כוח העבודה העצום שנתגלה בו. ב„הפועל הצעיר“ וב„הסתדרות החקלאית“, ב„יסוד מושבי עובדים“ וב„תנובה“, ב„השדה“ וב„גתיב“, ב„גידול ירקות“ וב„תורת הבהמות“, כמורה וכסופר. כמוכיה בשער וכמחנך ומדבר בלשון הנביאים. כחונה חזיונות ואף כשונה בדמיונות, להלכה ולמעשה. בסך-הכל הרי לפניכם אישיות בלתי רגילה, אשר הראתה כוח לא רגיל בהרבה מענפי החיים. הוא הזים, כביכול, את תורת הנטיות שבפסיכוטכניקה. שלדעת מומחים הן קבועות באדם מטבע ברייתו. מעשיו העידו על שיש בחירה חפשית וכי לא הכל קצוב מראש. ואולי יותר משכיו נפשו לבנין

שמונה שורות

דב סדן

ב

ועתה נשמע את השיר עצמו ונעקוב את נסיוני תרגומו לפי זמנם ודרכם, במידה — היא כמדומה קרובה לשלימות — שעלתה בידי לקבצם. הרי השיר:

Über allen Gipfeln
Ist Ruh,
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch,

פשטות האמצעים המפתעת נעזרת פה במוסיקה של המלים וצירופי צליליה — התיבה: רוה (=מנוחה) נעזרת בחזרתה בתיבה: רוה עסט (=אתה גת, תנוח), וכסיום להם התיבה החוזרת, בין כהרוז: ובין שלא כהרוז: רו (=אתה) וכן התיבה נור (אך, רק), וכן התיבה החוזרת: אללען (=כל) מסתייעת בחרוזים: וואלדע (=יער) — באלדע (=עוד מעט, במהרה), ובתיבה הקודמת להם: ווארטע (=חכה), כשם שהחרוזים: האוך (=נשיבה) — אאוך (=אך, גם) נעזרים בתיבה הקודמת להם: קאום (=כמעט), כשם שהתיבה: שווייגען (=שותקות) מסתייעת בקודמתה: איינען (=אחד), בכל אלה נראה שווי בניין מבחינת הווקאלים וסיוע ההרדין שביניהם העולה ממנו הוא מסודות רישומו של השיר, כי הוא משליט את השלוה על מה שעלול להפריע מבחינת הקונסונאנטים, שגם צירופיהם מענינים ביותר — וכדוגמה הן שתי מלות הפתיחה של שתי השורות הראשונות: איבער (=מעל), איסט (=תנהו) המובלעים במלת הפתיחה של השורה הרביעית שפירעסט (=אתה חש) — כשם שמענין תפקידם של הדיפטונגים. והנה בבוא העברי לתת את השיר בלשונו — הוצרך, לפי רוחה ובנינה, לנהוג בהיפוך התפקידים, כי אם כיסוד המעמיד בלשון המקור הוא הווקאל, הרי היסוד המעמיד בלשון התרגום הוא הקונסונאנט, אולם נראה כי הובת ההיפוך לא נתגלתה אלא בהמשך הימים.

ואם נאמר למיין את תרגומי השיר הזה מיון כולל ביותר, נמצא קודם כל דרגה, שלא ידעה לשמור את קצב השיר לדיוקו והגיעה, לכל המרובה, לקירובו, כשם שלא ידעה לקיים את פשטותו, והגיעה, לכל

לפני שבע עשרה שנה, במלאת מאה שנה לפטירתו של גיטה, ועתה, במלאת מאתיים שנה להולדתו — ניתנו, בכלל דברי ההערכה עליו שנתפרסמו בעתונותנו, גם נסיוני ציון וסיכום לרישומי בנו, הן על דרך השפעתו בספרותנו והן על דרך תרגומו ללשונו. פ. לחובר הוא שטרה בפרשה זו מבחינת הדיון — וראה מאמרו: גיטה בספרותנו העברית («מאזנים», תרצ"ב, גל, מ"ג, מ"ד, מ"ו), ואחיו שמואל לחובר הוא הטורח בה מבחינת הציון — וראה הביבליוגרפיה שלו לתרגומי גיטה ללשונו, שחלקה נדפס עתה («דבר», גל, 7337) וכולה עתידה להתפרסם ככל הקרוב. גם הדיון וגם הציון מצריכים רוב טירחה, שכן הדברים פזורים וזרויים, ועתים משוקעים בתוך ספרים. כן, למשל, אעיר על דבר העלול שיתעלם: בספרו של ר' חיים סטנובר («דבר חכמה, כמו הקובץ על יד במלאכה תיקרה מאזיאיק"א מאבנים יקרות" וכו', לבוב, 1835) מצאתי לענין אהבת העבודה לאמור: „כאשר אמר ע"ז [=על זה] המליץ געטי האיש הבלתי אוכל בויע[ה] לחמו, ואינו סובל התלאות על שכמו, להקרא בן אדם אינתו יקר, ומבוזה ושפל הוא משור ובקר". לאמור, שהוא ניסה לתרגם, כמיעוט כוחו, את השיר של גיטה הפותח: ווער גיע זיין בראט אין טרענען אסט, (אשר לא אכל לחמו בדמעה).

אולם הצד השווה העולה מתוך דרך הדיון והציון הוא, כי הפוזיציה גיטה בספרותנו תחילתה, בימי ההשכלה, כקו הקלוש, ואך לאחריה, ביחוד בדור אחרון, הקו מתעבה וזולך, תמבקש לראות בדרכו של הקו, ראוי שיטול חטיבת שיר קטנה, ויראה נפתולי תרגומה ומתרגמיה, כוונתי ל"שיר-לילה לנודד" (ב'), אשר כקוטן שיעורו, — כל עצמו שמונה שורות — כן גודל הישגו, וממילא גודל שבחו, ובספרותנו ניתנה לו הגדרה בידי רחל כצלסון לאמור: „השיר הזה מותר על האפטיסט, על תיאור הנוף, המשפטים המצומצמים, הבנויים כמעט מנושא ונשוא — יוצרים את האוניברסליות של השיר, את הרמוז לפקודת המות לכל, רוחב ומרגוע גם בצלילים הממושכים: „א" ו"א" ההולכים וחוזרים כמה פעמים, גם בזה שהמלים הנשנות בחרוזים הן רגילות מאד, ואין המלה מפריעה לרושם הדממה הרבה, אשר כל צליל מיותר היה מחירד אותה" (מסות ורשימות, עמ' 33).

(שקט צל נטה, מעלה ומטה) וכן החלפת החלק (במקור : סגנות, אמירים) בשלם (בתרגום : ההרים, עצי היערים), אולם יפה הוא הסיום, אף כי הוא דרך שינוי שהתיבה : אתה, נחלפת בתיבה : לבי, וכנה וכזאת (כן, למשל, הוספת התמונה : עלטה) נראה בלרמונטוב.

ודומה, כי התרגום המוצלח ביותר בתקופה היא הוא של פליכס פולס, איש מינכן, הנודע ביחוד כמבקר־מקרא (היה רב בקניגסברג והורה גם על הר הצופים). התרגום, המתפרסם עתה כראשונה, נעשה ב־1897 — הוא הפליג בתעלת לא־מאָנש והדממה המופלאה סביביו עוררתו לתרגם את השיר ללשונו, והרי תרגומו :

על ראשי הרים
 היום ימים
 צלי הקרים
 לא יעבר רוה,
 צער נדמו צפירים,
 ועוד קצט
 גם אקה פנות.

כאן נשמר עיקרו של השיר : פשטותו בתכנו וכמלותיו, בנין החרוזים גם הוא נוסה מן המקור : א־ב־א־ב־א־ג־ב, אך כשם שהשימוש המשולש בחריזה : בחריזה : ר י ס מבלט לפנינו את שלושת העצמים (הרים, תמרים, צפרים), כך השימוש המשולש בחריזה : —ח מבלט לפנינו את היסוד שבגבול תנועה ומנוחה (יפוח, רוה, תנוח). מותר לומר, כי לפי רמת השירה של התקופה ניתן בשיר הזה מכסימום של אפשרות הקבלה, והקורא שיראה כהפרעה את המלה : ת מ ר י ס ראוי שיוזכר, כי המתרגם היה בלשן ואם יעיין בגונוי־כזהל ערך תמר ימצא השערת שרשו אמר ומשמו של פרלס מובאת השוואה לאשורית, לאמור תמרים = תאמרים — אמירים.

ג

אך עיקר־הנפתולים נועד לתרגום השיר בתקופת שירתנו החדשה יותר — ופי שנועד להיות מגדולי המתרגמים, ש. ט ש ר נ י ח ו ב ס ק י מביא, בככור ספריו, גם את השיר הזה (חזיונות ומנגינות, תרנ"ט, עמ' 74) :

קָהָה צַפִּיר צִלְלִים
 יִישָׁט פְּרָדִי עֵר,
 תְּקִיִן לְלֵלָה רֵר,
 רִיחַ לֹא קָנִיעַ
 קָלָה צִלְי צֵר,
 גַּם אָקָה מְרִיעַ
 קָא תַמָּה עוֹד קָפֵט.

המוטב, לקירובו. הרי לפנינו תרגומו של שלמה מנדל קרן, איש ולין, הקרוי : המנוחה (שירי שפת עבר, ב', עמ' 102) :

מָלָה קָפּוֹת וְשָׁקִים
 מַצַּל קָל אֶדְעָה קָמָה
 תְּקַשְׁבָּנָה הָאֲזִינִים —
 אֶה תְּשָׁקֵט וְתִקְמָה,
 בְּעֵלֵי קָנָה וְקָבֵר
 גִּיעַר יִישָׁנו שָׁמָה,
 תַּמָּה קָא קָפֵט, תְּנָבֵר,
 עוֹר קָנוֹחַ גַּם אָקָה וְ

הצצה קטנה דיה להעמידנו על היותה שבתרגום : הכפלות שאינן במקור (כפות ושפיים, השקט ודממה, כנף ואבר), הוספות בין כאלה שהן השמטות (גבעה רמה תחת : אמירים) בין כאלה שהם הארכות שלא לצורך (תקשבנה האזינים תחת : אתה חש), ואלה הוספות הקובעות חריזה אחרת — במקור : א־ב־א־ב — ג־ד־ג־ד, ואלו בתרגום : א־ב־א־ב — ג־ד־ג־ד, שהיא גם שונה במשקלה — במקור מתחלפים חרוזים נקביים וזכריים (מלעילים ומלרעים) באופן : נ־ד־נ־ד־נ־נ־ד, כששני חרוזים על פי אפים המיוחד (האוך — אאוך) הם כמרפרפים, ואלו התרגום, הכתוב בהברה אשכנזית, כל חרוזיו נקביים, אך ראוי לציין, כי המתרגם נעזר במלות הקרובות למקור (כיסות, גבעה שמשקלן כשל גיפפעלו, תנוח שמשקלו כשל רוהעסט), השימוש באות שי"ן (תקשבנה, השקט, יישנו), במלעילים שהגיייתם אפשר לה שתתארך (אזינים, אבר, הגבר, אֶתה), אך אולי עיקר הצלחתו היא בתיבה : ש מ י י מ, שבה מאוחד מושג הגובה ומושג הבדידות (שפי) והרשרוש (נשיפה).

דרך קרוב לדרכו אתה מוצא גם בתרגומו של שמעון בכרך, איש הונגריה : הערב (בספר שיריו, 1894, כרך ב', עמ' 129).

עַל קַל הַקָּרִים
 תְּקַמָּה וְעִלְקָה,
 עַל עֲצֵי הַקָּרִים
 שָׁקֵט צֵל נָטָה,
 יְדָמוּ צַפִּירִים
 תְּשַׁלָּה וְתִקְמָה,
 לִגִי וְלֹא פֵהָר
 תִּלַּח גַּם אָקָה.

גם פה אין שמירה לא על הקצב של המקור ולא על חרוזה, שהוא כולו נקבי, אך יש בו הידוש, שכן הוא עשוי באופן א־ב־א־ב־א־ב־ג־ב, כלומר בנין שאין לו אחיזה במקור, אך אפשר בא כאמצעי־פיצוי, פה יש יותרת על דרך הכפלה (דממה ועלטה), הוספות

ותרגומו המלולי הוא: פסגות הרריות ישנות
באפלה לילית, עמקים שקטים, מלאים עלטה רעננה,
לא מאביקה הדרך, לא רועדים עליהם, חכה מעט
ותינפש גם אתה, לאמור, כי טשרניחובסקי ביקש גם
הוא לעשות כלרמנטוב, ההרי כעיקר־המוטיב שבתרגום־
לא־תרגום זה אתה מוצא בארוכה, בשירו של טשרניי
חובסקי, שכתבו ב־1894 ושכך פתיחתו:

מני רָכְסֵי הַהַל
שְׁתָּרֵץ הַגֵּל,
בְּקִדְיָה, יָצִיב עֵין מִשָּׁן סָפְתָם
נָטַם יֵשֶׁן הַגֵּל,
סַתַּר גַּל מִשָּׁל,
סָבִיב אֶרְכָּה וְקִנְיַתֵּת הַסָּפֵס.

וכשם שהמשורר ניסה בראשית־יצירתו לתת לנו
שירו של גיתה, כך ניסה באחריתו — לאחר שכבר
נאבק ויכול לשפעת מפעלות שירה של עמים ולשונות,
ותרגומו זה כך לשונו:

בְּגִבּוֹנֵי הַרְכָּס
שְׁרָיִים בְּמִנְהָה,
בְּעָלִים — בְּהֶסֶם —
רוּחַ לֹא מִשְׁפָּה
עַל גְּבֵי שׂוֹקָה
עוֹף לֹא מִתְנַפֵּס,
עוֹר מִצֵּט תַּחַת אֶן
תָּנָה נֶס אֶתָּה.

התרגום הזה ניכרת בו הסיטחה להאמן למקור או
לפצותו מכמה צדדים — הן בקצב ובבנין החרוזה
שהם כמעט מדוקדקים, הן בריבוי אותיות מיוחדות
חיתין או כפיין רפויית (רכס, מנחה, דחס, מתיפח,
חכה אך) וכדומה, אולם נשתתירו בו שאריות לרמוני
סוכיות, נשלבו בו מלים טשרניחובסקיות (גבנוני הרכס
כדרך: מני רוכסי התל), והעיקר לא נשמרה הפשטות
היא נפרעת ביחוד במלים לא רגילות (החידוש:
דחס), בצירופים כבדים (גבנוני הרכס) או מזורים
(חכה אך), לאמור, שהמתרגם המופלא הזה תרגומו
זה כשלונו מרובה מנצחונו, ויותר משהוא חותם
הוא סימן.

ד

חזאת לדעת: כי התרגום הזה בא בתקופה מאוחרת
— אחרי המעבר להברה הנכונה, וקדמו לו תרגומים
אחרים כהברה האשכנזית, כהופעת־גבול, המהברת
את התרגומים בתחום הזה, הוא תרגומו של מאיר
מזרחי, שהיה קודם פרסומו לעיני ח. נ. ביאליק
(נדפס ב„הדואר“) וכך לשונו:

רפרוף־עיון מראה לנו יתרונו, הלך־הרוח העולה
מתוכו והוא כקירובו של רישום המקור; שמירה יחסית
של הקצב, גיוונה של החרוזה בחילופי חרוזים נקביים
וחרוזים זכריים על דרך: נִדְוִי־נִדְוִי; כשם שהוא
מראה לנו חסרונו: בצורת החרוזה כפי שמצינו
בתרגומים הקודמים, ואפילו גדישתה כדי חרוזה
מרובעת: עִדְר־רִדְמֵעַט, אם כי הניגוד בין השורות
המסיימות בפתח קצרה ובין השורות המסיימות בסתח
גנובה יש בו כנותן־טעם, אך העיקר, הוא שינויו של
התוכן והכנסת אלמנטים שאינם במקור — וכבר נמתחה
על אלה ביקורת מפורטת, שנעורה בהשואה מדויקה
בין מקור ותרגום — וראה מאמרו של עקיבא
וונדרוב: כשרונות ויצירות („השבוע“, רינה גל,
י"ח, ד' אייר תר"ס).

ונראה, כי המתרגם עצמו תרגומו לא הניח דעתו
שכן באסופה הבאה של שיריו הוא מביא את התרגום,
כשהוא מתוקן בידו וכך לשונו:

תְּרָאָה וְעֵלִים
לְמַרְבֵּי צֶדֶד,
עַל תְּהֵלִים
הַלְּלָה קָרַר בְּדֶ,
וְאֵין רוּחַ מִשְׁפָּה
בְּשָׁלָה וּבְצֶד
תְּרָיִץ גַּם אֶתָּה
תַּחַת עוֹר מִצֵּט.

ההשאה של שתי הגוסהאות מלמדתנו, כי המתרגם
הטיל כמה שמיטות קטנות (כגון מתיקת המלים: יישגו,
חבית), כשם שהטיל כמה שינויים (ההחלפה של
התמונה: רוח לא יניע בתמונה; ואין רוח משטה —
והיא החלפה לצד בדיחות: משטה — גם מתגנית
גם משוטטת), ויתר על חרוזה שהיתה טבעית יותר
(יגיע־תרגיע), אך הביקורת שנמתחה עליו, בשל שינוי
התוכן, בעינה עומדת, אלא שהאמת היא כי בין תרגומו
ובין המקור עמד תרגום אחר, שגם הוא היה דרך
השינוי של התוכן, ונמצא כי התרגומים האלה הם כקר
בינים בין המקור של גיתה ובין התרגום של לרמנטו־
טוב, שכך לשונו במקורו:

Горные вершины
Спят во тьме ночной,
Тихия долины
Полны свежей мглой,
Не пылит дорога,
Не дрожат листья
Подожди немного
Отдохнешь и ты.

רמת השירה שלנו. חרי תרגומו של הזק"שירה
 וחובבה — בנימין קלאר (תחילה במוסף "דבר",
 תרצ"ח גל. 21 ואחר-כך בספרו הכולל תרגומים משירי
 גיתה ת"ש, עמ' 10):

על קל שפכים
 דמקה
 מבין קסאים
 לא לשמע
 ניד רוח
 קול צפור ציצר נדם,
 עמר זעיר בן-אדם,
 אף אקה קניית.

אם כי המתרגם לא קיים את קצב המקור חריזתו
 (רק שני מלעילים) ולא נשמר מיותרת (בן אדם) ואף
 החליף דיבור מצוי (הכה מעט) בשאינו מצוי (כתר
 ועיר — אמנם אריות איוב. הולמת מנוחה המתפרשת
 כמות). הגיע לתואם נאה של דיוק ופשטות.
 עד כמה אפשר נסיגה מהישגים, ניתן ללמוד
 מתרגומו של בן-שלמה (שטיינמן). שהביא בספר
 השירים שלו — והוא היחיד שיצא בלשוננו באירופה
 בימי-השואה — תרגום השיר (גשרים, דברצ'ין, תש"ב
 עמ' ע"ב).

שקט על גבעות,
 הפארות לא נעות
 ואיך קש קל רוח,
 העפור פתשה צגן,
 עוד קעט וספתן
 וגם אקה קניית.

התרגום הזה ניכר בו, כי מתרגמו לא ידע את
 התרגומים שלפניו ולא יכול ללמוד מהם, בין באופן
 שהיה נעזר בכיבושיהם בין באופן שהיה נשמר מכש"ל
 ניהם, אך מכאן גם קצת חידושו, מהם לצד הדיוק
 (אינד חש כל רוח).

ה.
 בקורהמשך של נסיוני התרגום, הנסמכים על
 מסורת שנתגבשה בינתיים, נמצאים כמה וכמה תרגו-
 מים. — מהם גם של ד"ר יוסף רופאייזן —
 ועיקרם שמור בכתב. כדוגמה למגמת-ההמשך נביא
 שתי נוסחאות של תרגום, שנעשה בידי אמרים
 ברוידא. הנוסחה האחת:

על קל תרי
 דמקה,
 מקל צפרת
 לא תשמע

שקט ידמקה
 של גר ודקה,
 צין קבד וזמיר
 אף רחש קמיר
 לא קחוש קטה;
 ציצר קול צפור נדם,
 עוד קעט, בן אדם,
 ונקה גם אקה.

התרגום הזה נעזר באמצעים, שמצינו בתרגומים
 הראשונים, — דרד"הכפלה (שקט ודממה, הר ורמה)
 ובדומה לה (סבך ואמיר), ובנינו שונה בחריזה:
 א-א-ב-ב-ג-ד-ד-ג, החריזה, כמובן, כולה נקבית (מלעיל)
 ומענינת המערכת, ההרצלילית כמעט, של סופי החרי
 זים: א-א / א-א // א-א / א-א // א-א // א-א /
 א-א, והשוואתה למערכת של המקור מבליטה את
 ההבדלים.

בכלל המתרגמים במעבר ההברות היו יעקב כהן,
 אשר ברש, יוסף ליכטנברום, לאמור משוררים שהם
 אמני-הצורה ונדעו בטיב-תרגומם. נראה כי הם טרחו
 וחזרו וטרחו בתרגום, ביהוד בשל המעבר להברה
 הנכונה וכדוגמה התרגום של ליכטנברום:

מעל קל פשיאים
 מרגוע,
 מינות קסאים
 לא עוד תגוע
 קל נשמת רוח,
 שותקות שצפרים על צד,
 חכה עוד קעט
 אף אקה קניית.

התרגום הזה, שכבר ניכרת בו מטורת התרגומים
 לשימושיהם, והנעזר בה, עולה על כל התרגומים
 שהיו לפניו, אך הוא לא הניח דעת מתרגמו, וחרי
 לפניו תרגומו אחר:

על קל שיאי קרים
 מרגוע
 בצפרות יצרים
 אין לשמע
 אף נשמת רוח,
 שותקים שותקות על צד,
 חכה עוד קעט,
 אף אקה קניית.

הקורא מתעורר מאליו להקבלה, ורואה מה רבתה
 ההתפתחות לצד הפשטות, הגמישות והנעימות, התפת-
 חות שהוא מגלה גם בשאר תרגומים, מהם שאפשר
 המתרגם לא ידע על קודמיו, והשווי הוא כפרי של

1.

אם לפסוח על נסיונות קיצוניים, שביקשו להאמן לצלילו של המקור, מבלי להאמן לתכנון — כזה היה נסיונו של המשורר הרק ח. לנסקי, הרי לסיכום עיוננו נוכל לומר, כי נתגבשו שני קווי-התרגום — האחד, הנמשך לרוח הלשון של המקור, שעיקרו בחקאל, האחר, הנמשך לרוח הלשון של התרגום. שעיקרו בקונסונאנט, ודומה כי הקו הראשון מצא עד כה דפוס-ביטוי בתרגומו של אשר ברש (צל זהרים, עמ' 195) לאמור:

על קל שקיס
קרגיע
שיא שקאיים
ינע
באיר לאט,
השקרים שחוקית ביצר
גם אקה השקלו מפער
תנה מקט.

פה ניתנו תחליפים לווקאלים מתוך שימוש בקונ-סונאנטים, שהם למשמע אוזן, ביחוד האשכנזית, כוונ-קאלים, ביחוד העיני (מרגוע, ינוע, ביער, מסער). ואילו הקו האחרון מצא, עד כה, אמנם בסיוע הראשון, את דפוס-ביטוי, בתרגומו של א. פ. ר. ס. מ. (לידיקה לגיתה, הוצ' דורון) לאמור:

על שיאי הנשף
קס,
אף ניד של נשכ
לא נקסס
קשנף של קפה,
ביצר צפור לא קריע
תנה: יד ארביקה
יגיה גם לה.

ואפשר והיא הדרך המוליכה לתרגום השיר ללשור ננו — אך מה נעשה והחריזה: תריע — ארגיעה אינה לפי הנגינה, והחידושים הצרויים (נשב, ענה) אינם מורגשים לנו כיום כמלים פשוטות, ואולי ישתלבו, בהמשך הימים, בשימושה של לשוננו, ותת-קלף מהם זרותם.

רחש מקפט:

ביצר שקרים תהינה
גם אקה תהינה,
תשקט עוד מקט.

ההקבלה לתרגומים הקודמים עולה כמאליה, וכחי-דוש בה בולט השימוש במלה הרגילה, וממילא הפשוטה, תרגום: וויספעל, כלומר: צמרת, אלא שהיא הצריכה כחרוז קודם לה את מספר-היחיד, שאינו רגיל, של הררים וחריות אסוננסית (הרר — צמרת). כחיודד הוא השימוש הכפול במלה עברית אחת: קאום = כמעט, באלדע = עוד מעט, והוא ברוח האבטונומיציה של המלה להוראותיה, באיזונה של המערכת המוסיקאלית בולט שימוש אותיות — בשיני (תשמע, רחש, תחשינה, תשקט) וכדומה, והרי הנוסחה האחרת:

על קל הרר
דומיה,
מקל שקרה
אליו הקנה
לא תפע:
רבוה שקרים תהינה,
עוד מקט תהינה,
קשוב ותנע.

ההשוואה מראה היפוש דרך אחר להבעת השקט — ריבוי אתא קלילא (הרר — דומיה — המיה), וכן רמזי כתוב (ואליך לא יגע, שובי נפשי למנוחיכי), בקן ההמשך נמצא, כמדומה, גם נסיונו של כותב המאמר הזה, וכך לשונו:

מעל קל גבס
שלינה,
קמפט לא תנע
שלינה
קאקס-רוחוח,
בנות-שקרים לא תרנה,
אף אקה תהינה
לשוב למנוחות.

ספרים

אין כוונתם להבהיר את הבעיה הזאת מכיון שאין הם, כאמור, אפיינים רק ליהודה. ואם הגולה היתה חזיון נפרץ כימי קדם, הרי שיבה התרחשה פעם אחת בלבד. ובכך אין הנבטים הללו מוסיפים משהו להבהרת הבעיה ורק מורגשת בהם מגמתיות והדבר מעציב. הלא זאת המגמה לראות את גורלו המאוחר של העם היהודי, את הגלות, כדבר אופייני וטבוע במהות האומה.

מגמה זו כבר נתבלטה בספרו הראשון של בארון „ההיסטוריה החברתית והדתית של היהודים“¹, היא נהפכה על פיה בבקרתו המזוהרת של יצחק בער². לפי ספרו הראשון של בארון, שואפת, כביכול, ההיסטוריה היהודית מימי אברהם אל הגלות. בספרו השני נוקט בארון עמדה זהירה יותר. האם חלה התמורה עקב הכיבוש — או עקב ההיסטוריה היהודית בימינו? ואף על פי שהניסוח בספר הזה הוא בקול ענות חלושה, סבור בארון כי אף בימי הבית השני היו קהילותיהם חשובות יותר בעיני היהודים שישבו בגלות מירושלים ובית מקדשה (עמ' 74).

בכל זאת רואה בארון לציין בתקופה שלפני התהיפרקות הלאומית הסופית כמה מומנטים מאחדים, שגם אותם אין לראות חלילה כ„לאומיים“ כלל, והם: סדר התפילה, כיוון התפילה, ודבר זה מבוסס ביסוס „קוסמופוליטי“ (ביתית בית תפילה יקרא לכל העמים), וכן ארגון קהילה אחיד. חוץ ממשמעותו החילונית והדתית כאחת של בית הכנסת³, אין ארגון הקהילה היהודית — בתיאורו של הספר — עולה בהרבה על קהילות הגולה השונות המצויות בעולם ההלניסטי, שכולן נהנו מאבטונומיה פנימית מרחיקה-לכת. הרר מאים כיבדו אבטונומיה זו, והוסיפו עליה אף את גביית המסים. בפרק ה' המכונה „ליכוד תלמודי“ מתאר בארון את ארגון הקהילה, כמשתקף בדפי התלמוד. לפי בארון היה ארגון זה, לפי תלמוד בבלי, פיאודלי יותר, ולפי ירושלמי — קפיטליסטי, סברה שערערו עליה הרבה ובצדק. הצורה הנמסרת בתלמוד — זהו צירו של הספר — קבעה את מבנה הקהילה היהודית עד ההתבררות ללות.

תפיסה זו מביאה את בארון לשיטת תיאורו.

¹ Social and Religious History of the Jews by Salo Baron, J.P.S., New York 1936.

² ציון תרצ"ח, ע' 277.

היסטוריה יהודית במיטת-סדום

רות קסטנברג-גלדשטיין

The Jewish Community, its History and Structure to the American Revolution by Salo W. Baron. Vol. I, II, III, Jewish Publ. Society, Philadelphia, 1945.

הנושא, תולדות הקהילה, רב מכוחו של אדם אחד, אמנם סיוע כלשהו בא מרוח מדע ההיסטוריה החדש: בארון אינו מסתפק בהעמדת עובדות זו ליד זו, בכל עבודותיו הוא מתרכז בבעיה, חותר לשרש החזיון המופלא של ההיסטוריה היהודית, חותר מתוך בקיאות ותקיפה רצינית, קושיותיו של בארון נוסחו היטב ולפעמים אף בדרך מקורית, אך לרוב מאכזבת התשרות. ביחוד מתעניין בארון בבחינה הדתית הסוציולוגית, היינו בסימביוזה האופיינית כל-כך להברי ימי היהודים. כך בוקעת ועולה בספר כפעם בפעם שאלת-היסוד של תולדות ישראל: מרוע נתהוו קהילות יהודים? על שום מה התפתחו למדינה בתוך מדינה? כידוע? בעצם הצבת הגבול לתולדות היהודים „עד המהפכה האמריקנית“, נרמז כי כל השאלות הללו, היוצאות מפי כולנו, נובעות בפי בארון מתוך רקע סוציולוגי מסויים ואלו שאיפתן: רקע היהדות האמריקנית על חיי הקהילה שבה ופעולותיה המסועפות. קביעת הקשר הזה אין בה כל פגיעה בכבוד המחבר, לא אישית ולא ענינית. ידענו גם ידענו: היסטוריה אובייקטיבית אינה כנמצא וכל קיבוץ סוציולוגי יגיע — אם יש לו הכרה קיבוצית מספקת — אל קושיותיו האופייניות לו וגם לאספקלריה היסטורית משלו. לכן אין סיכויים רבים לשאיפתו המוכרזת של בארון לתיאור אובייקטיבי מקיף.

בארון פותח בתיאור השלטון העירוני שבארץ-ישראל (פרק ב'), החל בימי האבות וכלה בחורבן הבית, בימים הקדומים כבר מוצא בארון „התחלות רבות להתפתחות הקהילה הגלותית שבאה אחרי כן“ (עמ' 58). התחלות אלו, בעיניו, הן חולשת הממשלה המרכזית והכהונה המרכזית, אבטונומיה עירונית מסוימת הקשורה בעצמאות כלכלית ואף דתית. אמנם, תכונות אלה אינן מצמצמות ביהודה ואופייניות הן אף לשכונותיה המרובות, לפחות לממלכה הצפונית. „נבטים“ אלה נועדו להשיב על הקושיה הגדולה הראי שונה של תולדות היהודים, על שאלת שיבת ציון, אך

ביניים כביכול זה קם בשלהי ימי הביניים בעוד שבראשיתם, וביתוד בארצות הדרום לא היה „ביניים“ כל כך, כלומר היהודים לא נפרדו עדיין פירוד של ממש מעל ההברה הנוצרית, ובמידה שנפרדה, הרי נבע הדבר מתוך נוהג כללי. בערים של ימי הביניים היו סוחרים זרים נוהגים להתיישב בנפרד (למשל, חצר ט"ן בפראג, היינו, חצר הגרמנים). היו להם חוקים משלהם ואבטונומיה פנימית. בחברה הפיאודלית, על ההיתרים לאין שיעור שבה, היתה הקהילה היהודית יוצאת מן הכלל ליד יוצאי דופן רבים אחרים שנהנו מזכויות דומות.

בעת המפנה הרח המשברים בין ימי הביניים לבין התקופה החדשה, בימי תקומת המדינות הלאומיות האחרות — משתנים פני הדברים. קיימות שלוש נסיבות שונות: א) גירושי היהודים „מטהרים“ מיהודים את מערבה ודרום־מערבה של אירופה, משחורה והחלה ההתיישבות האטית של יהודים בארצות אלה, שרר בהן משטר אבסולוטיסטי. והיהודים, היו אלה לרוב אנוסים, יכלו לשמור ולקיים את דתם רק בחשאי, בהולנד ובאנגליה ובמידה ידועה גם בצרפת. בארון לא עמד כמעט על תוצאות הנסיבות הללו והשפעתן על מבנה הקהילה. אך בארצות הללו קיימות בתקופה החדשה רק קהילות בעלות חשיבות זעומה מבחינה כמותית (פרט לאמסטרדם); ב) באירופה המרכזית בת המשטר האבסולוטיסטי (מדינות טריטוריאליזם בגרמניה ובאוסטריה) הגיע לידי התנגשויות חמורות בין אבסולוטיזם לבין האבטונומיה של הקהילה. מדינת האחדות האבסולוטיסטית נלחמה במדינה שבמדינה, משתמשת בה כמכשיר למגמותיה ועל ידי כך משתנית דמותה של הקהילה. נאה הוא תיאורו של בארון, כיצד המדינה האבסולוטיסטית משנה את הקהילה היהודית, כשם שהיא עושה גם במוסדות ציבוריים אחרים בתחום שלטונה, והופכת אותה לסוכנות של כוח המדינה. כן המצב, בייחוד בפרוסיה, בה מושיטים המנהיגים היהודים ידם לעידוד הפעולות הכלכליות „המועילות“ למדינה מבלי למחות על הנישול והקיפוח החמור מצד אותה מדינה כלפי היהודים; ג) במזרחה של אירופה וביתוד במדינת פולין רבתי המתקרבת לקצה, מגיעה הקהילה היהודית לשיאה. בימי „תור הזהב“ של חופש המעמדות או מלחמת הכל בכל, הגיעו היהודים, על אף גזירות ת"ח, לפריחה כלכלית. פוליטית ואף דתית מאין כמוה. בארון מצביע על התנאים החרוטיים והכלכליים שהגיעו את היהודים להתארגנות פוליטית־ארצית. בעיקר מחמת הלחץ לתשלום מסים קולקטיבי.

וכך הגיעו היהודים בארצות רבות להתארגנות דומה, להתאחדות מרכזית של קהילות מקומיות לעד הארץ (Landjudenschaft). כמובן היה אפיו של

שיטה זו נקראת בפי שאצקי² מתוך שלילה גמורה „אפקית“. הוא דוחה אותה בכל תוקף. בארון מתאר את ההיסטוריה היהודית מן המאה הרביעית ועד השמונה עשרה — לא כגראץ לפי תקופות וכן לא כדובנוב לפי מרכזי הגמוניה, אלא הוא מתארה ללא הפסק, בפרק אחד ויחיד (פרק ז') „קורפורציה אירו־פית“. עקרון החלוקה של בארון אינו לא זמני, לא מקומי, אלא עניני: פרק ח', ועד המדינה פרק ט'; הקהילה המקומית, בכרך השני הוא מטפל בעניניה הפנימיים של הקהילה. פרק י': חברות ובחירות. פרק י"א: פקידים חילוניים ו„כלי קודש“. פרק י"ב: הדרכה דתית. פרק י"ג: חינוך והשכלה ציבורית. פרק י"ד: כפית החוק. פרק ט"ו: כספי הציבור. פרק ט"ז: סעד. פרק י"ז: כור הקפיטליזם. בעקבות ההשקפות האלה הולך — או מוטב לומר: מקפץ בארון ממדריד ללבוב ומפראג לטולוז, באותה פיסקה ולעתים בפסוק אחד, וכל כך למה? כשביל „מה שהיה עלינו להוכיח“. ההבדלים במבנה החברה היהודית במדריד ובלבוב, בפראג ובטולוז, במאה השמינית והשמונה־עשרה מועטים הם לעומת הקווים הספציפיים — לכך נוהג למדי שיטתו של בארון. אך דרך בדיקה „מאונכת“ של הקהילה היהודית במסגרותיה השונות בתוך הארצות העמים על נסיבותיה בכל עת — היתה מביאה בלא ספק לידי גלוי הבדלים ניכרים בין ארגוני הקהילות בארצות שונות ובזמנים שונים, ועל רקע זה היה מעניין שבעתיים לקבוע קווים משותפים.

לא נצא ידי חובתנו אם לא נביא בכקרתנו זו גם משהו מתוכן הספר לאור מאמצו הגדול של מחברו, למדנותו וכשרונו ההיסטורי הרב. לפי בארון, דרך ההתפתחות של הקהילה מוליכה משוני מקומי שבימי קדם אל אחדות בתקופת התלמוד. באחדות זו רואה בארון כעין דפוס של ארגון הקהילה היהודית, ובכל אותן המאות שחלפו בין התלמוד ובין ההתכוללות רואה בארון שינויים שהם מקריים יותר ממהותיים. חוץ מן השינויים הפנימיים הפוליטיים שיש עוד לעמוד עליהם — קובע בארון את הקהילה היהודית כנקודה יציבה ושואל ליחסיה אל הכוחות המשתנים בסביבה. במשטר המושלמי (פרק ד': קהילה של חסות) שבו חי רוב מנינו ובנינו של העם היהודי בימי הביניים הקדומים, קובע בארון פיקוח ממלכתי רופף של הקהילה היהודית בתוך תהליך ירידת כוח השלטון המושלמי ועקב כל אלה התפרקות מתמדת של ארגון הקהילה. לשיא התפתחותה הגיעה הקהילה היהודית כידוע בותן החברה האירופית־נוצרית, שבה קמה „המדינה בתוך המדינה“. בצדק מוכיח בארון כי מצב

¹ ייו"א בלעטער, 1944.

² על ההוראה הכפולה של המונח עמד צייטלין Jewish Quarterly Review, 1946.

מבחינת צורת השלטון הפנימי פירושו של דבר הוא ראשית, השאיפה לקיים את ארגון הקהילה הפנימי לפי הסטטוס של המאה השש עשרה — לאחר מכן לא נתחדש הרבה; שנית, התפתחות אוליגרכיה קהילתית, שלא היתה אפשרית בתמורות המתמידות של ימי הביניים. אוליגרכיה זו — בפרנקפורט דמיין למשל היה השלטון על הקהילה בידי משפחה אחת במשך דורות — ניסתה לקיים בידה את השלטון באמצעים חוקיים, באמצעים חוקיים מיוחדים ואף באורח בלתי חוקי. שיטת שלטון זו נשאה בקרבה — כדוגמת המצב שבאירופה בימים ההם — את החידקים שהביאו לכשלונה. ואין כל תימה, ששלטון זה נתחסל כשלא וכה עוד לתמיכה מן החוק. נותרה ה"קהילה הדתית", ואם בארון הפריז בהערות יציבותו ותועלתו של מוסד זה, אפשר ואנו לא הערכנוה כראוי בתורת גורם מקיים את העם היהודי במקומות שבהם לא התיישב בהמוניו. כללו של דבר: חיבורו של בארון חשוב כאוסף ידיעות יחיד בשדה זה, כספר שימושי וכמדריך בידי ליוגרפי הדיש (כרך ג') ועל זאת יישר כוחו. אך הספר גורם אכזבה לקורא קריאה מדוקדקת. הקומפוזיציה של שני כרכי ההרצאה מרושלת. במקצת גרמה לכך השיטה המזוהה שכבר עמדנו עליה. נוסף על כך מתקבל הרושם כי בסופו של החיבור לא עמדה עוד למחבר סבלנותו. החומר היה טעון הסדר אחר, ותחת סיום יש כאן הפסקה ללא סיכום וללא מסקנה. מלבד זאת עמל בארון להשיג מה שמר עטים השיגו עד כה: לכתוב למומחים ול"קהל הרחב" כאחד. הוא בוחר במוצא שאינו מוצא. הוא מניח עובדות רבות כידועות כדי לדון בתן ולבררן אחר כך. אך מכיון שהוא יודע כי הנאה זו אינה הולמת את המציאות, העובדות בכל זאת אינן ידועות לקהל הרחב. הרי הוא משלבן לתוך הויכוח. טגנון זה אינו מוסיף להבהרת הדברים.

טרחנו והגענו לקצהו של החיבור, ושכל טירחה אנו מוצאים בפרק שלפני האחרון (פרק ט"ז: סעד):

זומר לא ידוע ביותר על הזיים הפרטיים של היהודים. לנוכח עמדתו של ההיסטוריון אי אפשר לנו שלא נחזור על העובדה הידועה, שכשם שהיהודים הלאומיים, המדגישים את יהדותם הפשים וטבעיים יותר בתוך החברה הלא יהודית מיהודים המבקשים להיות "אמריקנים" וכיוצא בזה, אף ההיסטוריונים היהודיים הלאומיים אינם רואים הכרה לעצמם להסביר את ההיסטוריה היהודית המאוחרת, בעיקר מתוך תולדות היהודים בימי קדם. הם מודים ללא היסוס בהשפעה הקונסטטוטטיבית של הסביבה הלא-יהודית על החברה היהודית. נסיים ונזכיר שעם כל החסרונות שבחיבור העיז בארון לספר את ההיסטוריה של העם היהודי במסגרת תולדות הקהילה. ילכו אחרים בעקבותי.

ועד הארץ התלוי בנסיבות שונות, הוא קיים אספות מתמידות או לעתים מזומנות, הורכב מנציגי קהילות או מצירים שנבחרו במיוחד, היה פחות או יותר — לרוב יותר — פלוטוקראטי. את שיא ההתפתחות הזאת יש לראות ב"ועד ארבע ארצות", אשר, כעדות שמו, ייצג את קהילותיה של פולין רבתי, פולין הקטנה, רוסיה הלבנה וליטא. ועד זה האריך ימים מאתיים שנה. תיאור ועד ארבע ארצות בספרו של בארון חלש הוא, ביחוד מזוהה אצלו הגוון הפוליטי של גוף מעניין זה. הרי תיאור הארגון הפנימי של הקהילה בכרך השני — אותה השיטה המרפרפת מעל לשטח ומעל לזמן, אף כאן היא מביאה לצמצום אפשרות התיקש מן הנסיבות הלא יהודיות, והרי ההשוואות חשובות ופורות הן גם לגבי המבנה הפנימי של הקהילה: דרכי הבחירות, תנועות סוציאליות וכו'. שיטת בארון מביאתו אף לידי טעות בקו הראשי של ההתפתחות הפנימית. בראשיתה — וראשית כאן פירושה הקמת הקהילה באירופה של ימי הביניים הקדומים — השלטון בקרב הקהילה היהודית, ככלל סביבתה, הוא בידי המעמד העליון, ומעמד בישראל פירושו יכולת כספית. עם חיוק המעמדות הנמוכים בימי הביניים המאוחרים ביחוד בעלי המלאכה, שמספרם היה רב למדי גם בקרב היהודים, מתחיל מאבק המעמדים הללו על חלקם בשלטון הקהילה. מאבק זה מסתיים לרוב בנצחון מסויים של המעמדות הנמוכים.

בניגוד להתפתחות זו מציין בארון בראשית הקהילה היהודית בארצות אירופה הצפונית כעין "תור זהב" של דימוקרטיה, "שלטון העם" או "שלטון ה' ע"י העם". המדרדר לאוליגרכיה בימי הביניים המאוחרים ובתחילת התקופה החדשה. אופי זה בא לידי בטוי ביחוד בתחום שלטונה החשוב ביותר של הקהילה, בחלוקת המסים. על אף פילוטומי המקורות הרבים והנוגדים, אין להניח כי ההתפתחות הסוציאולוגית בחברה היהודית — ההתפתחות התחוקתית היא כידוע רק חתמתה של התפתחות סוציולוגית — היתה סותרת, ללא קבילה להתפתחות סביבתה.

אמנם נצחון המעמדות הנמוכים — והנצחון הוא תמיד רק של העליונים שבתחתונים — לא שינה אלא במעט את אופיה הפלוטוקראטי של הקהילה היהודית. היהודית האוליגרכית במאות ה"ט"ז—י"ח, תיאור זה בעיקרו נכון אפוא תיאורו של בארון את הקהילה המובא במקום לא בולט ביותר (פרק י"א) הוא אולי הטוב שבספר. במאה ה"ט"ז, אחרי תקופת גירוש היהודים, משיגות קהילות היהודיות יציבות יחסית מבחינה כלכלית וחוקית. ה"אבטנומיה" של הקהילה היהודית מגיעה לשיאה במאות הי"ז, הי"ח והי"ט.⁵ השווה ישראל היילפרין, פנסק ועד ארבע ארצות, ירושלים תש"ה.

ספרים שנתקבלו

כל כתיבי רבי משה חיים לוצאטו: מסלת ישרים; דרך ה'; דעת תבונות; ספר התגיון; לישירים תהלה (חמשה ספרים עד כאן). הוצאת „מחברות לספרות“ ומוסד הרב קוק, ירושלים ותל-אביב, תש"ט.

צמח צדיק מאת הרב י. א. מודינת, מוסד הרב קוק „מחברות לספרות“.

שולל, צרור שירים מאת מירי, עם הקדמה מאת יעקב פילמן, מחברת לספרות, תש"ט.

יום ירוק, שירים מאת בת-שבע אלטשולר עם הקדמה מאת י. זמורה, מחברת לספרות, תש"ט.

קדים, שירים מאת אהרן אָמיר, מתברות לספרות, תש"ט.

הנפש והדיקוד מאת פול ואלרי, תרגם י. זמורה, מחברות לספרות, תש"ט.

דמות אל דמות מאת ישראל כהן, „דביר“ תל אביב תש"ט.

גדיש שירים מאת אנדה עמיר-סינקרפלד, „דביר“ תל-אביב תש"ט.

מעוז עציץ (עדות המערכה — א. טריינין; לר חמים בתיל — א. אופק), „מערכות“, תל-אביב, תש"ט.

כתיבי ב. כצנלסון כרך אחד-עשר (עם דברי פתיחה „מאת עורך הכתבים“ ש. יבנאלי). הוצאת מסלגת פועלי ארץ-ישראל, תש"ט.

אנשי סגולה מאת יצחק לופבן, הוצאת מסלגת פועלי ארץ-ישראל, תש"ט.

בעמדה הקדמית סיפורים מן המערכה (מאת י. אריכא, א. טבקאי, ס. יזהר, גד כרמי, י. מוסנזון, ע. מוסנזון, ב. נאדל, ש. ניצן, ג. שחם, מ. תלמי), מטעם „מערכות“ בהוצאת מ. ניומן, תש"ח.

במצור ובקרב פרקים ממלחמת ישראל על עצמאותו, ליקט אפרים תלמי, הוצאת מ. ניומן תל-אביב תש"ט.

שני קברניטים מאת בנימין קורין, ספר ראשון, מרוסית א. טסלר, עם עובד, תל-אביב תש"ט.

הגנב מאת ליאוניד ליאנוב, תרגם ש. הרברג, עם עובד, תש"ט.

אדמה ושמי שמים פרקי מכורה מאת ש. שלום, עם עובד תש"ט.

פרקים בתולדות הציונות וחנונת העבודה (לכתי הספר, לנוער ולעם) חלק שני, מראשית העלייה השנייה עד הצהרת בלפור מאת משה שמואלי, עם עובד („מסי" לות“), תל-אביב תש"ט.

בשוליי החוברת

הצבא כבית-יצור לעם“ הוא הנוסח השלם של הרצאת ראש הממשלה בכנסת, בהביאו את חוק השירות ביום כ' אב תש"ט. הנוסח הובא ב„דברי הכנסת“ בלבד, אנו נותנים כאן את ההרצאה מפאת חשיבותה, בעתונות היומית הובאו רק קיצורי דברים.

השופט שלום קסאן, הפותח בסוגיה החשובה של הטיפול המשפטי בעבריניים הצעירים, מכוון בבית-הדין המחוזי בתל-אביב, במשרתו זו, וכן בתורת שופט-שלום בחיפה ובתל-אביב קודם לכן, היה לו מגע בשאלות שהוא דן בהן במאמרו.

מאמרו של יהושע מנח גרפס במלאת שבע שנים למותו של אליעזר יפה.

פרופ' ג'. ד. ה. קול הוא אחד מבעלי-ההלכה של תנועת הפועלים הבריטית וסופריה הפורים. מאמרו „החלום והענין“ הובא ברבעון האנגלי „פוליטיקאל קוורטארלי“.

מאת המנהלה, חוברת זו מסיימת כרך שלישי ל„מולד“, הנרכים הקודמים, מכורכים הדר, מצויים למכירה במנהלה במספר טפסים מוגבל מאד, 2 ל"י הכרך, המעונינים בכרך שלישי יואילו לשלוח את חוברותיהם, מניסן ועד אביאלול, למינהלה עד 15 בנובמבר, מתיר הכריכה, בד שלם, 700 פרוטה.

במוצאי הכרך השלישי אנו פונים לכל קוראינו הקבועים, שלבם טוב על „מולד“, בבקשה ותביעה: כי יחתמו בעצמם חתימת-קבע על „מולד“ (2.750 ל"י לשנה, 1.400 לחצי שנה); כי יחתימו את ידידיהם ומכריהם; וכי ישלחו לנו רשימות של מועמדים לחתימה ולהחתמה, בין יחידים בין גופים.

חיקונים:

בהערה בשולי ע' 276 שורה 2 מלמטה צ"ל הפרלמנט בבקרה רבתי (בי"ת פתחה קו"ף קמוצה). בע' 282 שורה 4 צ"ל המניע והמוסות את המשק.

לממשלת ישראל ▼ לעולים במדינת ישראל
לציבור הפועלים בישראל ▼ לצבא ההגנה לישראל
לדור הצעיר בישראל ▼ לתנועה החלוצית ולשליחינו בתפוצות
לחברי מפלגת פועלי ארץ-ישראל

תהא שנת תש"י שנת האדרת המדינה,
שנת ביצור השלום,
שנת עליה גדולה וקבוץ גלויות,
שנת תנופה חלוצית להפרחת השממה

מרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל

לציבור הפועלים בארץ להמוני היהודים בפזורים
לצבא ההגנה לישראל ולנוער החלוצי לידידי ההסתדרות באשר הם שם

ברכת ההסתדרות לשנה החדשה.

כי תתחדש עלינו —

בתנופת בנין גדולה, בתנועה חלוצית מחודשת,
בהמשך קיבוץ גלויות, בהעלאת כוחו של הפועל במדינה,
בהגברת כוחה הבונה והמחנך של ההסתדרות,
בכיבוש השממה, בהאדרת המדינה והבטחת שלומה.

הועד הפועל

ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל

הוצאת הספרים של מפלגת פועלי ארץ-ישראל

תל-אביב, רח' יהודה הלוי 40, ת. ד. 36, טלפון 4668—5774

במערכת — ד. כן גוריון, 5 כרכים

הכתבים והנאומים בשאלות המדיניות הציונית שכונסו בכרכים אלה הם ספר החיים והמלחמה של התנועה הציונית הישוב מאז מאורעות 9—1936 ועד ההכרזה על מדינת ישראל. המהדורה השניה של כרך א' תופיע בימים הקרובים. המחיר 4.200 ל"י

כתבי ב. כצנלסון — כרך י"א

כרך זה מכיל הרצאותיו של ב. כצנלסון בסמינריון ה"משמרת הצעירה" על תנועת הפועלים העברית בהתפתחותה הרעיונית. מתפרסמות בפעם הראשונה. הספר מקור של דעת תנועת העבודה בארץ וכלי-עזר רב למורה, למחנך, ולכל איש הרוצה לעמוד על ייחודה וסגולותיה של תנועת הפועלים בארץ. המהדורה הראשונה אולה כמה ימים לאחר הופעתה. נדפסת והולכת מהדורה חדשה מחיר הספר 900 מ"ל. מחיר כל 12 הכרכים 11.800 ל"י.

יומן ירושלים — ח. ארלוזורוב

ספר הלבטים והמאבקים של התנועה הציונית בתקופת שירותו של ארלוזורוב כראש המחלקה המדינית של הנהלת הסוכנות בירושלים. ברישומי המעשים והמאורעות יסודיים ביומן. נחרתה דמות הענקים של האיש שנגדע בידי טמא-אדם. הספר מרתק את הקורא מהחל ועד כלה. המהדורה השניה של הספר על גייר משובת ובכריכה הדורה. המחיר 1.200 ל"י

אנשי סגולה — יצחק לופבן

כנס ראשון של חברי סופרה המובהק של התנועה: כחמשים מאמרים ורשימות על אישים — מורים, סופרים, מדינאים בישראל ובעמים — וביחוד משל תנועת העבודה בארץ. שלל דמויות. המחיר 800 פרוטות

הרינו מברכים את
מדינת ישראל ואת עם ישראל,
צבור הפועלים בישראל, על עובדיו,
פועליו, חייליו וסופריו,
את כל ידידינו ולקוחותינו:

בברכת שנה טובה

תהא שנת תש"י שנת התגברות
כלכלית, שפע של בנין וחרושת,
התישבות ועליה רבתי, ותהא
ראויה לקודמתה -- שנת נצחון
ישראל על אויביה.

סולל בונה בע"מ

מרכז הקואופרציה
קופת הקואופרטיבים בע"מ
חברת "נוע" בע"מ

מברכים את ממשלת ישראל, הועד הפועל של ההסתדרות,
הקואופרטיבים, צבור הפועלים ואת הישוב כולו

בברכת שנה טובה

שנת קליטת עליה, בנין ויצירה,
שנת הגשמת הציונות הסוציאליסטית

המשביר המרכזי

חברה קואופרטיבית להספקה של
העובדים העברים בארץ ישראל

המשרד הראשי:

תל-אביב, בנין המשביר, דרך סלמה
ת. ד. 130 סל. 16-6011

סניפים:

חיפה - ת. ד. 295 טלפון 4271
ירושלים - ת. ד. 438 טלפון 3954

חברות עוזר

המשביר המרכזי

(כספים והשקעות) חברה בע"מ

קרן לקואופרציה צרכנית בע"מ

המשביר לצרכן בע"מ

הסנה

חברה ארץ ישראלית
לאחריות בע"מ

חברת הביטוח הגדולה בארץ

טכום הביטוח וחיים -
5,000,000.- ל"י
הכנסה שנתית ב' 1948 -
990,000.- ל"י
הון וקרנות -
985,000.- ל"י

המרכז:

תל-אביב, רחוב לילינבלום 44
מלפון 4431/2 - ת. ד. 805

אנשי אניות ידעי הים
מלכים אט כז

שנה טובה
מאחלת
ציונים
חברת השיט הישראלית

לכל משקי ההתישבות העובדת
לצבור הפועלים החקלאים במושבות
להמוני הפועלים בישראל
שנת ברכה בעמל כפיהם,
שנת קליטת המונים
והתערותם בקרקע המולדת
מאחל
המרכז החקלאי

הברת „ביצור“ בע"מ

מברכת
את עם ישראל בארץ ובגולה
ב ש נ ה ט ו ב ה
שנת קבוץ גלויות ובסוס המדינה

קופת מלוה וחטכון שתופית
של העובדים בתל-אביב בע"מ
רח' לילינבלום 50, פנת רח' אלנבי 126
טלפון 2907—3037, ת. ד. 997

סניפים:

ביפו: בשדרות המלך ג'ורג' טלפון 80338
בחולון: ברחוב ארלוזורוב
ברמלה: ברחוב הראשי, טלפון 8

סוכנות בלוד

תנובה

מברכת את
משקית, עובדיה ולקוחותיה,
את ציבור הפועלים ואת העם כולו
בשנת קיבוץ גלויות,
בנין ויצירה

דפוס „אחדות“

תל-אביב, רחוב לבונטין 5
טלפון 3644 ת. ד. 159

מברך

את צבור הפועלים
ומוסדותיו

בשנה טובה ומבורכת

למדינת ישראל וממשלתה,

לעם ישראל בחפוצותיו,

למוסדות ההסתדרות,

למועצות המקומיות,

לצבור הנוסעים,

לחברינו ועובדינו

וכל הבאים אתנו בקשרי מסחר,

שנה טובה ומבורכת

שנת ביסוס המדינה,

מאחלת

„דרום-יהודה“

אגודת נהגים קואופרטיבית בע"מ

לנשיא המדינה, לראש הממשלה, לשרי
המדינה ומוסדותיה, למוסדות ההסתדרות,
לראשי העיריות, המועצות המקומיות
ותבריהן, למרכז הקואופרציה ומרכז
לתחבורה, לקהל הנוסעים, לחברי הקואר
פרכים לתחבורה, לחברינו, עובדינו
ומשפחותיהם, לחברינו המגויסים באשר
הם שם

שלוחה

ברכת שנה טובה

שנת ביצור המדינה

«דן» אגודה שיתופית

שרות צבורי עירוני וכי"עירוני

לנשיא המדינה, לראש הממשלה, לשרי
המדינה, לצבא ההגנה לישראל, לוועד
הפועל של ההסתדרות ומוסדותיו, לכל
צבור הפועלים, למרכז הקואופרציה ולכל
חברי הקואופרטיבים, לכל לקוחותינו
והבאים אתנו בקשרים, לכל אחינו בתפ
צות הגולה, ולכל עובדינו וחברינו

ומשפחותיהם

שנה טובה

שנת בנין, יצירה וביסוס המדינה

„הארגז“ בע"מ

„ של ב “

הקואופרטיב המאוחד להובלת משאות בע"מ
תל-אביב, ירושלים, חיפה, רחובות,
פתח-תקה, טבריה, באר שבע

מברך

את מדינת ישראל, צבא ההגנה לישראל,
ההסתדרות, מרכז הקואופרציה, החברים,
העובדים ומשפחותיהם

בשנת שלום וביסוס מדינתנו

ניר בערבון מוגבל

מוסד כספי להתישכות העובדת

ההון הרשום - 1.050.000 ל"י

ההון הנפרע עם רזרבות

- 1.160.000 ל"י

אגרות חוב במחזור

- 207.840 ל"י

תל-אביב, שדרות רוטשילד 28א'

טלפון 4423/4 ת.ד. 1294

בנק הפועלים

בערבון מוגבל

תל-אביב תבת-דאר 27

טל. 4296/7

ההון הנפרע והרזרבות

550.000 לא"י

מנהל עסקי בנק לכל ענפיהם

הוצאת
עם עובדי בע"מ
אלנבי 113

ספר חדש

ש. שלום

אדמה ושמי שמים

כינוס דברי הפרחה של המשורר ועמם גם שני מחזות.

בספר כולו פועמת רוח שירתו של ש. שלום, המגשרת בין עולמם הרחני של דורות עברו והמראותיה של נפש בת-תקופתנו; שירה הדבוקה בכל מאמציו והישגיו של דור כובשים וכוננים; שירה הקולעת את סולמה מאדמה עד שמי שמים.

הספר יוצא למלאה כ"ה שנה ליצירתו של ש. שלום.

בספר 278 עמוד.

המחיר — 750 פרוטות, למנויים — 600 פ"י.

להשיג בכל סניפי "עם עובדי" ו"דבר" ובכל חנות לספרים.

אחים בודנו בע"מ

שנה טובה ומכורכת
שנת שלום ובנין
למדינת ישראל ולעם ישראל

בית דפוס
אפרים סטרוך ובניו
ח' ל'אביב
רח' הנריא 1 סלפ. 3627

עבודה אמנותית בכריכת עור ובד
להוצאת ספרים וספרי בנקים

ל. בוצ'בר

ב ע מ

ח'ל'אביב, רחוב מז"ה 58, טלפון 3268

בית כריכה מכני
לספרים ולפוקסים

איזהו הקורא הנאמן?

„מולד“ יש לו אלפי קוראים וחותרים קבועים. אין לו יסוד לפקפק ברגשי נאמנותם. ואולם רק מתיימספר ביניהם מגלים את נאמנותם בהתעוררות להחמת חבריהם ומכריהם.

הירהון זקוק לתוספת חותרים קבועים, למען יוכל למלא את תפקידו — כגשר בין המדינות הבונה והמפרות החיה, ככותב-כינוס, על יסוד שויון זכויות ורמה נאותה, של העובדים בתלמי החלכה והמעשה, האמנות והשירה, בתנועת הפועלים ובעם.

בטוחים אנו כי קוראינו וחותרינו יענו לנו. נשמח לשמוע דעתם והביעותיהם ל„מולד“ — ונודה להם עם זאת על ביטוי ממש לדאגתם בצורת הבילות תבילות של חותרים חדשים.

איזהו הקורא הנאמן? הנה אומר:
החותר ומחתי את הרבים! —

כתוב ושלה לפי הכתובת: „מולד“, רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב

ד פו ט קואופרטיבי
הפועל הצעיר בע"מ

מברך

את ציבור הפועלים והישוב כולו

ב שנת בנין ושנושון
ג י ד ו ל ו ב צ ר ו ן

„יכין“ ו-„חקל“

מכרכים את מדינת ישראל
בשנת יצירה ובנין

שנה טובה
ללקוחותינו וידידינו

דפוס עבודה
ת"א. נחלת-בנימין 57

לעם ישראל ולממשלת ישראל
שנת שלום וביטוס המדינה

דפוס אריאלי
משפחת אריאלי